

Programma-evaluatie Sociale vaardigheidstraining en taakstraf Seksualiteit

Amsterdam, 1 juni 2004

Yvonne van Heerwaarden
Gert Jan Slump

Met medewerking van:
Joram Pach
Guido Walraven

Uitgevoerd in opdracht van het WODC

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Summary	7
1 Inleiding	10
2 Onderzoeksverantwoording	12
2.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen	12
2.2 Keuzes ten aanzien van te onderzoeken varianten	13
2.3 Overwegingen bij de beginselen van effectiviteit	14
2.4 Onderzoeksaanpak	15
Deel A Sova training	19
3 Theoretische onderbouwing van de Sova training	20
3.1 Inleiding	20
3.2 Theoretische uitgangspunten	20
3.3 Programmaontwerp	23
3.4 Wijziging training	24
4 Sova training en de beginselen van effectiviteit	26
4.1 Risicobeginsel	26
4.2 Behoeftenbeginsel	27
4.3 Integriteitsbeginsel	28
4.4 Professionaliteitsbeginsel	32
4.5 Responsiviteitsbeginsel	33
4.6 Referentiebeeld deelnemende jongeren	35
5 Afronding en nazorg bij de Sova training	40
6 Bereik van de Sova training	42
6.1 Bereik: condities en randvoorwaarden	42
6.2 Bereik: cijfers met betrekking tot de Sova training	45
Deel B Taakstraf Seksualiteit	49
7 Theoretische onderbouwing van de taakstraf Seksualiteit	50
7.1 Inleiding	50
7.2 Theoretische uitgangspunten	50
7.3 Programmaontwerp	53
7.4 Wijziging training	55
8 De taakstraf Seksualiteit en de beginselen van effectiviteit	57
8.1 Risicobeginsel	57
8.2 Behoeftenbeginsel	58
8.3 Integriteitsbeginsel	59
8.4 Professionaliteitsbeginsel	62
8.5 Responsiviteitsbeginsel	64
8.6 Referentiebeeld deelnemende jongeren	66
9 Afronding en nazorg bij de taakstraf Seksualiteit	69

10	Bereik van de taakstraf Seksualiteit	70
10.1	Bereik: condities en randvoorwaarden	70
10.2	Bereik: cijfers met betrekking tot de taakstraf Seksualiteit	73
Deel C	Conclusies	78
11	Conclusies en aanbevelingen ten aanzien van de Sova training	79
11.1	Conclusies met betrekking tot de Sova training	79
11.2	Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de effectevaluatie van de Sova training	80
12	Conclusies en aanbevelingen ten aanzien van de taakstraf Seksualiteit	81
12.1	Conclusies met betrekking tot de taakstraf Seksualiteit	81
12.2	Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de effectevaluatie van de taakstraf Seksualiteit	82
13	Algemene conclusies en aanbevelingen	83
13.1	Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot leerstraffen algemeen	83
13.2	Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot effectevaluatie van leerstraffen	83
	Bijlagen	
Bijlage 1	Onderzoeksvragen	86
Bijlage 2	Literatuurlijst	88
Bijlage 3	Training Jeugdige Zedendelinquenten	90
Bijlage 4	Taakstraf Seksualiteit in aantallen (RNG)	91
Bijlage 5	Registratiemateriaal Sova aanbieders	92
Bijlage 6	Registratiemateriaal RNG	94
Bijlage 7	Procedure rond het opleggen en uitvoeren van leerstraffen	95
Bijlage 8	Leden begeleidingscommissie	96

Samenvatting

De Sova training en de taakstraf Seksualiteit worden sinds enige jaren opgelegd als leerstraffen voor minderjarigen. In dit onderzoek is gekeken naar de werkzame bestanddelen van beide leerstraffen. Dat is gebeurd aan de hand van de achterliggende theorieën en vijf beginselen van effectiviteit. Tevens is gekeken naar wijze van afronding en nazorg voor beide leerstraffen en de doelgroep en het al dan niet bereiken daarvan.

Voor beide leerstraffen is ingezoomd op de meest voorkomende variant. Dat zijn achtereenvolgens de Sova training zoals ontwikkeld door het Paedologisch Instituut en de taakstraf Seksualiteit zoals ontwikkeld door de Rutgers Nisso Groep (in samenwerking met de RIAGG).

De vijf beginselen van effectiviteit ('what works' beginselen) die in deze rapportage zijn gebruikt zijn achtereenvolgens:

- risicobeginsel (hoog risico op recidive vereist intensievere interventie);
- behoeftenbeginsel (interventie is gericht op factoren die crimineel gedrag veroorzaken);
- integriteitsbeginsel (interventie wordt uitgevoerd zoals bedoeld);
- professionaliteitsbeginsel (eisen aan opleiding, intervisie en uitvoering en werkwijze trainers);
- responsiviteitsbeginsel (matching leerstijl jongere en stijl en vorm van de interventie en de trainer).

Er is bij aanvang van het onderzoek een selectie gemaakt van drie vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming (Rotterdam, Utrecht, Arnhem). Bij de gegevensverzameling in deze drie vestigingen is gebruik gemaakt van interviews, documentanalyse en beschikbaar registratiemateriaal. In de interviews (en daarmee ook in het onderzoek) werden vier perspectieven onderscheiden:

- theoretisch perspectief (ontwikkelaar materiaal);
- praktijkperspectief (trainer);
- toeleidersperspectief (coördinator taakstraffen);
- deelnemersperspectief (jongere).

De onderzoeksrapportage kan ook vanuit deze verschillende perspectieven worden gelezen.

Sova training

De Sova training is een interventie die ongeveer 20 jaar geleden is ontwikkeld. De laatste update is van 1999. De interventie wordt ongeveer eens in de vier jaar bijgesteld. Het is een individuele training die acht bijeenkomsten beslaat van één tot anderhalf uur. Belangrijkste insteek is het aanvullen van tekorten aan sociale vaardigheden. Het competentiemodel ligt aan de basis van de Sova training.

De Sova training kent een uitgebreide handleiding waarin de theoretische uitgangspunten worden uitgewerkt. Ontwikkelingstaken vormen de leidraad voor het in kaart brengen van (tekorten aan) vaardigheden.

In de handleiding zijn verschillende technieken beschreven om competenties te vergroten. Tevens is in de handleiding een trainingsopzet met instrumenten uitgewerkt. De theoretische onderbouwing van de Sova training is gedegen en helder beschreven evenals de vertaling van uitgangspunten naar programma-ontwerp.

Voorafgaand aan de Sova training wordt geen risicotaxatie uitgevoerd; wel wordt tijdens de training stilgestaan bij risicofactoren. De vraag is wie voor zo'n risicotaxatie verantwoordelijk is: de Raad voor de Kinderbescherming of de aanbieder van leerstraffen.

Aangezien de Sova training een individuele interventie is met veel ruimte voor afstemming op risicofactoren, protectieve factoren en behoeften en eigenschappen van de jongere wordt in sterke mate tegemoet gekomen aan het behoeftebeginsel.

Ondanks de gedegen uitgewerkte theoretische basis en handleiding (programma-ontwerp) kenmerkt de praktijk zich door grote vrijheid ten aanzien van het al dan niet gebruiken van het materiaal en de wijze waarop het materiaal wordt gebruikt. Verder is de bij het programma-ontwerp gehanteerde theoretische basis niet altijd bekend. Daardoor treedt er een groot verschil op tussen programma als omschreven en programma zoals uitgevoerd.

Het niveau van de trainers verschilt nogal over het land (lees: per aanbieder). Dat heeft te maken met het feit dat de Sova training door verschillende aanbieders in verschillende varianten wordt aangeboden en regie ten aanzien van na- en bijscholing ontbreekt. Daardoor voldoet de Sova training onvoldoende aan het professionaliteitsbeginsel.

Een sterk punt van de Sova training is het feit dat de leerstraf meer dan voldoende kan worden aangepast op leerstijl en motivatie van de jongere. Daardoor komt de training in ruime mate tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.

Hoewel er voorzien is in een eindgesprek verwijzen Sova trainers slechts incidenteel voor verdere hulp en nazorg.

In de praktijk worden inclusie- en exclusiecriteria gehanteerd, die aangeven of een interventie al dan niet geschikt is voor een specifieke jongere. Deze blijken voor de Sova training onvoldoende scherp te zijn of worden onjuist toegepast. Daardoor is het aantal jongeren dat doorgeleid wordt voor een Sova training onevenredig groot (57% van alle leerstraffen is een Sova training) en is er een mismatch tussen doelgroep zoals beoogd en de bereikte groep jongeren.

Taakstraf seksualiteit

De taakstraf seksualiteit is een interventie die bijna 20 jaar geleden is ontwikkeld op basis van ervaringen met voorlichting en preventie op het terrein van seksuele en relationele vorming. In de taakstraf staan kennisoverdracht, meningsvorming, waardeververduidelijking en attitudevorming centraal. Gestreefd wordt naar recidivevermindering door gedragsverandering. Het is een individuele interventie van tien bijeenkomsten van anderhalf uur.

Hoewel er in het materiaal geen expliciete verwijzing naar achterliggende theorieën te vinden is kan op basis van interviews worden geconstateerd dat de taakstraf een aantal theoretische uitgangspunten heeft (cognitieve gedragstherapie en sociale competentiemodel). Wel zijn in de handleiding verschillende technieken beschreven om gedrag te beïnvloeden. Ook staan in de handleiding een aantal samenhangende thema's beschreven aan de hand waarvan de training wordt uitgevoerd. De indeling en themabeschrijving (programmaontwerp) wordt vrijwel eenduidig aangehouden bij uitvoering van de training.

Omdat de theoretische onderbouwing niet expliciet is omschreven ontbreekt ook de vertaalslag van uitgangspunten naar programmaontwerp.

Ook bij de taakstraf seksualiteit ontbreekt de risicotaxatie vooraf. Ook tijdens de uitvoering wordt geen risico-inventarisatie uitgevoerd. Daarmee komt de taakstraf seksualiteit onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel.

We refereren opnieuw aan de vraag wiens verantwoordelijkheid het is een dergelijke risicotaxatie uit te voeren (toeleider of aanbieder). De uitvoerders van de taakstraf seksualiteit oordelen dat voorinformatie van de Raad voor de Kinderbescherming (raadsrapport, proces verbaal, nader onderzoek) essentieel is. Al met al voldoet de taakstraf onvoldoende aan het risicobeginsel. Aan de hand van de thema's in de leerstraf worden individuele leerdoelen benoemd waarbij het delict de rode draad vormt in de uitvoering. Ondanks het feit dat een risicoinventarisatie en een gestandaardiseerd instrument om behoeften van jongeren in kaart te brengen ontbreekt komt de opzet van de training redelijk tegemoet aan het behoeftenbeginsel.

In het programma-ontwerp en de uitvoeringspraktijk van de taakstraf seksualiteit ligt de nadruk op thema's, praktische regels en werkvormen. Trainers zijn zich minder bewust van de theoretische achtergrond. Wel wordt de taakstraf vrij uniform volgens het programma-ontwerp uitgevoerd. Daarbij komt dat de taakstraf seksualiteit door één aanbieder wordt uitgevoerd. De taakstraf komt daarmee tegemoet aan het integriteitsprincipe.

Naast het gegeven dat er slechts één aanbieder is is ook de bij- en nascholing voor de taakstraf seksualiteit goed georganiseerd. Bovendien is er een goed overzicht over de uitvoering van de training. Al met al komt de taakstraf seksualiteit ruim voldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel.

Voor de taakstraf seksualiteit geldt dat in de intake uitgebreid wordt stilgestaan bij de motivatie van de jongere. Inrichting en werkvormen van de taakstraf seksualiteit sluiten het beste aan bij jongeren van 14 tot en met 16 jaar. Omdat de taakstraf vrij cognitief is ingericht worden speciale werkvormen gebruikt voor moeilijk lerende kinderen. Actieve betrokkenheid van de ouders is uitgangspunt. Al met al komt de taakstraf seksualiteit redelijk tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.

De taakstraf seksualiteit besteedt geen aandacht aan nazorg en verwijzing. In het eindgesprek wordt vooral de positieve opbrengst van de training voor de jongere centraal gesteld.

Inclusie- en exclusiecriteria zoals opgesteld voor de taakstraf seksualiteit zijn voldoende richtinggevend. Toch blijkt ook hier dat het goed toepassen ervan lastig is; de grootste groep van jongeren blijkt aan de criteria te voldoen. Overigens wordt de doelgroep redelijk bereikt.

Algemeen

Er is ook een aantal algemene conclusies en aanbevelingen in het rapport te vinden. Een landelijke en uniforme registratie voor leerstraffen ontbreekt; in het kader van de kwaliteit van leerstraffen zal die er wel moeten komen (per leerstraf dezelfde items).

Verder blijft het punt van de risicotaxatie momenteel liggen. Besloten dient te worden of de Raad voor de Kinderbescherming dit uit hoofde van haar selectiefunctie op zich dient te nemen. Mogelijk zou daar het herziene BasisRaadsOnderzoek (BARO) een rol bij kunnen spelen.

Een ander punt dat nu onduidelijk blijft is de gegevensverstrekking aan de taakstrafaanbieders. Landelijk zal eenduidigheid moeten komen over de vraag welke gegevens mogen worden verstrekt, waarbij rekening wordt gehouden met de privacy van betrokkenen.

Tenslotte is er geen eenduidigheid ten aanzien van de vraag naar de vervangingswaarde voor leerstraffen (verhouding tussen aantal weken detentie en aantal ter vervanging op te leggen uren leerstraf/dagen taakstraf). Op dit punt dient helderheid te worden verschaft.

Summary

Since a couple of years, the Social Skills training sanction (Sova) and the Sexuality learning sanction have been inflicted as learning sanctions for minors. In this research, attention is given to the 'what works' elements in both. This is done by looking at the theories that lie behind it and by five 'what works' principles. The way the learning sanctions are finished and possible aftercare and referral are important as well.

For both learning sanctions the focus in this research is on the most common variants, which are successively the Sova learning sanction as it was developed by the Paedologisch Instituut (part of the Free University of Amsterdam) and the Sexuality learning sanction as it was developed by the Rutgers Nisso Groep (in co-operation with RIAGG (Regional Institute for Community Mental Health Care)).

The five principles of effectiveness ('what works' principles) that will be used in this report are successively:

- risk principle (high risk on recidivism requires more intensive intervention);
- needs principle (intervention is focused on factors that cause the criminal behaviour);
- program integrity (intervention has been carried out the way it should);
- professionalism (requirements concerning education, intervention and execution and working methods of trainers);
- responsivity principle (matching of style of learning of the minor on the one hand and style and form of the intervention and the trainer on the other hand).

At the start of the research, a selection has been made of three locations of the Child Protection Board in the Netherlands (Rotterdam, Utrecht and Arnhem). The data were collected by means of interviews, document analysis and available registration material. In the interviews (and with them, in the research as well) four perspectives could be distinguished:

- theoretical perspective (the developer of the materials);
- practical perspective (trainer);
- referral perspective (coordination of the community sanctions);
- perspective of the participants (minors);

Social Skills learning sanction (SOVA)

The Sova learning sanction is an intervention that has been developed about 20 years ago. The last update was in 1999. The intervention is adjusted about once every four years. It is an individual training that takes up eight meetings of one and a half hour each. Most important is the increase of social skills. The competence model forms the basis of the Sova learning sanction.

The Sova learning sanction has a comprehensive manual in which theoretical principles are being discussed. Developmental tasks form the key in the explanation of (the deficiencies of) social skills.

In the manual, different techniques are described to increase competence. A training design with instruments has been worked out as well. The theoretical support of the Sova learning sanction has been described in a thorough and clear way, as is the translation of the principles to the design of the program.

Before the start of the Sova learning sanction, no risk taxation is done. However, during the training, attention is given to risk factors. It is questionable which institution should be responsible for the risk taxation: the Child Protection Board or the supplier of the learning sanction.

Because the Sova learning sanction is an individual training that focuses heavily on risk factors, protective factors and the needs and characteristics of the minor, the needs principle has been met in a strong degree.

In spite of the thoroughly developed theoretical basis and manual (program design), in practice there is a lot of freedom concerning the material (whether it is used or not and the way in which the material is used). Furthermore, the theory that lies behind the program design is not always known. Because of this, there is a large discrepancy between the program as it is described and the program as it is executed.

Over the country, there is a difference in the level of the trainers (that is: the suppliers). This is because different suppliers execute the Sova learning sanction in different variants and consensus concerning aftercare and referral is lacking. The requirements concerning professionalism are therefore not met. One of the good things of the Sova learning sanction is the fact that it can be adjusted in a more than sufficient way to the style of learning and motivation of the minor. Hence, the responsivity principle is met in a strong degree. Although the Sova learning sanction is always ended with a final conversation at the end of the project, trainers only incidentally direct their trainees to supplementary assistance and aftercare.

In practice, inclusion and exclusion criteria are used that give an indication whether the intervention is suitable for a specific minor. However, for the Sova learning sanction, these criteria either seem to be insufficiently clear or they are used in an incorrect way. This is the reason that the number of young people that gets involved into a Sova learning sanction is disproportionately large (57% of all learning sanctions is a Sova learning sanction) and that there is a mismatch between the target group as it is meant and the group of minors that gets the intervention.

Sexuality learning sanction

The Sexuality learning sanction is an intervention that has been developed almost 20 years ago. It is based on experiences with information and prevention regarding sexual and relational formation. In the Sexuality learning sanction, transfer of knowledge, formation of opinion, explanation of values and the forming of attitude are central concepts. The aim of the sanction is to reduce recidivism by changing the behaviour of the minor. It is an individual intervention that consists of ten meetings, with duration of one and a half hour each.

Although the material does not explicitly refer to theories, the content of the interviews indicates that it has some theoretical starting points (cognitive behavioural therapy and social competence model). However, the manual does describe some different techniques to influence behaviour. Also, a couple of connecting themes are being described that are used as guidelines in performing the training.

Because the theoretical support is not explicitly described, the translation of principles to design of the program could not be established.

As with the Sova learning sanction, the Sexuality learning sanction does not have a preceding risk taxation. Neither is there any risk taxation during the execution. This means that the Sexuality learning sanction does not sufficiently meet the risk principle. We refer again to the question whose responsibility it is to carry out such an analysis (Child Protection Board or supplier). The practitioners of the Sexuality learning sanction are of opinion that

preceding information of the Child Protection Board (reports of the Board, official reports, further investigations) are essential. For this, it is concluded that the Sexuality learning sanction does not sufficiently meet the risk principle.

Following the themes in the Sexuality learning sanction, individual goals are described in which the offence forms the key in the execution of the sanction. In spite of the fact that risk taxation and a standardized instrument to describe the needs of the minors are both lacking, the design of the learning sanction meets the needs principle in a sufficient degree.

In the design of the program and the way it is performed in practice, themes, practical rules and training methods are emphasized. Usually, trainers are less concerned with theoretical background. However, the learning sanction is carried out according to the design of the program in a uniform way. Also, it is carried out by only one supplier. The requirements concerning program integrity are therefore met.

Besides the fact that there is only one supplier, the in-service training and refresher courses are well organized as well. Furthermore, there is a good overview of how the training should be performed. Therefore it can be concluded that the Sexuality learning sanction meets the requirements concerning professionalism in a strong degree.

During the intake of the Sexuality learning sanction, much attention is given to the motivation of the minor. The learning sanction is best suitable for young people from 14 till 16 years old. Because the learning sanction has cognitive elements in it, special training methods are used for children with learning disabilities. Involvement of the parents of the child in an active way is a central issue. All in all, the Sexuality learning sanction meets the responsibility principle sufficiently.

The Sexuality does not give attention to supplementary assistance and after-care. In the final conversation at the end, attention is mainly given towards the positive rewards that the minor gained from joining the training.

Inclusion –and exclusion criteria, like they have been described for the Sexuality training sanction are sufficiently clear. It appeared however that proper application of them is difficult; despite this the largest group of young people seems to satisfy the criteria. The target group is therefore reasonably reached.

General remarks

Some general conclusions and recommendations are described in the report as well. A national and uniform registration of learning sanctions is missing. From the quality perspective of learning sanctions this should be developed (registration of the same items for all learning sanctions).

Another problem is the risk taxation. Decisions have to be made whether or not the Child Protection Board, following its selection function, should be kept responsible for the risk taxation. It is possible that the revised Basic Inquiry of the Child Protection Board (BAzisRaadsOnderzoek, BARO) can be used for this.

Another point of uncertainty is the information that is given to the suppliers of the learning sanctions. On a national level, there should be consensus about which information can be provided. In doing this, the privacy of participants should be kept in mind.

Finally, there is no unequivocalness concerning the replacement value for learning sanctions (e.g. what is the ratio between the number of weeks of detention and the number of hours of learning sanction or community service inflicted instead. This point requires more clarity).

1 Inleiding

De leerstraf neemt in het jeugdstrafrecht een belangrijke plaats in. Dit komt omdat het Nederlandse jeugdstrafrecht een sterke pedagogische oriëntatie kent: een straf voor minderjarigen moet in beginsel leiden tot beter functioneren in het dagelijks leven, waardoor een positieve gedragsverandering wordt bereikt. Per 1 februari 2001 is een nieuwe Wet Taakstraffen in werking getreden waarmee taakstraffen de status van hoofdstraf hebben gekregen.

In 2000 werden zo'n 2500 leerstraffen opgelegd aan minderjarigen, waarmee leerstraffen een belangrijke rol vervullen in het jeugdstrafrecht. In 61 % van de gevallen betrof dit een sociale vaardigheidstraining (Sova) en in 3% een taakstraf Seksualiteit.

Sinds enige tijd bestaat er grote belangstelling voor de effectiviteit van overheidsoptreden binnen het bredere kader van de kwaliteit van overheidsbeleid. Die beweging is zeker ook zichtbaar op het terrein van justitieel beleid en sanctietoepassing: de samenleving en de politiek vragen in toenemende mate om aantoonbaar effectieve justitiële interventies.

In het kader van het Actieprogramma aanpak jeugdcriminaliteit 'Jeugd Terecht' wordt in dat verband onder meer een effectiviteitstoets voor jeugdsancties ontwikkeld. Bij de verdere ontwikkeling van een effectiviteitstoets vormt de programma-evaluatie een essentieel onderdeel. Een dergelijke programma-evaluatie richt zich op de theoretische onderbouwing van de interventieprogramma's, de veronderstelde gedragsmechanismen waarop de programma's beogen in te grijpen en de context waarbinnen die beoogde gedragsmechanismen beïnvloed worden.

In opdracht van het WODC heeft DSP-groep een programma-evaluatie uitgevoerd van de leerstraf Sova (training Sociale Vaardigheid) en de taakstraf Seksualiteit. De rode draad die daarbij gehanteerd is zijn de beginselen van effectiviteit; dit zijn het risicobeginsel, het behoeftenbeginsel, het integriteitsbeginsel, het professionaliteitsbeginsel en het responsiviteitsbeginsel. Daarnaast is gekeken naar de theoretische onderbouwing, bereik en het aspect van afronding en nazorg.

Deze rapportage gaat na de onderzoeksverantwoording allereerst in op de leerstraf Sociale Vaardigheden (hierna Sova training genoemd). In het tweede deel wordt de taakstraf Seksualiteit besproken.

Op deze plek willen wij de leden van de begeleidingscommissie dankzeggen voor hun kritische commentaar tijdens de loop van het onderzoek en bij het totstandkomen van deze rapportage. De leden van de begeleidingscommissie staan vermeld in bijlage 8.

Leeswijzer

Het rapport is opgebouwd uit een aantal onderdelen. In hoofdstuk 2 is de onderzoeksverantwoording opgenomen.

Deel A en B hebben betrekking op achtereenvolgens de Sova training en taakstraf Seksualiteit. Elk deel beslaat uit vier hoofdstukken. Achtereenvolgens komen aan de orde: de theoretische onderbouwing (theoretische uitgangspunten en programmaontwerp, hoofdstuk 3 en 7), de leerstraf afgezet tegen vijf beginselen van effectiviteit (hoofdstuk 4 en 8), afronding en nazorg (hoofdstuk 5 en 9) en het bereik (hoofdstuk 6 en 10).

Deel C bevat de conclusies met betrekking tot de Sova training en effectevaluatie daarvan (hoofdstuk 11), de taakstraf Seksualiteit en effectevaluatie daarvan (hoofdstuk 12) en conclusies en aanbevelingen ten aanzien van leerstraffen algemeen en effectevaluatie daarvan (hoofdstuk 13).

Om snel kennis te nemen van de inhoud van het rapport kunt u volstaan met het lezen van de samenvatting in combinatie met deel C (conclusies en aanbevelingen). In de overige delen van het rapport is meer gedetailleerde informatie te vinden, waaronder gedetailleerde conclusies per hoofdstuk c.q. paragraaf.

Voor degene die per leerstraf (afzonderlijke) informatie wil hebben wordt aangeraden het betreffende deel te lezen.

Voor degene die informatie wil hebben over de verschillende aspecten die zijn onderzocht voor beide leerstraffen wordt aangeraden de parallelle hoofdstukken uit deel A en B achter elkaar te lezen.

In een aantal bijlagen zijn de onderzoeksvragen (bijlage 1), literatuurlijst (bijlage 2) nader onderzoeksmateriaal (bijlage 3 tot en met 6) en een korte beschrijving van de procedure rond het opleggen en uitvoeren van leerstraffen (bijlage 7) te vinden.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek is het uitvoeren van een programma-evaluatie (met name met betrekking tot de beginselen van effectief ingrijpen) van de Sova training en de taakstraf Seksualiteit. Dit impliceert dat in dit onderzoek niet de effectiviteit van de leerstraffen wordt onderzocht, maar dat aandacht is voor de aanwezigheid van ingrediënten, waarvan bekend is dat ze een relatie hebben met de effectiviteit van de interventie.

Dit leidt tot de volgende probleemstelling:

- Welke gedrags- en leermechanismen worden verondersteld ten grondslag te liggen aan deze leerstraffen en waarom wordt verondersteld dat deze een effectieve tenuitvoerlegging van deze straffen tot gevolg zullen hebben?
- In welke mate voldoen de straffen aan de beginselen van effectief ingrijpen en wat is het bereik van de programma's?
- Wat zijn mogelijke knelpunten en verbeteringen?

De probleemstelling is nader uitgewerkt in een aantal deelvragen. Deze deelvragen zijn ingedeeld in vier hoofdthema's:

- 1 Theoretische onderbouwing.
- 2 Beginselen van effectiviteit: risicobeginsel, behoeftenbeginsel, integriteitsbeginsel, professionaliteitsbeginsel en responsiviteitsbeginsel.
- 3 Bereik.
- 4 Afronding en nazorg.

De deelvragen in de programma-evaluatie zijn¹:

- 1 **Welke theorieën liggen ten grondslag aan de programma's, in welke veronderstelde gedragsmechanismen grijpen ze in en in welke context? Met andere woorden: waar moeten deze programma's toe leiden en waarom worden ze geacht daartoe te kunnen leiden?**
 - 1.1 Welke theorie ligt aan het programma ten grondslag?
 - 1.2 Welke gedragsmechanismen zijn beschreven, waarop het programma zou moeten ingrijpen? Waarom moeten deze gedragsmechanismen beïnvloed worden?
 - 1.3 In welke context kunnen de gedragsmechanismen beïnvloed worden?
 - 1.4 Wat is volgens de programmatheorie de gewenste uitkomst van het programma (eindtermen)?
 - 1.5 Wat gebeurt er als genoemde gedragsmechanismen gewijzigd worden?

Noot 1 In bijlage 1 staan alle onderzoeksvragen gedetailleerd vermeld.

2 In hoeverre voldoen de programma's aan de vijf eerder genoemde beginselen van effectief ingrijpen?

- 2.1 In hoeverre voldoen de programma's aan het **risicobeginsel**? Wordt een risico-inschatting gemaakt en komt de uitkomst van de risico-inschatting overeen met de assumpties van het programma?
- 2.2 In hoeverre voldoen de programma's aan het **behoeftenbeginsel**? Worden de individuele risicofactoren/ behoeften/ eigenschappen in kaart gebracht en door wie worden deze factoren in kaart gebracht?
- 2.3 In hoeverre voldoen de programma's aan het **integriteitbeginsel**? In hoeverre wordt de standaardmethode gehanteerd en in hoeverre wordt de training toegespitst op individuele deelnemers en individuele trainers?
- 2.4 In hoeverre voldoen de programma's aan het **professionaliteitsbeginsel**? In hoeverre zijn de trainers voldoende toegerust om op een professionele wijze met de training en de individuele jongere om te gaan en te kunnen beoordelen op de jongere wel geschikt is om de training te ondergaan?
- 2.5 In hoeverre voldoen de programma's aan het **responsiviteitsbeginsel**? Wat is de duur en de intensiteit van de leerstraffen en wordt bij de trainingen rekening gehouden met de intellectuele en praktische vaardigheden van de jongere en wordt aangesloten bij de leerstijl van de jongere?

3 Wat vindt er plaats met betrekking tot afronden en nazorg?

- 3.1 Vindt er een eindgesprek plaats tussen trainer en jongere (en eventueel de ouders)? Voldoet dit aan de wensen van trainers en jongeren?
- 3.2 Vindt er nazorg plaats? Zo nee, aan wat voor nazorg bestaat eventueel behoefte?

4 Voor wie zijn deze twee leerstraffen bedoeld en wie worden er daadwerkelijk bereikt?

- 4.1 Op welke wijze wordt de indicatiestelling uitgevoerd?
- 4.2 Wat zijn inclusie- en exclusiecriteria, zijn deze werkbaar en worden ze op de juiste wijze gehanteerd?
- 4.3 Wordt de beoogde doelgroep bereikt en welke kenmerken hebben deelnemers aan de trainingen? Zijn bepaalde groepen over- of ondervertegenwoordigd? Zijn de kenmerken van de doelgroepen de laatste jaren gewijzigd?
- 4.4 Hoeveel individuele sociale vaardigheidstrainingen worden jaarlijks als leerstraffen opgelegd en uitgevoerd (2000 t/m 2002), volgens de PI-Research methode en volgens andere methoden? Welk deel hiervan wordt naast een andere sanctie opgelegd en uitgevoerd en welk deel van de jongeren krijgt deze leerstraf als enige straf?
- 4.5 Hoe groot is de uitval tijdens de training wat zijn de redenen en consequenties?

2.2 Keuzes ten aanzien van te onderzoeken varianten

De Sova training wordt in verschillende vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming in vele varianten uitgevoerd. In deze programma-evaluatie wordt nadrukkelijk gefocust op de Sova training zoals die door het Paedologisch Instituut (PI) in Amsterdam is ontwikkeld en worden andere varianten buiten beschouwing gelaten. Deze keuze is ingegeven door het feit dat deze Sova training feitelijk als standaard aangemerkt kan worden waarvan andere varianten een afgeleide vormen. Ook is van de verschillende in omloop zijnde

varianten de Sova training de meest gebruikte en best onderbouwde versie. Tenslotte wordt in het kader van uniformering door de Raad voor de Kinderbescherming (verantwoordelijk voor de coördinatie van uitvoering taakstraffen) gestimuleerd dat uitgevoerde Sova trainingen voldoen aan het PI-model met name door als voorwaarde voor certificering te stellen dat trainers de opleiding die is ontwikkeld door PI-research volgen.

De taakstraf Seksualiteit wordt in twee varianten uitgevoerd. De eerste en belangrijkste is die door de Rutgers Nisso Groep is ontwikkeld. Daarnaast is in het onderzoek ook kort gekeken (via een diepte-interview met de methodeontwikkelaar) naar de variant zoals die voor de Raad voor de Kinderbescherming in Middelburg recent door De Waag is ontwikkeld. De programma-evaluatie richt zich verder feitelijk op de taakstraf Seksualiteit van de Rutgers Nisso Groep aangezien dit momenteel de landelijke variant en de standaard is.

2.3 Overwegingen bij de beginselen van effectiviteit

In het kader van het actieplan 'Jeugd Terecht' wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een effectiviteitstoets. Niet alleen op dat front is aandacht voor de ontwikkeling van het effectiviteitsbegrip. Ook in het programma 'Terugdringen Recidive' heeft de werkgroep interventies beginselen geformuleerd die dienen als basis voor (concept) kwaliteitscriteria voor interventies ten behoeve van het voorkomen van recidive. Daarbij kan worden aangetekend dat bij de onderbouwing en uitwerking van deze beginselen nogal eens psychologische theorieën voor volwassenen zijn gebruikt. Overigens geven deze beginselen de gangbare wetenschappelijke opvatting over de effectiviteit van interventies weer. Zie hiervoor onder meer Bonta en van der Laan². In een ander onderzoek van DSP-groep inzake de programma-evaluatie van de Glen Mills School is een uitgebreider literatuuronderzoek naar onder meer werkzame factoren en onderdelen van interventies verricht. Dat onderzoek zal eveneens in het voorjaar van 2004 worden gepubliceerd.

Beginnelsen van effectiviteit

- *Risicobeginsel*

Het risicobeginsel gaat ervan uit dat delinquenten met een hoog risico op recidive een intensievere interventie moeten ontvangen dan delinquenten met een laag risico op recidive. Het risico van recidive kan voorspeld worden door de aanwezige risicofactoren per delinquent te bekijken. Immers het risico is niet bij iedereen, bij elk type delict of in alle omstandigheden hetzelfde. Een interventie voldoet eerst aan het risico-principe als bij aanvang van de interventie voor iedere jongere een individuele assessment van risicofactoren plaatsvindt.

- *Behoeftenbeginsel*

Dit beginsel gaat ervan uit dat een interventie gericht dient te zijn op die factoren die ook daadwerkelijk het criminele gedrag veroorzaken, de zogeheten criminogene factoren. Dat zijn kenmerken, risicofactoren en problemen van de jongere, die direct samenhangen met het criminele gedrag. Het behoeftenprincipe legt nadruk op het belang van het kunnen kiezen van doelstellingen die tijdens de training centraal komen te staan; het

Noot 2 Bonta, J. (2002), Van der Laan en Slotboom (2002)

aanpakken van factoren die specifiek samenhangen met crimineel gedrag. Naast criminogene factoren bestaan er ook niet criminogene factoren. Er kan immers sprake zijn van problemen die niet rechtstreeks verband houden met het criminele gedrag. Net als bij het voorgaande principe is ook hier een individuele beoordeling van de criminogene factoren van de jongere van essentieel belang.

- *Integriteitbeginsel*

Volgens het integriteitbeginsel dient de aanpak aan te sluiten bij het gestelde doel. Dit impliceert dat er een theoretische basis aanwezig moet zijn voor de interventie. Daarnaast dient het programma geheel volgens de oorspronkelijke opzet te worden uitgevoerd, waarbij alle onderdelen aan bod dienen te komen.

- *Professionaliteitsbeginsel*

Het professionaliteitsbeginsel heeft betrekking op de uitvoerders van de training. Een interventie kan alleen goed worden uitgevoerd als de trainers een goede opleiding hebben genoten, weten wat de training beoogt en voldoende ondersteund (supervisie, intervisie) worden door hun organisatie. Een trainer dient ervaren, professioneel en flexibel te zijn om het programma goed uit te voeren en waar nodig op verantwoorde wijze aan te passen. Uitvoerders dienen in te kunnen schatten wat de behoefte van de betrokkene is en welke methode(n) wel of niet aansluit bij de mogelijkheden van de jongere.

- *Responsiviteitsbeginsel*

Volgens het responsiviteitsbeginsel³ wordt de kans op succes van een interventie vergroot door de stijl en de vorm van de interventie en trainer zoveel mogelijk te matchen met de leerstijl en het vermogen van de jongere. Omdat een interventie kan mislukken als de jongere de vereiste vaardigheden niet heeft, is het van belang om jongere die bijvoorbeeld moeite hebben met schrijven en taal niet veel schriftelijke opdrachten te geven. Afstemming is tevens van belang tussen de persoonlijkheden van de jongere en de trainer. Gebleken is dat de meest effectieve interventies gebruik van (cognitieve) gedragstherapeutische technieken⁴ en deze technieken in het algemeen goed aansluiten bij de leerstijl van de jongeren die in aanmerking komen voor een leerstraf.

2.4 Onderzoeksaanpak

Selectie

Bij aanvang van het onderzoek is in overleg met de Raad voor de Kinderbescherming een selectie gemaakt van drie vestigingen waar het onderzoek zou worden uitgevoerd. Duidelijk werd dat bij een keuze vooral goed gekeken moet worden naar vestigingen waar de nodige ervaring is opgedaan met de taakstraf Seksualiteit.

Frequentie en spreiding van deze leerstraf is namelijk minder dan die van de Sova training.

Noot 3 Andrews e.a. (1990)

Noot 4 Kendall (1998) Shadish, Navarro e.a. (2000)

Als selectiecriteria zijn gehanteerd:

- spreiding van vestigingen over het land;
- variatie in omvang van de vestiging (ondergrens: voldoende ervaring met taakstraf Seksualiteit);
- variatie in Sova-aanbieders.

Op basis hiervan is aanvankelijk gekozen voor de vestigingen Rotterdam, Utrecht en Arnhem.

Onderzoeksinstrumenten

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is tijdens het onderzoek gebruik gemaakt van drie onderzoeksinstrumenten:

- 1 Interviews.
- 2 Documentanalyse.
- 3 Registratiemateriaal.

Ad 1: Interviews

Bij aanvang van het onderzoek is in overleg met de opdrachtgever bepaald dat bij deze programma-evaluatie van leerstraffen kan worden volstaan met een beperkt aantal interviews om een impressie te krijgen van de opbouw, inhoud en uitvoering van beide programma's.. Wel dient sprake te zijn van een evenwichtige spreiding van te interviewen personen om vanuit vier perspectieven een oordeel te kunnen vormen:

- theoretisch perspectief (ontwikkelaar);
- praktijkperspectief (trainer);
- toeleidersperspectief (coördinator taakstraffen);
- deelnemersperspectief (jongeren).

Er is gekozen voor het houden van drie halfgestructureerde diepte-interviews met de methodiekontwikkelaar (voor Sova PI-research Amsterdam, voor seksualiteit Rutgers Nisso Groep en De Waag⁵), drie coördinatoren taakstraffen, zes trainers⁶ en acht jongeren (deelnemers).

Gevolg van de keuze van het geringe aantal interviews is dat er geen representatief beeld ontstaat van de uitvoeringspraktijk van de beide leerstraffen. Wel is door de keuze en diversiteit van de te geïnterviewde personen een uitvoerig beeld verkregen rond onder meer de opzet en praktijk van beide leerstraffen. Dit beeld geeft voldoende inzicht in de uitvoeringspraktijk zoals die landelijk aangetroffen kan worden. Alle interviews zijn face to face afgenomen.

Bij de interviews met de ontwikkelaars bleek dat er voor de taakstraf Seksualiteit niet één individuele functionaris kon worden aangewezen verantwoorde-

Noot 5 Het interview met de ontwikkelaar van De Waag had vooral de bedoeling om de daar aanwezige kennis en expertise op het terrein van zedendelinquenten af te kunnen zetten tegen de kennis en expertise die hebben geleid tot de ontwikkeling van de taakstraf Seksualiteit. Een korte beschrijving is in bijlage 3 opgenomen.

Noot 6 Te weten 3 ervaren Sova-trainers van achtereenvolgens BIG (Barneveld), Actium (Ede) en Bureau Jeugdzorg-Rotterdam en 3 ervaren trainers seksualiteit van RNG. Bij de Sova training is bewust gekozen voor meerdere aanbieders in verband met het verkrijgen van een afgewogen beeld. Tevens zijn voornamelijk ervaren trainers benaderd, daarmee het risico incalculerend dat een wat zwaardere doelgroep geaccentueerd is. Immers ervaren trainers zullen eerder gekoppeld worden aan een zwaardere doelgroep. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat de doelgroep vraag om de training meer op maat aan te bieden en trainers daardoor eerder zouden kunnen afwijken van het programma.

lijk voor de (door)ontwikkeling van de taakstraf. De (door)ontwikkeling is in feite een gezamenlijke onderneming geweest van diverse functionarissen binnen de RNG. Uiteindelijk bleek een groepsinterview en een afzonderlijk interview met een projectleider en een regioteamvertegenwoordiger nodig. Tijdens deze interviews is gefocust op de theorie en opzet van de taakstraf Seksualiteit en de verankering van de verschillende beginselen daarin.

Om te kunnen onderzoeken hoe beide leerstraffen in de praktijk vorm gegeven worden, zijn diepte-interviews met steeds drie trainers van de Sova training respectievelijk de taakstraf Seksualiteit gehouden. De geïnterviewde trainers zijn (onder meer) werkzaam voor de geselecteerde vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming. Tijdens de interviews stond de uitvoeringspraktijk centraal, waarin alle beginselen aan bod zijn gekomen.

De drie coördinatoren taakstraffen waren afkomstig uit de geselecteerde vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming (Utrecht, Rotterdam en Arnhem). Tijdens deze interviews is gekeken naar de manier waarop zij als toeleidende en eindverantwoordelijke functionaris het bereik van de leerstraffen beoordelen. Ook hier namen de beginselen van effectiviteit een centrale plaats in. Uiteraard was in deze interviews afronding van de betreffende leerstraf een belangrijk onderwerp. Verder is gekeken naar de wijze van informatieoverdracht vanuit de Raad middels haar raadsonderzoeken strafzaken naar de inzet van de betreffende leerstraf.

Tenslotte is bij 6 jongeren een referentie-interview⁷ afgenomen: 4 interviews met jongeren die hebben deelgenomen aan de Sova training en 2 jongeren die hebben deelgenomen aan de taakstraf Seksualiteit⁸. In de referentie-interviews is gestreefd naar het verkrijgen van een globaal beeld van de wijze waarop de training in de praktijk wordt ervaren door de deelnemers, dit in aanvulling op de gegevens verkregen uit het onderzoek.

Dit alles heeft geresulteerd in 20 interviews.

Ad 2: Documentanalyse

Naast de handleidingen en methodiekbeschrijvingen van de Sova training en de taakstraf Seksualiteit is theoretisch achtergrondmateriaal dat via de interviews met de methodiekontwikkelaar is aangedragen bestudeerd in de documentanalyse. Tevens is in de deskresearchfase bij het begin van het onderzoek gezocht naar relevante bronnen op het terrein van effectiviteitsonderzoek en beginselen van effectiviteit die nuttig zouden kunnen zijn bij het verrichten van de programma-evaluatie en zijn deze gebruikt bij de oriëntatie- en analysefase van het onderzoek. Tevens bleek aanvullend deskresearch noodzakelijk voor de theoretische onderbouwing van de taakstraf Seksualiteit, aangezien in het materiaal de theoretische verantwoording slechts in beperkte mate aanwezig was.

Noot 7 Voor deze term is gekozen omdat de interviews met jongeren een referentiebeeld opleveren ten opzichte van de overige onderzoeksinformatie. Indien deze interviews een substantieel afwijkend beeld opleveren kan er reden zijn uitgebreider aandacht te besteden aan het deelnemersperspectief.

Noot 8 Voor de taakstraf seksualiteit bleek het, zelfs na het loslaten van de selectie van vestigingen niet mogelijk vier jongeren te betrekken in het onderzoek.

Ad 3: Registratiemateriaal

Om de gegevens verkregen uit de interviews en de documentanalyse te contextualiseren zijn registratiegegevens geanalyseerd:

- Uit het Management Informatie Systeem (MIS) van de Raad voor de Kinderbescherming zijn gegevens verkregen en geanalyseerd over deelnemers aan de Sova training en taakstraf Seksualiteit. Het ging om landelijke gegevens onder andere met betrekking tot aantal deelnemers, uitval, zwaarte van de straf (uren), variant leerstraf qua duur, aantallen geslaagde en mislukte Sova training. Deze gegevens zijn verzameld over de periode 2000 t/m 2002.
- Verder is bij drie aanbieders van de Sova training en bij de landelijke aanbieder van de taakstraf Seksualiteit het intakemateriaal/ registratiemateriaal geanalyseerd (inclusief evaluatieformulieren). Deze analyse had enerzijds tot doel om inzicht te krijgen in de uitvoering van de training en zicht te krijgen op de doelgroep. Anderzijds gaf deze analyse inzicht in de wijze van registratie en de invulling daarvan. Gegeven bovenstaand doel en de beperkte omvang van de evaluatie is gekozen voor een klein aantal dossiers. In totaal zijn per leerstraf de gegevens van 12 jongeren bestudeerd. De betreffende dossiers zijn aselekt uit de bestanden van de aanbieders getrokken. Voor de analyse is een checklist opgesteld.

Deel A Sova training

3 Theoretische onderbouwing van de Sova training

3.1 Inleiding

PI Research⁹ heeft vanaf 1973 sociale vaardigheidstrainingen ontwikkeld voor jongeren tussen de vijftien en zeventien jaar. In de jaren tachtig zijn deze trainingen omgevormd tot taakstraffen en toegespitst op minderjarige jongeren die met politie en justitie in aanraking zijn gekomen. Tot 1992 verschenen zes drukken van de trainershandleiding, die in 1999 is vervangen door een geheel herziene handleiding¹⁰. De Sova training volgens het PI-model is een individuele training die bestaat uit acht bijeenkomsten van één tot anderhalf uur.

3.2 Theoretische uitgangspunten

Dat een tekort aan sociale vaardigheden een belangrijke factor is bij het ontstaan van antisociaal gedrag is in ruime mate aangetoond¹¹. Vandaar dat de achterliggende gedachte bij (sociale) vaardigheidstrainingen is, dat jongeren minder problemen zullen veroorzaken en ervaren wanneer ze over meer vaardigheden beschikken¹².

Het competentiemodel¹³ vormt de theoretische basis van de sociale vaardigheidstraining. Aanvankelijk werd dit model het 'taakvaardigheidsmodel' genoemd. Vaardigheden worden omschreven als taakspecifieke gedragsreper-toires - vaardigheden stellen iemand in staat bepaalde (ontwikkelings)taken te vervullen. Het evenwicht tussen vaardigheden en taken wordt volgens het competentiemodel positief beïnvloed door protectieve factoren (sociale ondersteuning, veerkracht) en negatief beïnvloed door stressoren en psychopathologie (risicofactoren). Interventieprogramma's dienen daarom behalve op het leren van vaardigheden ook te worden gericht op het activeren van protectieve factoren en/of het verminderen van (de invloed van) risicofactoren¹⁴. Het gebruik maken van protectieve factoren sluit aan bij het streven naar *empowerment*. Het gaat om een positieve benadering, die in eerste instantie gericht is op het leren van nieuw gedrag waarmee jongeren voor zichzelf een nuttige en betekenisvolle plek in de samenleving kunnen verwerven. Verderop in dit rapport zal worden ingegaan op de uitwerking ervan in achtereenvolgens programmaontwerp en uitvoeringspraktijk.

Sociale vaardigheidstrainingen maken gebruik van principes uit de sociale en operante leertheorie en technieken uit de gedragstherapie (zelfbepalingstheorie). Deze leveren richtlijnen, hulpmiddelen en technieken om te observeren en te analyseren hoe jongeren bepaald gedrag geleerd hebben en hoe ze nieuw gedrag kunnen leren¹⁵.

- De operante leertheorie gaat er van uit dat door het versterken of afzwakken van gedrag er ander gedrag aangeleerd kan worden.

Noot 9 Voorheen onderdeel van het Paedologisch Instituut in Amsterdam.

Noot 10 Berger en Spanjaard, 2001.

Noot 11 Zie voor een overzicht Bartels, 1986.

Noot 12 Berger en Spanjaard, 2001.

Noot 13 Slot, 1988.

Noot 14 Berger en Spanjaard, 2001.

Noot 15 Berger en Spanjaard, 2001.

Het belonen van gewenst gedrag heeft een versterkende werking, terwijl onaangename consequenties het gedrag zullen afzwakken.

- De sociale leertheorie gaat er vanuit dat gedrag aangeleerd wordt door voorbeelden uit de omgeving. Het voordoen van gedrag, of het naspelen van gedrag is een middel om gedrag aan te leren.
- De zelfbepalingstheorie beschrijft het vermogen van mensen om hun eigen gedrag te sturen. Het versterken of afzwakken van het eigen gedrag gebeurt vaak in gedachten (inner speech, storende gedachten). Voor zelfbepaling zijn drie vaardigheden nodig: zelfobservatie, zelfevaluatie en zelf-versterken of -afzwakken.

Wanneer iemand zich niet sociaal adequaat gedraagt, kan dat te maken hebben met het ontbreken van vaardigheden. Voor het vergroten van competentie kan men gebruik maken van vier soorten interventies:

- vaardigheidstraining (het leren van vaardigheden);
- het verlichten of verrijken van taken;
- het verlichten of reduceren van de invloed van stressoren of psychopathologie;
- het activeren of vergroten van protectieve factoren.

In de training vormen onderstaande ontwikkelingstaken een leidraad om de aanwezige vaardigheden en vaardigheidstekorten in kaart te brengen.

Voor adolescenten onderscheiden De Wit e.a. (1995) en Slot & Spanjaard (1996) de volgende ontwikkelingstaken:

- *Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin*
Minder afhankelijk worden van ouders en een eigen plaats bepalen binnen de veranderende relaties in het gezin en de familie.
- *Opbouwen en onderhouden van sociale contacten en vriendschappen*
Contacten leggen en onderhouden, oog hebben voor wat contacten met anderen kunnen opleveren, openstellen voor vriendschap, vertrouwen geven en nemen, wederzijdse acceptatie.
- *Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit*
Ontdekken wat mogelijkheden en wensen zijn in intieme en seksuele relaties.
- *Zorgdragen voor gezondheid en uiterlijk*
Zorgen voor een goede lichamelijke conditie en goed uiterlijk, goede voeding en vermijden van overmatige risico's.
- *Participeren in onderwijs of werk*
Kennis en vaardigheden opdoen om een beroep uit te kunnen oefenen en een keuze maken ten aanzien van werk.
- *Omgaan met autoriteit en instanties*
Accepteren dat er instanties en personen boven je gesteld zijn, binnen geldende regels en codes opkomen voor eigen belang.
- *Invullen van vrije tijd*
Ondernemen van leuke activiteiten in de vrije tijd en het zinvol doorbrengen van de tijd waarin geen verplichtingen zijn.
- *Creëren en onderhouden van een eigen woon- en leefsituatie*
Zoeken of creëren van een plek waar je goed kunt wonen en kunnen omgaan met huisgenoten.

Een Sova training is geïndiceerd als er sprake is van één of meer tekorten op deze ontwikkelingstaken.

In paragraaf 6.1 (bereik) is meer informatie te vinden ten aanzien van de vraag welke andere criteria gehanteerd moeten worden ten aanzien van inclusie en exclusie voor deze leertraf.

Om te bepalen of taken voor jongeren van belang zijn, is de leeftijd- of de fase waarin jongeren zich bevinden bepalend. Het kan ook voorkomen dat een situatie waarin jongeren verkeren bepalend kan zijn. Sommige jongeren, zoals alleenstaande minderjarige asielzoekers, hebben extra ontwikkelings-taken.

Om competentie te vergroten wordt in de sociale vaardigheidstraining gebruik gemaakt van verschillende technieken:

- *Gedragstherapeutische technieken*
Het gaat om technieken als feedback, instructie, voordoen en oefenen. Deze technieken zijn 'cumulatief'. Hiermee wordt bedoeld dat – in genoemde volgorde – elke techniek steeds ook de stapjes bevat van de voorgaande techniek(en). Een gedragsoefening omvat dus alle aspecten van de technieken feedback geven, het geven van instructie en voordoen; extra is dan het daadwerkelijk oefenen van gedrag.
- *Discriminatie training*
Discriminatie training is het leren onderscheiden van verschillende situaties, waarin het al dan niet adequaat is een bepaalde vaardigheid te gebruiken. Gedrag wordt beïnvloed door wat er aan voorafgaat (de situatie) en door wat er op volgt (de consequentie). Met andere woorden: de consequenties die bepaald gedrag heeft zijn afhankelijk van de situatie waarin het betreffende gedrag zich voordoet.
- *Storende en helpende gedachten*
De idee achter het toepassen van de techniek 'storende en helpende gedachten' is dat iemand na een bepaalde gebeurtenis of in een bepaalde situatie bepaalde gedachten heeft of bepaalde dingen tegen zichzelf zegt. Die bepalen hoe die persoon zich voelt en hoe hij zich op grond daarvan gedraagt. Gevoelens worden niet direct veroorzaakt door gebeurtenissen of situaties, maar door de interpretatie van de gebeurtenis of situatie. Het ABC model¹⁶ wordt hierbij gehanteerd, dat gebaseerd is op de principes van de rationeel-emotieve therapie.
- *Thermometer en eerste hulpkaart*
Hiermee leert de jongere om de gevoelens die hem voorheen overweldigden op een rustig moment samen met de trainer te observeren en vervolgens te benoemen. Dit vergroot de kans dat hij angstige of boze gevoelens herkent op het moment dat ze ontstaan. Dit geeft hem de mogelijkheid om tijdig te reageren met ander gedrag.
- *De kosten batenanalyse*
Deze analyse is bedoeld om kosten en baten van het plegen van delicten (of ander gedrag) te bespreken. De geïnventariseerde kosten en baten worden voorzien van cijfers tussen de 0 en 100 om daarmee de zwaarte van de kosten respectievelijk baten inzichtelijk te maken.
- *Het vier-dimensiemodel*
Het gespreksmodel van Schacht¹⁷ is geschikt om gevoelige onderwerpen te bespreken. De vier dimensies van Schacht kunnen hierbij als leidraad dienen. De vier dimensies zijn: a) het probleem, b) de individuele context, c) de relationele context en d) de maatschappelijke context. Door de verschillende dimensies te onderscheiden wordt voorkomen dat de problematiek als een geïsoleerd probleem wordt gezien.
- *Netwerkversterking*
Het analyseren van het sociale netwerk en het vergroten van sociale ondersteuning.

Noot 16 Berger & Spanjaard (1999)
Noot 17 Schacht, H. (1982)

3.3 Programmaontwerp

Om de sociale vaardigheidstraining zoveel mogelijk te laten aansluiten bij de belevingswereld van de jongeren en hun behoeften aan het leren van bepaalde vaardigheden, is het verzamelen van informatie een cruciaal onderdeel van de eerste trainingsbijeenkomsten. Met behulp van de weekkaart wordt een chronologische schets gemaakt van het dagelijks leven van de jongere. Tevens kan een wenskaart en/of levenslijn inzicht geven in de toekomstplannen en idealen van de jongeren. Vervolgens bespreekt de trainer het delict waarvoor de jongere de taakstraf heeft gekregen. Overigens vindt voorafgaand aan de training sociale vaardigheden geen individuele risico-inschatting plaats.

Op basis van alle verzamelde informatie worden de volgende analyses gemaakt:

- *Weekkaartanalyse*

Een weekkaart is een chronologische schets van het dagelijkse leven van de jongere. Per ontwikkelingstaak wordt de belangrijkste informatie weergegeven.

- *Competentieanalyse*

De competentieanalyse bestaat uit een analyse van de sterke en zwakte punten per ontwikkelingstaak en het vaststellen van doelen en actiepunten.

- *Delictanalyse*

Wat kan een jongere tijdens de training leren om de kans op herhaling te verkleinen? In de delictanalyse wordt gekeken naar de balans tussen taken en vaardigheden in de periode voorafgaand aan en tijdens het delict. Deze analyse wordt gemaakt naar aanleiding van de delictbespreking. Tijdens deze bespreking wordt eerst ingegaan op de periode na de arrestatie.

Aandacht voor de vervelende gevolgen die het heeft gehad voor de jongere geeft ruimte om vertrouwen te winnen. Bovendien wordt de kans verkleind om hetzelfde stoere verhaal van de jongere te horen dat hij al talloze keren aan verschillende instanties heeft verteld. Vervolgens worden de gebeurtenissen uit de periode van zes uur voor het plegen van het delict en het plegen van het delict zelf geheel doorgesproken. Aan de hand van de beslissingsmatrix geeft de jongere aan wat voor hem de voor- en nadelen waren van het plegen van het delict op korte en lange termijn. De visie van de jongere staat hierbij centraal, waardoor de jongere ze niet als moralistisch ervaart, maar zelf kan bepalen of ze voor hem gelden. De jongere leert zo dat hij wat zijn eigen gedrag betreft vooraf keuzes kan maken door na te denken over de mogelijke gevolgen. De beslissingsmatrix biedt goede invalshoeken voor competentievergroting.

Op basis van deze analyses stelt de trainer een trainingsplan op maat op voor de jongere waarin zowel doelen als werkpunten staan omschreven.

Een goede werkrelatie tussen de trainer en de jongere is noodzakelijk om de jongere nieuwe sociale vaardigheden te leren. Vertrouwen speelt hierbij een belangrijke rol. De trainer accepteert de jongere als persoon en neemt zijn of haar problemen, plannen en ideeën serieus. De trainer is eerlijk tegenover de jongere en geeft bruikbare adviezen. Indien de jongere de waarde van het contact ervaart, is de jongere meer geneigd de adviezen op te volgen of bepaalde voorstellen te overwegen. Kortom, persoonlijk contact tussen trainer en jongere is een voorwaarde voor een positief leereffect.

Doelstelling versus eindtermen

Het doel van de sociale vaardigheidstraining is om jongeren met een problematische psychosociale achtergrond en veroordeeld zijn voor het plegen van

één of meer delicten vaardigheden te leren om te voorkomen dat zij verder in de criminaliteit terechtkomen¹⁸.

In de handleiding van de training staan geen algemene eindtermen in die zin dat beschreven staat wat een jongere allemaal kan of bereikt heeft wanneer de training is afgerond. De reden hiervoor is dat het om individuele trainingen gaat en er per jongere aan verschillende doelen wordt gewerkt.

Voor de trainers is een training geslaagd als een jongere vanuit zichzelf (mid-dels zelfreflectie) kan aangeven wat de training betekend heeft. Dat wil volgens de trainers zeggen dat een jongere los van sociaal wenselijke antwoorden kan verwoorden hoe hij of zij veranderd is. Het streven is naar socialer gedrag bij jongeren door een pas op de plaats te maken, stil te staan bij acties en gevolgen en de jongeren te laten oefenen met gedragsalternatieven. Het behalen van de leerdoelen is daarbij van belang, maar is ook een middel om tot een gedragsverandering te komen.

Coördinatoren taakstraffen kijken op een geheel andere manier naar de eindtermen van een taakstraf. Voor hen is het van primair belang dat de jongere het gehele programma heeft gevolgd en zich voldoende heeft ingezet. De jongere kan geslaagd zijn voor de taakstraf ondanks dat er vrij weinig voor-dingen zijn gemaakt wat betreft de persoonlijke leerdoelen.

3.4 Wijziging training

De inhoud van de training wordt elke drie of vier jaar bijgesteld. Literatuur (bijvoorbeeld over 'what works' en Kazdin's metastudie¹⁹) en veranderingen in de praktijk van leerstraffen zijn daarbij richtinggevend. Naar aanleiding van nieuwe inzichten is bijvoorbeeld het onderdeel storende en helpende gedachten in de training opgenomen. Dit geldt ook voor aandacht voor de netwerk-versterking en het actiever betrekken van ouders bij de training. Over het betrekken van ouders is door PI Research een notitie geschreven; in de bijscholingsdagen voor trainers in 2003 is aan dit onderwerp uitgebreid aandacht besteed²⁰. Een paar jaar geleden zijn interculturele perspectieven toegevoegd, die in de analyse en het trainingsplan naar voren komen.

Opgemerkt kan worden dat door de jaren heen het delict steeds centraler is komen te staan. In de tachtiger kwam het delict voor het eerst ter sprake in de zesde van de acht bijeenkomsten, nu vindt al in de tweede of derde bijeenkomst analyse van het delict plaats. Hierdoor heeft de Sova training een wat minder soft karakter gekregen, aldus een trainer.

Daarbij zijn tevens de inzichten over de rol van de trainer gewijzigd. Het oude uitgangspunt was dat de trainer vooraf over zo min mogelijk informatie van de jongere moest beschikken; de trainer was zogenaamd blanco. Dit met het doel de vertrouwensrelatie met de jongere snel op te kunnen bouwen. Momenteel wordt vanuit PI Research aangegeven, dat het wenselijk zou zijn als trainers op de hoogte zijn van de raadsrapportages en het proces verbaal. In de praktijk is deze visie nog niet doorgedrongen bij zowel trainers als coördinatoren taakstraffen.

Noot 18 Berger en Spanjaard, 1999.

Noot 19 Kazdin, A.E. (1998) Overzicht voor de practicus: psychosociale behandeling van gedragsstoornissen bij kinderen. In: *Literatuurselectie Kinderen en Adolescenten*. Jrg. 5, Nr. 1, p. 5-48. (BLOK 1). Een vertaling van Kazdin, A.E. (1997). Practitioner Review: Psychosocial Treatments for Conduct Disorder in Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 38, 2, 161 - 178.

Noot 20 Zie voor een beschrijving van het registratiemateriaal bijlage 5.

- De theoretische modellen die ten grondslag liggen aan de Sova training (theoretische basis) worden in de handleiding voor de trainers uitgebreid omschreven.
- Dit geldt tevens voor de verschillende technieken en fasering ervan (programmaontwerp) die gehanteerd dienen te worden tijdens de training.
- Ten aanzien van de Sova training kan worden gesteld dat er een logische verstaalslag is van theoretische uitgangspunten naar programmaontwerp.
- De theoretische basis van de Sova training vertoont sterke overeenkomsten met onderdelen uit de beginselen van effectiviteit.
- Het programmaontwerp biedt voldoende gefundeerde instrumenten (zoals de weekkaartanalyse, competentieanalyse, agressiethermometer etc.) om een gedegen trainingsplan op te kunnen zetten en een training op maat uit te kunnen voeren.
- De eindtermen van de training zijn niet terug te vinden in de handleiding.
- **De theoretische onderbouwing van de Sova training is gedegen (door middel van theoretische uitgangspunten tot programmaontwerp) en helder beschreven.**

4 Sova training en de beginselen van effectiviteit

In dit hoofdstuk wordt de Sova training besproken aan de hand van de onderscheiden beginselen van effectiviteit. Het gaat achtereenvolgens om het risicobeginsel, behoeftenbeginsel, integriteitsbeginsel, professionaliteitsbeginsel en responsiviteitsbeginsel. In de laatste paragraaf wordt op basis van vier referentie-interviews met jongeren een beeld geschetst over hun ervaringen tijdens de training.

4.1 Risicobeginsel

Het risicobeginsel gaat ervan uit dat jongeren, waarbij de kans op recidive groot is een intensiever²¹ programma moeten volgen ten opzichte van jongeren waarbij de kans op recidive gering is. Om de kans op recidive te kunnen vast stellen is een individuele risicotaxatie nodig.

Voorafgaand aan de training sociale vaardigheden wordt geen individuele risico-inschatting gemaakt. De trainer begint 'blanco' aan de training, dat wil zeggen zonder voorafgaande concrete informatie over de jongere en het gepleegde delict. De ontwikkelaar (PI Research) heeft echter het voorstel dit te veranderen. Hij stelt voor dat in de toekomst een dergelijke risico-inschatting – naast concrete informatie over het gepleegde delict – door de Raad voor de Kinderbescherming wordt aangeleverd aan de trainer voor aanvang van de training. Hierdoor is de trainer bij de start van een training beter op de hoogte van de thuissituatie en school/ werksituatie van de jongere, het niveau van de jongere, eventuele psychische problemen of stoornissen en het gepleegde delict. Dit zou volgens de ontwikkelaar de inhoud van de training ten goede komen.

In de huidige praktijk geeft de coördinator taakstraffen in het kennismakingsgesprek aandachtspunten, bedoeld als leerdoel voor de training aan. Deze zijn gebaseerd op het onderzoek van de raadsonderzoeker. In deze aandachtspunten moet terugkomen waar taken en vaardigheden niet op elkaar aansluiten. Trainers geven aan dat deze leerdoelen veelal algemeen gesteld zijn en daardoor in de praktijk (als concreet leerdoel) niet werkbaar zijn. De aandachtspunten hebben vaak te maken met leren nee zeggen, vrienden, omgaan met autoriteit etc.

In de Sova training zelf wordt wel degelijk aandacht besteed aan risicofactoren op het individuele niveau van de jongere. Deze risicofactoren worden tijdens de uitvoering van de leerstraf geïnventariseerd middels een competentie- en delictanalyse die onderdeel uitmaken van de training (zie paragraaf 4.2 behoeftenbeginsel).

Noot 21 Onder meer af te meten aan het formele of informele karakter van de sanctie, de zwaarte en de frequentie.

- Voorafgaand aan de Sova training wordt geen risicotaxatie uitgevoerd.
- De trainer begint blanco aan de training (trainer beschikt van tevoren niet over informatie van de jongere).
- Het uitgangspunt dat de trainer blanco met de training start, staat haaks op het vooraf uitvoeren van een risicotaxatie.
- Aandachtspunten en leerdoelen vanuit de Raad geven onvoldoende houvast om de training mede door vorm te geven.
- Afgevraagd kan worden of het voldoen aan het risicoprincipe binnen het programma dient te zijn opgenomen. Wie heeft de taak om de risicotaxatie uit te voeren: de aanbieder van de leerstraf of de toeleider en eindverantwoordelijke (de Raad).
- De aanbieder kan daarbij wel een toetsing van de gehouden risicotaxatie uitvoeren.
- **Het trainingsprogramma van de Sova training komt onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel**

4.2 Behoeftenbeginsel

Het behoeftenbeginsel gaat ervan uit dat de training gericht is op factoren die daadwerkelijk het criminele gedrag hebben veroorzaakt. In de Sova training wordt aan de hand van de weekkaartanalyse, de competentieanalyse en de delictanalyse de volgende aspecten in kaart gebracht: individuele risicofactoren, protectieve factoren, wensen, vaardigheden en vaardigheidstekorten. Deze factoren hebben betrekking op de ontwikkelingstaken van de jongeren en bestrijken meerdere leefgebieden. Centraal staan onder andere de omgeving, vrijetijdsbesteding, vrienden en school en het functioneren in het gezin. Daarnaast wordt gelet op aspecten als zelfverzorging, zelfstandigheid etc. De delictanalyse gaat specifiek in op risicofactoren die verbonden zijn aan het delict. Door de combinatie met de weekkaartanalyse, waar naar acht leefgebieden wordt gekeken ontstaat zicht op de aansluiting van de interventie en het ingeschatte risico. Uit deze analyses komen hiaten naar voren, waaruit leerdoelen zijn op te stellen.

De training biedt (onder andere in de vorm van de wenskaart) voldoende ruimte voor de jongere om zelf thema's en onderwerpen in te brengen. Wanneer jongeren aangeven wat ze zelf willen leren, worden ze probleemeigenaar en zijn mede verantwoordelijk voor het behalen van het leerdoel. Het hantieren van formuleringen en uitspraken van de jongeren zelf versterkt tevens het persoonlijke karakter van het leerdoel. Volgens de trainers vinden jongeren het moeilijk om zelf leerdoelen te formuleren. De training is echter zodanig opgebouwd dat het niet nodig is dat jongeren bij aanvang reeds zelf met een vraag komen, maar dat zij wel gestimuleerd worden om leerdoelen in te brengen. De trainer kijkt daarbij of deze leerdoelen in het trainingsplan passen, rekening houdend met factoren die een rol gespeeld hebben bij het delict. De visie van de trainer is daarbij belangrijker dan die van de jongere.

Trainers en coördinatoren taakstraffen geven aan van tevoren zelden informatie uit te wisselen over de jongeren. Bovendien is dit in het kader van de privacygevoeligheid niet gemakkelijk en tijdrovend. Tijdens het kennismakingsgesprek fungeert de coördinator taakstraffen als kennismakelaar, waarin belanghebbende informatie uit het raadsrapport met betrekking tot de training in het bijzijn van de jongere wordt besproken. De meeste trainers grijpen hier terug op het idee dat de trainer blanco de training start, hetgeen de vertrouwensrelatie tussen trainer en jongere verstevigt.

Dit is volgens hen tegelijkertijd ook de kracht van de trainer. Zij hebben mede hierom naar eigen zeggen weinig behoefte aan een raadsrapport of een proces-verbaal.

Overigens wordt vanuit een andere argumentatie wel aangegeven dat er behoefte kan zijn aan meer (en andersoortige) voorinformatie: namelijk met het oog op het kunnen doorprikken van sociaal wenselijk gedrag en met betrekking tot het delictscenario. Coördinatoren taakstraffen zien in sommige gevallen ook de meerwaarde van voorinformatie bij de trainer. Zij geven aan dat wanneer een jongere een hulpverleningsverleden heeft het voor een jongere meerwaarde kan hebben wanneer een trainer op de hoogte is van zijn achtergrond.

- De Sova training biedt voldoende mogelijkheden om de individuele risicofactoren, protectieve factoren, behoeften en eigenschappen van de jongeren aan de hand van gestandaardiseerde instrumenten *tijdens* uitvoering van de leerstraf in kaart te brengen.
- De training biedt tevens voldoende ruimte voor de jongeren om zelf thema's en onderwerpen in te brengen.
- **De opzet van de training komt in sterke mate tegemoet aan het behoeftebeginsel.**

4.3 Integriteitsbeginsel

Kenmerkend voor het integriteitsbeginsel is dat het programma zoals dat omschreven staat ook daadwerkelijk zo uitgevoerd moet worden. Bovendien dient de training aan te sluiten bij de gestelde doelen, waarvan een degelijke theoretische basis onderdeel uitmaakt.

Trainers zijn zich niet sterk bewust van de theoretische basis van de training. Dit ondanks dat in de trainershandleiding veel theoretische kennis wordt aangeboden. Trainers noemen in eerste instantie het competentiemodel als theoretisch kader. Aangegeven wordt dat daarbij de ontwikkelingstaken van de jongere centraal staan. Tevens wordt genoemd dat in de training uitgegaan wordt van positieve bekrachtiging, waarbij onder andere het voordoen van gedrag wordt genoemd als middel om te komen tot een gedragsverandering.

Coördinatoren taakstraffen noemen tevens het competentiemodel als theoretisch kader. Zij beschouwen de Sova training als een leerstraf die geheel op maat aangeboden kan worden voor de jongeren, omdat de individuele leerdoelen centraal staan. Coördinatoren taakstraffen zijn van mening dat zij niet uitgebreid op de hoogte hoeven te zijn van de theoretische basis. Het gaat meer om praktische informatie die van belang is om de ouders te kunnen informeren.

Standaardmethode

De handleiding geeft een beschrijving van de theoretische basis, de technieken waarvan gebruik moet worden gemaakt en de wijze waarop analyses kunnen worden getrokken. De opbouw van de training staat daarin tevens omschreven. De training bestaat uit de volgende vaste onderdelen:

- *De weekkaart*

Door de trainers wordt de eerste bijeenkomst vrijwel standaard gebruik gemaakt van de weekkaart. Sommige trainers hanteren daarbij tevens standaard de levenslijn, andere trainers maken daar minder gebruik van.

- *De delictbespreking*

In de tweede bijeenkomst staat de delictbespreking gepland, waarbij de beslissingsmatrix gehanteerd wordt (zie hoofdstuk 3). In de praktijk blijkt dat trainers verschillend omgaan met de wijze waarop het delict in de training aan bod komt. Een trainer geeft aan dat, ondanks dat de delictbespreking een verplicht onderdeel is en de delictanalyse opgesteld moet worden, het delict ondergeschikt is in de training. Vaak worden algemene risicofactoren van een delict meegenomen. Een andere trainer geeft aan dat de leerdoelen vaak wel gerelateerd zijn aan het delict, maar het delict zelf minder prominent aanwezig is. Het weerbaarder maken van een jongere kan bijvoorbeeld deel uitmaken van de training om de kans op recidive te verkleinen. Trainers bekijken indien het delict langer dan een half jaar geleden gepleegd is of en in hoeverre het delict in de training als uitgangspunt genomen wordt. Vaak heeft het leven van die jongere een andere wending genomen, waardoor het niet meer relevant is om het delict centraal te stellen, aldus de trainers. Hierbij is de aard van het delict wel bepalend. Bij geweldsdelicten is het bijvoorbeeld minder van belang hoeveel tijd er tussen het delict en de uitvoering van de straf zit en speelt het delict altijd een centrale rol.

Op basis van de weekkaartanalyse en delictbespreking dient de competentieanalyse en trainersplan opgesteld te worden. In de gesprekken met trainers is naar voren gekomen dat er trainers zijn (waaronder ook juist de meest ervaren trainers) die geen competentieanalyse en trainingsplan opstellen. Aangezien de competentieanalyse de kern van de training vormt kan dit als gemis worden aangemerkt. Trainerservaring biedt wellicht mogelijkheden om enkele analyses minder uit te werken, maar het achterwege laten van de competentieanalyse waarborgt niet de kwaliteit van de training. De opleiding vanuit PI Research is juist gericht op het maken van een competentieanalyse en delictanalyse. Degenen die de bijscholing na twee jaar verzorgen krijgen ook regelmatig van trainers te horen dat zij de competentieanalyse soms overslaan.

Sommige coördinatoren taakstraffen en trainers geven aan dat het onderwerp seksualiteit een vast onderdeel uitmaakt van de training. In eerdere handleidingen (vóór 1999) stond dit ook zo omschreven. De coördinatoren en trainers merken op dat het thema seksualiteit niet altijd aansluit bij de betreffende jongere. In de huidige handleiding (1999) is seksualiteit niet langer een vast onderdeel van de training. Er zijn trainers die desondanks vast houden aan dit onderdeel. Dit zijn met name trainers die niet opgeleid zijn volgens de nieuwe handleiding, hetgeen wellicht verklaart dat nog veel trainers vasthouden aan het standaard aanbieden van het onderwerp seksualiteit.

Naast deze vaste onderdelen zijn er voldoende bijeenkomsten (vier tot vijf) om de persoonlijke leerdoelen te trainen. In hoofdstuk drie staan de technieken die daarvoor gebruikt worden uitgebreid omschreven. In de handleiding worden verder voorbeelden van het trainen van leerdoelen uitgewerkt, waarbij enkele werkbladen worden aangeboden. Het op maat aanbieden van de inhoud van de training is kenmerkend voor deze leertraf. Onderwerpen die de jongere bezighoudt kunnen gebruikt worden als ingang om te werken aan een leerdoel. Dit met het gevolg dat de training sterk afhankelijk wordt van de kwaliteit van de trainer. Trainers voelen zich hierdoor geroepen om zelf de werkvormen te ontwikkelen, waarbij afwisseling tussen verschillende werkvormen aandacht heeft. Een trainer geeft aan dat zij behoefte heeft aan landelijke bijeenkomsten, waarin deze werkvormen meer op elkaar afgestemd en uitgewisseld zouden kunnen worden. Actium gaf aan net een map ontwikkeld te hebben met nieuwe werkvormen. Deze extra werkvormen bieden de mogelijkheid om het aanbod te actualiseren, om dichterbij de leefwereld van

de jongere te staan, maar ook om het voor de trainer spannend te houden. Het beschikbaar stellen van een map met werkvormen en werkbladen, ondanks dat de leerdoelen per individu verschillen biedt tevens meer eenheid van de training. Bovendien is het een manier om de kwaliteit van de trainers enigszins te kunnen sturen. BJZ Rotterdam gebruikt bijvoorbeeld veel materiaal vanuit de Goldstein training²². Dit voornamelijk bij jongeren met een laag niveau.

De ontwikkelaar wijst op het gevaar van het te makkelijk en snel gebruiken van standaardwerkvormen. Immers, de sociale vaardigheidstraining dient afgestemd te worden op de individuele jongere; de in de handleiding aangeleverde technieken bieden vele mogelijkheden om die onderwerpen actief te trainen die voor de individuele jongere van belang zijn. Met (te) veel standaardwerkvormen, zeker wanneer het gaat om het geven van informatie en het bekijken van video's, ontstaat het risico dat de essentie van de training – het actief en individueel oefenen van nieuwe vaardigheden – ondersneeuwt, aldus de ontwikkelaar.

Registratie

Registratie is van belang voor aanbieders om inzicht te krijgen in de uitvoering van de trainingen en te kunnen sturen op kwaliteit. De kwaliteit van de registratie van de Sova training is onvoldoende inzichtelijk, doordat de Sova training vele aanbieders kent. In dit onderzoek zijn de aanbieders BJZ Rotterdam, Actium in Ede en BIG te Barneveld in het onderzoek betrokken²³. Alleen al doordat er verschillende aanbieders zijn, bestaan er verschillen in de wijze van registratie, het doel en de kwaliteit van de registratie. BIG Barneveld is de enige aanbieder die een registratiesysteem heeft ontwikkeld en hanteert. De overige aanbieders archiveren de eindrapportages, aanmeldingsformulieren en evaluatieformulieren.

Van in totaal twaalf jongeren (afkomstig van bovengenoemde aanbieders) is inhoudelijk naar het registratiemateriaal gekeken. Dit betekent vier jongeren per aanbieder. De evaluatieverslagen van zowel BJZ, Actium als BIG, kenmerken zich door de aandacht die besteed wordt aan een concrete toelichting per bijeenkomst. Per bijeenkomst wordt ingegaan op het thema en de gebruikte technieken.

In vrijwel alle rapportages staat vermeld dat de weekkaart en de delictbespreking hebben plaatsgevonden. Belangrijke terugkerende thema's blijken seksualiteit (9 van de 12), alcohol en drugs (8 van de 12) en omgaan met vrienden (8 van de 12) te zijn. In het volgende schema worden de meest voorkomende thema's benoemd:

Seksualiteit	9
Alcohol en Drugs	8
Omgaan met vrienden	8
Vrijtijdsbespreking	5
Nee zeggen	3

Noot 22 De Goldstein training richt zich op het aanleren van concrete vaardigheden aan jongeren met een lage verbale begaafdheid en een gering vermogen tot zelfinzicht.

Noot 23 Door beperking van financiële middelen bij de Raad voor de Kinderbescherming is de module rond ouders nog niet ontwikkeld.

Noot 24 Overige thema's die genoemd zijn, zijn de volgende: telefoneren, zoeken juiste opleiding, hoe spreek je wensen/ verwachtingen uit, gevoelens, toekomstige man, V.I.P., geweld, verantwoordelijkheid eigen gedrag, vrijheid, rollen, autoriteiten, contact leggen, onzekerheid, nieuwe situaties, school, opkomen voor jezelf, eerst denken dan doen, inventarisatie vaardigheden, informatie vragen, iets bepraten.

Agressie/ irritatie	3
Voeding	3
Omgaan met groepsdruk	2
Anders omgaan met spanningen	2
Omgang familieleden	2
Toekomstperspectieven	2
Keuzes maken (verstand versus gevoel)	2
Beïnvloeding en hiermee omgaan	2
Omgaan met geld	2 ²⁴

Af te vragen is of deze thema's betrekking hebben op de criminogene factoren van de jongeren die in aanmerking komen voor deze leerstraf.

De meest voorkomende techniek is de potlood en papiertraining gevolgd door de video. De gedragsoefening wordt beduidend minder vaak benoemd in de gehele training (naar schatting gemiddeld één tot twee keer). Dit is opmerkelijk aangezien de gedragsoefening in de handleiding wordt gezien als één van de belangrijkste technieken voor het leren van nieuwe vaardigheden. Afhankelijk van de trainer wordt per onderwerp ingegaan op de kwaliteiten, het gedrag en de leereffecten van de jongeren.

Uit de gegevens, die voor dit onderzoek verkregen zijn van de jongeren afkomstig van BIG en Actium, is vanuit privacyoverwegingen de personalia, inclusief de geboortedatum verwijderd uit het materiaal. Alleen bij BJZ is de geboortedatum genoteerd. Deze vier jongeren waren gemiddeld 15 jaar oud ten tijde van de uitvoering van de taakstraf.

De doorlooptijd van de training, het verschil tussen de start en einddatum van de training bedraagt gemiddeld 7,5 week. Actium noteerde een gemiddelde van 5,5 week, BIG 8 weken en BJZ heeft gemiddeld 9 weken nodig om de training af te ronden.

- Trainers zijn zich tijdens uitvoering niet sterk bewust en bedienen zich tijdens de training niet van de achterliggende theoretische basis.
- Trainers hanteren slechts een beperkt aantal technieken omschreven in de handleiding (programmaontwerp). Vaak beperken zij zich tot die technieken die ze het best hanteren. De gedragsoefening wordt bijvoorbeeld weinig benoemd in het aangetroffen registratiemateriaal.
- Vaste onderdelen als de competentieanalyse worden soms achterwege gelaten, hetgeen niet ten goede komt aan het integriteitsprincipe.
- Trainers hebben behoefte aan meer variatie van werkvormen. Dit impliceert dat de geboden technieken onvoldoende houvast bieden en ontoereikend zijn.
- Werkvormen worden door afzonderlijke aanbieders zelf ontwikkeld. Dit vergroot de keus aan werkvormen voor de trainer en biedt een vorm van standaardisatie. Dit staat haaks op het bieden van maatwerk zoals bedoeld in de Sova training (adressant: ontwikkelaar/trainers).
- Gestandaardiseerde instrumenten zoals weekkaart en delictanalyse blijken tijdens uitvoering vaste onderdelen de training uit te maken.
- Ten aanzien van de delictbespreking treedt een groot verschil op tussen de programmatheorie en de uitvoering van het programma: vooral de intensiteit en de wijze waarop het delict aan de orde gesteld wordt verschillen sterk.

- Doordat er gericht en op maat gewerkt wordt is er geen sprake van uniforme uitvoering van de leerstraf.
- De vrijheid van de trainer bij de uitvoering van de Sova training is groot.
- Ondanks dat de Sova training inhoudelijk om de drie tot vier jaar wordt bijgesteld door PI Research, kan geconstateerd worden dat deze ideeën onvoldoende en vertraagd in de praktijk terechtkomen. Zowel trainers als coördinatoren taakstraffen houden vast aan achterhaalde ideeën.
- Een voorbeeld van een achterhaald idee: het thema seksualiteit wordt in de Sova training onterecht als standaard beschouwd door zowel trainers als coördinatoren. Daaruit kan worden afgeleid dat de uitvoering van de leerstraf een eigen leven is gaan leiden (adressant: trainers).
- De Sova training kent veel aanbieders waardoor de kwaliteit van de registratie onderling van elkaar verschilt. De kwaliteit van de uitvoering van de leerstraf is daarmee te weinig inzichtelijk.
- **Er wordt een groot verschil geconstateerd tussen het programma zoals dat omschreven staat en de uitvoeringspraktijk. Dit doet afbreuk aan het integriteitsbeginsel.**

4.4 Professionaliteitsbeginsel

Het professionaliteitsbeginsel heeft betrekking op de kwaliteit van de uitvoerders van de training. Aangezien de Sova training door uiteenlopende aanbieders wordt aangeboden is dit van invloed op het professionaliteitsbeginsel. Alle aanbieders afzonderlijk hanteren eigen richtlijnen voor het aantrekken van trainers. Vanuit PI Research wordt een cursus gegeven, die als voorwaarden dient om de Sova training te kunnen geven. Aansluitend vindt supervisie plaats en na twee jaar dient er een bijscholing gevolgd te worden.

De aanbieders die in dit onderzoek zijn betrokken hanteren de eis van HBO niveau en stellen als voorwaarde dat de opleiding bij het PI gevolgd is. De vraag naar een passende opleiding (zoals agogisch werk) en enkele jaren werkervaring verschilt per aanbieder. BIG heeft aangegeven, dat door de grote behoefte aan trainers, de afgelopen jaren niet consequent aan de gestelde eis van twee jaar werkervaring kon worden voldaan. Tegenwoordig worden de richtlijnen weer strak gehanteerd.

Zowel BIG als Actium bieden deskundigheidsbevordering aan, supervisie en intervisie. BIG heeft tevens een telefonische helpdesk waar trainers inhoudelijk met vragen terechtkunnen. BIG hanteert daarbij de richtlijn dat een trainer minimaal vijf trainingen moet geven per jaar en drie intervisie bijeenkomsten moet volgen, anders verliest de trainer de zogenaamde licentie om voor BIG te mogen trainen. BJZ is geen commerciële aanbieder en heeft minder faciliteiten op het gebied van ondersteuning van trainers van leerstraffen.

De wijze waarop trainers ingewerkt worden verschilt tevens per aanbieder. Bij de ene aanbieder traint een onervaren trainer de eerste keer met een senior trainer. Een andere aanbieder geeft aan dat vanuit privacyoverweging dit niet mogelijk is en heeft gekozen voor telefonische begeleiding op basis van het opgestelde trainingsplan.

Controle van de werkwijze van de trainers vindt onder meer plaats, doordat seniortrainers steekproefsgewijs het trainingsplan controleren. Bij de nog onervaren trainers wordt zowel de weekkaartanalyse, als de competentieanalyse en het trainingsplan meegelezen, maar ook deze werkwijze loopt uiteen per aanbieder.

De verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en opleiding van de trainers is tijdens de gesprekken tevens aangestipt. Ligt deze verantwoordelijkheid bij de ontwikkelaar (PI Research), de Raad van de Kinderbescherming of de verschillende aanbieders. Wat betreft bij- en nascholing ontbreekt volgens sommige trainers de regie. Trainers worden onvoldoende op de hoogte gehouden van terugkomdagen. De vrijblijvendheid ervaren zij als te groot en de controle lijkt niet aanwezig. Bovendien lijkt het afwezig zijn bij nascholingsbijeenkomsten geen consequenties met zich mee te brengen. Om de PI-licentie te kunnen behouden zou je volgens een trainer om de twee jaar bijeen moeten komen.

Ook coördinatoren taakstraffen valt het op dat het niveau van de trainers onderling sterk verschilt. Dit is niet opmerkelijk aangezien de Sova training de meest opgelegde leerstraf is en er zeer veel trainers actief zijn. Daardoor hebben coördinatoren minder frequent contact met de trainers, wat de kwaliteit van werken niet ten goede komt. Dat is één van de redenen waarom de Raad voor de Kinderbescherming in Rotterdam bijvoorbeeld verkiest om uitsluitend met trainers van BJZ te werken. De Sova trainers zijn bekend bij de coördinatoren en kennen Rotterdam in verband met doorverwijzen naar hulpverlening. Andere vestigingen kiezen juist voor decentrale aanbieders als BIG of Actium juist vanwege de flexibele inzetbaarheid en de snelle werkwijze.

- De Sova training wordt door verschillende aanbieders aangeboden.
- De kwaliteit en het niveau van de trainers verschilt onderling; er worden uiteenlopende eisen gesteld aan de trainers.
- De controlemogelijkheden gericht op de uitvoering van de training verschilt onderling per aanbieder.
- De mogelijkheden rond intervisie, supervisie, deskundigheidsbevordering lopen per aanbieder uiteen.
- Het ontbreekt aan regie wat betreft bij- en nascholing.
- Afgevraagd kan worden wie de taak heeft om te zorgen voor de regie van de bij- en nascholing met het oog op de kwaliteitsbewaking; de aanbieder van de leerstraf of de toeleider en eindverantwoordelijke (de Raad).
- **De Sova training komt onvoldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel.**

4.5 Responsiviteitsbeginsel

De kans op succes van een interventie wordt volgens het responsiviteitsbeginsel vergroot door de stijl en de vorm van de interventie en trainer zoveel mogelijk te matchen met de leerstijl en het vermogen van de jongere. Aan de hand van de duur en intensiteit van de training, motivatie en leerstijl van de jongere en de rol van de ouders wordt het responsiviteitsbeginsel in deze paragraaf besproken.

Duur en intensiteit

Een sociale vaardigheidstraining bestaat uit acht bijeenkomsten van gemiddeld één tot anderhalf uur. De lengte van de sociale vaardigheidstraining is bewust beperkt tot acht bijeenkomsten. In de handleiding van de training wordt de keuze voor acht bijeenkomst onderbouwd door naar onderzoek te refereren waarin wordt beweerd dat therapieën met een beperkt aantal sessies het meest effectief zijn. Bovendien haalt de handleiding onderzoek aan, waaruit blijkt dat een beperkt aantal therapiesessies van drie kwartier tot een uur effectiever is dan langer durende therapieën. Daarnaast spreekt de hand-

leiding over een soort 'plafondeffect'. Bepaalde positieve veranderingen bij jongeren blijven constant of nemen juist weer af als de training of therapie langer duurt. Een andere reden die voor de beperkte lengte wordt gegeven is dat het voor de trainer moeilijk is om na zeven of acht keer dezelfde actieve houding tegenover dezelfde jongere uit te stralen.

De meeste trainers wijken niet af van de beschikbare acht maal anderhalf uur. Soms als het niveau te laag is wordt 8 keer 1 uur getraind. Sommige kinderrechters of Officieren van Justitie vragen (vaak in relatie tot de ernst van het delict) om een verkorte sociale vaardigheidstraining. Wat PI Research betreft is een 'halve' sociale vaardigheidstraining niet zinvol, zeker niet voor jongeren die moeilijk leren. De tijd om daadwerkelijk te trainen is dan veel te kort.

Motivatie

De trainers geven aan dat wanneer het onderlinge vertrouwen is gevormd de inzet van de jongere toeneemt. Trainers beschouwen het voornamelijk als hun taak om de jongere te motiveren. Bij de Sova training komt het voor dat juist in de beginfase de coördinator taakstraffen ingeschakeld wordt om de jongere duidelijk te maken dat de training een serieuze aangelegenheid is. Het uitreiken van een gele kaart houdt de jongeren over het algemeen voldoende in het gareel. Immers een tweede waarschuwing impliceert dat de training wordt afgebroken en de zaak teruggaat naar de kinderrechter.

Motivatie wordt tevens bepaald door de manier waarop de omgeving op de taakstraf of op de jongere reageert. Onderling tussen vrienden wordt er gepraat over de training. Een coördinator taakstraffen geeft aan dat sommige jongeren hierdoor stoer gedrag vertonen ten opzichte van hun vrienden. Het ontvangen van een gele kaart versterkt daarbij hun status in de groep. De coördinator heeft het idee dat het gedrag tijdens de training door deze houding wordt beïnvloed.

Leerstijl

De opzet van de Sova training biedt voldoende mogelijkheden om het programma aan te passen aan de individuele leerstijl en competenties van de jongeren. Trainers geven aan dat dit wordt gedaan wanneer de jongere bijvoorbeeld een laag niveau heeft. De aandacht verschuift meer naar het gebruik van visueel materiaal en bepaalde situaties worden vaker geoefend. Door het nemen van kleinere stapjes, het inbouwen van herhaling wordt aangesloten bij de aanwezige vaardigheden van de betreffende jongere.

Voor jongeren die juist een hoog niveau hebben of vaardiger zijn veranderd tevens het accent van de training. Er wordt meer gewerkt met gesprekstechnieken gericht op reflectie. Het aandacht schenken aan passend huiswerk, zoals een opdracht met betrekking tot een bepaald artikel biedt tevens voldoende mogelijkheden.

Ouders

Ouders worden allereerst uitgenodigd voor het kennismakingsgesprek op de vestiging van de Raad voor de Kinderbescherming. Dit gesprek vindt plaats met de coördinator taakstraffen, de jongere en de ouders. Tijdens dit gesprek wordt de procedure uitgelegd en kort ingegaan op de inhoud van de Sova training. Ouders wordt verteld dat zij aanwezig kunnen zijn bij de kennismaking en het eindgesprek met de trainer.

In de praktijk blijkt dat het merendeel van de ouders geen gebruik maakt van de uitnodiging om bij het kennismakings- en eindgesprek aanwezig te zijn. Coördinatoren taakstraffen stimuleren ouders niet om bij het gesprek aanwezig te zijn. Trainers geven er op hun beurt ook geen blijk van dat ze daar belang aan hechten. Er zijn ook coördinatoren taakstraffen die de training als geheim beschouwen. Hieruit vloeit voort dat ouders slechts betrokken worden bij het gesprek op de Raad, maar niet bij de training.

Feit is volgens trainers dat wanneer ouders betrokken zijn het effect van de training voor de jongeren kan toenemen. Voor jongere kinderen zijn ouders belangrijker, dan voor bijvoorbeeld 17 jarigen in verband met hun ontwikkelingstaken. Voor deze laatste groep geldt dat zij meer bezig zijn om zich los te maken van de ouders. Bovendien levert de interactie tussen ouders en jongere veel relevante informatie op.

Betrokkenen geven ook de keerzijde aan in het betrekken van ouders bij de training. De jongeren gedragen zich anders in het bijzijn van de ouders en lijken minder vrij om zich te uiten. Daarbij komt dat ouders vaak de neiging hebben om zelf leerdoelen voor de jongeren in te brengen, zodat jongeren veel minder expliciet noemen wat ze zelf willen leren. Vaak zie je ook dat jongeren in het bijzijn van de ouders in 'oud gedrag' schieten²⁵.

De rol van ouders is in de training gering. Het betrekken van de ouders gebeurt soms door dit te verweven in het huiswerk. Het komt ook voor dat een leerdoel betrekking heeft op de relatie met een van de ouders.

- De standaard Sova training bestaat uit acht bijeenkomsten van 1 ½ uur. Daar wordt in de praktijk vrijwel niet van afgeweken.
- Trainers beschouwen het als hun taak om de jongeren te motiveren voor de training; in sommige gevallen blijkt een officiële waarschuwing door de Raad nodig voor de motivatie van de jongeren.
- De Sova training wordt voor een groot deel afgestemd op de individuele behoeften, risicofactoren van de individuele jongeren.
- De Sova training biedt voldoende matchingsmogelijkheden ten aanzien van leerstijl en competentie van deelnemers.
- Ouders ontbreken voor een groot deel bij de uitvoering van de Sova training
- **De Sova training komt wat betreft de jongere in ruime mate tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.**

4.6 Referentiebeeld deelnemende jongeren

Op basis van vier referentie-interviews met deelnemers aan de Sova training is het volgende beeld ontstaan.

Algemeen

Er is gesproken met drie jongens en één meisje²⁶, variërend in leeftijd van 14 tot 16 jaar. Opvallend hierbij was dat de trainers en jongeren in alle vier de gevallen van hetzelfde geslacht waren. Alle jongeren hebben de taakstraf met

Noot 25 Een coördinator wijst daarbij op het nut van ouder-kindtrainingen waarbij het systeem centraal staat.

Noot 26 In deze paragraaf wordt uitgegaan van een mannelijke deelnemer.

succes afgerond, waarbij twee jongere daarvoor een officiële waarschuwing nodig hadden. Dit omdat ze of te laat of helemaal niet zijn komen opdagen. Twee jongeren stonden al eerder in contact met justitie, waaruit eenmaal een werkstraf en eenmaal een Halt afdoening uit is voortgekomen. De Sova training is eenmaal opgelegd in combinatie met een werkstraf.

Risicobeginsel

Drie jongeren vertellen dat ze het idee hebben dat ze wel wat van de training hebben opgestoken en dat ze niet nogmaals in de fout zullen gaan. *'Ik denk dat de kans op herhaling bij een ander soort straf groter was geweest.'* *'Er is in de training genoeg gedaan om te voorkomen dat ik opnieuw in de fout gaat, al moet ik het nu zelf doen.'* Deze jongere geeft aan dat hij in ieder geval door de training zijn houding heeft verbeterd, hij beter met stress om kan gaan en beter kan praten met andere mensen. Eén jongere is van mening dat de training niet heeft geholpen bij het voorkomen van nieuwe fouten. Er werd in de training niet gepraat over de redenen van het plegen van het delict. Volgens de jongere was de training daar niet op gericht, maar ging over andere dingen.

De jongeren zouden als het aan de orde zou zijn een vriend zeker een leerstraf in plaats van een werkstraf aanraden. Dit bevestigt het beeld dat ze positief staan tegenover de training. Een andere jongere vertelt het volgende: *'Als ik nog eens in de fout ga (maar dat ga ik niet), dan hoop ik weer op een leerstraf. Eigenlijk zou het wel beter zijn om dan een zware werkstraf te krijgen. Als je het na een paar keer nog niet geleerd hebt kan je beter hard worden aangepakt.'* Een andere jongere vertelt: *'Ik weet van mezelf dat ik niet weer in de fout zal gaan, maar mocht het aan de orde zijn dan zou ik weer kiezen voor een training. Het is het makkelijkste en je ben er niet zoveel tijd aan kwijt, het is ook gezellig.'*

Behoeftenbeginsel

De jongeren geven aan gevraagd te zijn naar onderwerpen die ze in de training zouden willen bespreken of dingen die ze zouden willen leren. De jongeren ervaren dit ook als invloed kunnen uitoefenen op de inhoud van de training. Een jongere geeft het volgende aan: *'De dingen die ik heb genoemd zijn ook allemaal in de training behandeld. Ik had niet verwacht zoveel invloed te hebben'*. Een andere jongere gaf aan het heel moeilijk te hebben gevonden om zelf aan te geven welke onderwerpen hij wilde bespreken tijdens de training. Opgemerkt wordt dat naast de onderwerpen die door de jongeren zijn aangedragen er ook andere onderwerpen besproken worden. Dit wordt sterk door hen gewaardeerd, met het oog op het leren van nieuwe dingen.

Eén jongere wilde graag in contact komen met haar vader. Deze jongere had vooraf niet verwacht dat zoveel ruimte zou zijn om hierover te praten en dat de trainer haar zou helpen om hem daadwerkelijk te vinden.

De volgende aspecten worden door de jongeren genoemd wanneer gevraagd is wat ze van de training geleerd hebben.

- omgaan met mensen/ onbekenden;
- omgaan met vrienden;
- omgaan met stress;
- omgaan met ruzie (hoe stel je je daarbij op);
- belang van (lichaams)houding en taalgebruik;
- eerst afkoelen voordat je in gesprek gaat met iemand met wie je problemen hebt;
- gesprek voeren;
- voor jezelf opkomen;

- Ieren Nee zeggen (tegen criminele vrienden).

Een jongere geeft aan dat hij het prettig vond dat een volwassene zo goed naar hem luisterde. Hij heeft zichzelf daardoor beter leren kennen. *'Het was alsof je een zwaar gewicht op je rug hebt en dat opeens los kan laten.'* Een andere jongere brengt naar voren dat hij het moeilijk vindt om aan te geven wat hij van de training geleerd heb. *'Net tijdens het eindgesprek is me die vraag ook al gesteld. Ik zou het echt niet weten. Ik denk dat voor 'mensen zoals ik' (die zo'n delict hebben gepleegd) een werkstraf eigenlijk meer zin heeft.'*

Integriteitsbeginsel

Drie jongeren geven aan dat het delict uitgebreid in de training is besproken. Ook bij de behandeling van andere thema's werd teruggekomen op het delict. Zij vinden dat er voldoende aandacht is besteed aan het delict en zeggen hier niet veel behoefte aan te hebben. Een jongere geeft aan dat als het delict aan de orde kwam dit vrijwel altijd was op initiatief van de trainer. Deze jongere begon er zelf nooit over. Bij een jongere is het delict niet aan de orde geweest in de training. Deze jongere zegt dat het volgende over: *'Ik was er wel blij om, dat het delict niet besproken werd. Ik had er best wel spijt van en ik vond het al moeilijk genoeg dat ik er bij de rechtszaak over moest vertellen.'*

Naast de thema's die de jongeren zelf konden inbrengen is een aantal standaardonderwerpen behandeld. De weekkaart is tevens door hen genoemd, waarbij twee jongeren vertellen dat ze het invullen van de weekkaart als huiswerk opgekregen hebben. Het behandelen van seksualiteit als thema is door drie jongeren naar voren gebracht. Alle drie vonden dit opmerkelijk en hadden dat niet verwacht. Onderwerpen die volgens de jongeren tijdens de leerstraf zijn getraind zijn de volgende: omgang met vrienden, thuissituatie, eerst nadenken en dan doen, omgaan met stress, houding en taalgebruik, omgaan met conflicten, omgaan met geld.

Alle jongeren geven aan dat zij tijdens de training rollenspellen hebben gedaan. Dit loopt uiteen van een eenmalig rollenspel dat opgenomen is op video tot het uitvoeren van een rollenspel per bijeenkomst. Over deze rollenspellen zijn de jongeren erg enthousiast. *'Ik vond de rollenspellen leuk omdat die gingen over de dingen die ik zelf wilde leren en het daarna meteen in praktijk kon brengen.'*

Twee jongeren vertellen bovendien met de agressiethermometer getraind te hebben. Dit is door een jongere ook als leukste onderdeel van de training aangemerkt. *'Ik wilde wel eens zien of ik echt zo'n maf type ben, maar dat scheen niet zo te zijn.'*

De jongeren waarmee is gesproken konden moeilijk aangeven welke onderdelen ze moeilijk of minder leuk vonden. Als vervelend onderdeel is, door één jongere genoemd het omgaan met regels en afspraken: *'Daar heb ik moeite mee en van sommige regels vind ik dat je die wel kan verbreken.'*

Professionaliteitsbeginsel

De jongeren laten zich in enthousiaste bewoordingen uit over de trainers. *'Een prima kerel.'* *'Ik kon goed met hem overweg, hij liet me uitpraten, legde dingen goed uit op een manier dat ik het begreep.'* *'We konden goed grapjes met elkaar maken, en de trainer kon ook om mijn grapjes lachen.'* Een jongere vertelt: *'Als-ie aan m'n kop had zitten zeuren had ik gezegd dat hij een eikel was en ik een andere trainer wilde.'*

De jongeren benadrukken in het contact dat zij het waarderen dat de trainers 'normaal' met hen omgaan waardoor ze de trainer als vriend gaan beschouwen. Aangegeven is dat de trainers goed naar hen luisterden, ze daardoor het gevoel hadden dat ze alles met de trainer konden bespreken, waardoor het vertrouwen tussen de trainer en de jongeren aanwezig was.

De jongeren zijn tevens positief over de coördinator taakstraffen. Dit contact is echter summier (twee tot drie keer contact). Toch benadrukken de jongeren dat de coördinator taakstraffen een duidelijke uitleg heeft gegeven over de leerstraf. Bovendien wordt door een jongere opgemerkt dat de coördinator niet ongeïnteresseerd was.

Responsiviteitsbeginsel

De training bestaat 8 bijeenkomsten van 1,5 uur. Eén jongere geeft aan 7 bijeenkomsten gevolgd te hebben. Een andere jongere geeft aan acht keer twee uur getraind te zijn. Naar voren komt dat de jongeren aangeven dat de bijeenkomsten niet als te lang worden ervaren. *'De tijd ging best snel voorbij.'* Dit geldt zowel voor jongeren die anderhalf als twee uur getraind zijn.

Een jongere vertelt dat er veel tijd heeft gezeten tussen het delict en de uitvoering van de leerstraf. Toch ziet hij dit ook als voordeel. *'Als het delict wat verder van je af staat kun je er beter over nadenken.'* Tegelijkertijd wordt het wel lastiger om goed te onthouden wat er precies aan vooraf is gegaan. Volgens deze jongere is het het beste als er zo'n twee maanden tussen het plegen van het delict en het uitvoeren van de leerstraf zit.

De vier jongeren geven aan de Sova training voornamelijk in het begin als straf te hebben ervaren. Tijdens de uitvoering van de leerstraf is dat afgenomen. Een jongere geeft aan dat hij van tevoren meer bijeenkomsten had verwacht. *'De straf staat gelijk aan 40 uur taakstraf, terwijl de training bij elkaar maar zo'n 12 uur duurde.'*

De mate waarin ouders bij de leerstraf betrokken zijn verschilt per jongere. Eén jongere geeft aan dat zijn ouders alleen zijn uitgenodigd door de coördinator taakstraffen (vooraf aan de training) om geïnformeerd te worden over de leerstraf. Ze zijn vervolgens niet gevraagd aanwezig te zijn bij het eindgesprek van de training. Een andere jongere benadrukt dat zijn ouders zowel bij het begin en het eind van de training aanwezig zijn geweest.

Op de vraag of ouders meer betrokken zouden moeten zijn reageren de jongeren niet positief. Een jongere geeft aan dat hij dan veel dingen niet had verteld die hij nu wel met de trainer heeft besproken. Een andere jongere vertelt dan meer bezig geweest te zijn met de reactie van zijn ouders op wat hij zou vertellen, dan met de training. Thuis is wel door ouders geïnformeerd naar de bijeenkomsten, maar er werd niet heel uitvoerig over gesproken.

Nazorg en afronding

De jongeren geven aan dat in het eindgesprek is besproken hoe de training is gegaan; wat ging goed en wat niet. Twee jongere geven aan het moeilijk te hebben gevonden om te verwoorden wat ze hadden geleerd. *'Ik kon me niet meer alles herinneren.'* Een andere jongere vertelt: *'Ik vond het niet leuk, ik krijg dan een erg rood hoofd. Ik vond dat er stomme vragen werden gesteld, omdat ik die eerst allemaal in een verslag had moeten opschrijven en het nu nog eens moest gaan uitleggen.'*

Het feit dat de jongeren de mogelijkheid hebben om de trainer in de toekomst te kunnen bellen bij vragen of problemen, wordt prettig bevonden. Toch denken de jongeren dat in praktijk niet te zullen doen. Eén jongere geeft aan

momenteel geen behoefte te hebben aan een vervolgbijeenkomst. Hij kan zich wel voorstellen dat er zich situaties voordoen waarin die behoefte er wel is. Deze jongere bleek alleen niet op de hoogte van deze mogelijkheid.

- Het delict wordt vrij prominent behandeld in de training (3 van de 4 jongeren).
- Jongeren staan positief ten opzichte van de training.
- Het thema seksualiteit is voor jongeren vrij verrassend (3 van de 4 jongeren).
- Eigen invloed op de training; maatwerk slaat erg aan bij de jongeren.
- Jongeren zien op tegen de betrokkenheid van ouders;
- Jongeren zijn erg enthousiast over de persoon van de trainer.
- **Jongeren versterken het beeld dat via de overige bronnen is verkregen**

5 Afronding en nazorg bij de Sova training

Eindgesprek

Tijdens het eindgesprek wordt het verslag van de training besproken met als doel een terugblik op wat geleerd is. De trainer rapporteert aan de coördinator taakstraffen over het verloop van de training. Goede informatie over wat zich in de training heeft afgespeeld is voor de coördinator van belang om een juist beeld te krijgen over de inhoud van de training. De rapportage bestaat uit een beknopte opsomming van vaardigheden die in de training aan bod geweest zijn, en de technieken waarmee die vaardigheden getraind zijn. Opgenomen worden:

- de sterke punten van de jongere;
- werkpunten;
- technieken;
- punten die nog aandacht verdienen.

Het feit dat er veel aanbieders van de Sova training zijn leidt ertoe dat vele varianten van de eindrapportage in omloop zijn. Coördinatoren geven aan dat het niveau van de rapportages dan ook verschilt. De rapportages van bijvoorbeeld BIG kenmerken zich door de vele leerdoelen die benoemd worden. Uitgangspunt is dat het beschrijven van al deze leerdoelen de jongere een positief gevoel geeft. Het zelfvertrouwen van de jongere stijgt doordat zwart op wit staat wat de jongere heeft geleerd en wat goed is gegaan. Coördinatoren taakstraffen beschouwen het benoemen van te veel leerdoelen als ongeloofwaardig. Zodra een onderwerp besproken is, kun je nog niet stellen dat het leerdoel behaald is. Dat zou volgens de coördinatoren naar jongeren toe juist een slecht signaal zijn, omdat daarmee doelen te makkelijk behaald worden.

Coördinatoren taakstraffen geven aan dat zij op basis van het gesprek met de jongeren niet altijd overtuigd zijn van het leereffect van de training. Het valt hen op dat jongeren niet altijd goed kunnen aangeven wat ze geleerd hebben. Soms vragen zij zich af wat zo'n jongere daadwerkelijk van de training overhoudt.

In de meeste gevallen is de coördinator taakstraffen bij het intake- en eindgesprek aanwezig. Trainers geven aan dat het voorkomt dat een coördinator taakstraffen niet bij het eindgesprek van de Sova training kan zijn. Dit gebeurt niet regelmatig, maar wanneer het gebeurt, is het een slecht signaal naar de jongere toe. Het is tenslotte een officiële afsluiting waaraan de coördinator zijn goedkeuring kan geven.

Nazorg

Nazorg heeft een plaats gekregen in de omschrijving van de training. Het zou goed zijn wanneer je als trainer je zorgen ergens neer zou kunnen leggen, bijvoorbeeld wanneer sommige jongeren meer nodig hebben dan de training, zoals een doorverwijzing naar Bureau Jeugdzorg. In de trainingsmap staat dat als er nog aandachtsgebieden over zijn dat er dan zou moeten worden verwezen. De praktijk is echter dat heel weinig trainers dit doen. In het eindverslag kunnen de trainers deze informatie opnemen. Leerdoelen die niet getraind zijn, of die onvoldoende door de jongere zijn opgepakt kunnen daarin benoemd worden. Trainers van Actium besteden hier extra aandacht aan en geven waar nodig aanbevelingen voor verdere hulpverlening. De coördinatoren taakstraffen die met Actium werken waarderen deze extra bijdrage en geven aan dat andere aanbieders hier te weinig oog voor hebben.

Het trainingscertificaat

De trainer kan de jongeren een certificaat voor het volgen van de training meegeven, wat in de praktijk veelvuldig gebeurt. Dit certificaat is een bewijs van deelname en een positieve manier om de jongere te herinneren aan de doelen waaraan gewerkt is. Trainers en coördinatoren taakstraffen geven aan dat in de praktijk blijkt dat het krijgen van een certificaat door de jongeren erg gewaardeerd wordt. Het is ook een concreet bewijs van een positieve afronding van de training dat jongeren aan hun ouders kunnen laten zien

De tegoedbon

Binnen de Sova training wordt de jongeren een tegoedbon aangeboden. Deze bon biedt de jongere, mocht daar behoefte aan zijn de mogelijkheid om nog een afspraak te maken met de trainer. In praktijk wordt de tegoedbon bijna altijd uitgereikt, maar wordt er door de jongere zeer weinig gebruik van gemaakt. Sommige trainers geven de tegoedbon alleen als jongeren echt goed hun best hebben gedaan. Door deze tegoedbon wordt de drempel verlaagd om als het nodig is hulp te vragen. Een geopperd punt van aandacht is dat een tegoedbon eigenlijk niet past binnen het strafrechtelijke kader, maar dat het signaal dat aan de jongere wordt afgegeven juist wel heel positief en werkzaam kan zijn.

- Tijdens het eindgesprek kunnen jongeren de coördinatoren taakstraffen niet altijd overtuigen van het leereffect van de training.
- In de praktijk blijken trainers onvoldoende aandacht te besteden aan aanbevelingen richting verdere hulpverlening.
- Jongeren blijken de ontvangst van een certificaat te waarderen.
- Er wordt geen tot weinig gebruik gemaakt van de geboden tegoedbon.
- **Afgevraagd kan worden of nazorg past binnen het programma van de leerstraf in combinatie met het strafrechtelijke kader waarin de training wordt uitgevoerd; nazorg zou vooral vorm moeten krijgen door middel van verwijzing.**

6 Bereik van de Sova training

6.1 Bereik: condities en randvoorwaarden

Criteria (inclusiecriteria)

De sociale vaardigheidstraining is bedoeld voor minderjarigen tussen de vijftien en achttien jaar. Bij de indicatiestelling voor de sociale vaardigheidstraining gelden drie criteria:

- *De criminele status*
De criminele status van een jongere moet volgens de Sova training worden ingeschat aan de hand van het aantal delicten dat hij heeft gepleegd, de ernst van de delicten, het aantal herhalingen en veroordelingen. Daarnaast zijn gegevens zoals ernstig schoolverzuim, drug- of alcoholgebruik en participatie in een delinquente vriendengroep bepalend voor de inschatting van de criminele status.
- *Het functioneren met betrekking tot ontwikkelingstaken*
De noodzaak om bepaalde vaardigheden te leren is hierbij bepalend. Belangrijk is de vraag hoe het staat met de ontwikkeling en de vaardigheden van de jongere op cognitief, emotioneel en sociaal gebied. Op basis van observaties, mededelingen van de jongere zelf en eventueel een persoonlijkheidsonderzoek of raadsrapportage wordt dit vastgesteld. De jongere zelf moet op de hoogte zijn van deze informatie en het in principe eens zijn met de conclusie dat op bepaalde punten de sociale vaardigheden verbeterd kunnen worden.
- *De betrokkenheid en stimulans van de omgeving*
Het is belangrijk dat een ouder of een andere volwassene de jongere kan motiveren om naar de training te gaan, ook wanneer de jongere daar zelf niet zoveel zin in heeft.

In de handleiding van de training wordt aangegeven, dat de combinatie van deze drie criteria bepalend is voor deelname aan de training. Indien de criminele status *laag* is, komt de jongere in principe niet in aanmerking voor de training, tenzij de jongere zelf denkt dat hij daarvan kan profiteren met het oog op zijn vaardigheden en zijn omgeving hem daarin steunt. Bij een *hoge* criminele status is de training niet raadzaam, tenzij de jongere zelf een sterke noodzaak voelt om zijn sociale vaardigheden te vergroten en zijn ontwikkelingsniveau te verhogen en een direct verband bestaat met de hoeveelheid (ernstige) delicten. Indien de criminele situatie *in het tussengebied* valt (tussen laag en hoog) kan de jongere, wanneer er sprake is van onvoldoende vaardigheden of te zware taken, in aanmerking komen voor een sociale vaardigheidstraining.

Criteria (exclusiecriteria)

Daarnaast wordt in de handleiding een aantal redenen genoemd om iemand bij voorbaat van deelname aan de training uit te sluiten (exclusiecriteria):

- Evidente symptomen van psychopathologie zoals depressiviteit, angsten en wanen.
- Een verslaving die het onmogelijk maakt om een training te volgen en het geleerde in praktijk te brengen.
- Het feit dat de jongere naar verwachting ergens anders gaat wonen, bijvoorbeeld door opname in een kliniek of een verhuizing.
- Onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal.
- Een periode van langer dan zes maanden tussen het plegen van het delict en de aanvang van de training. Als iemand in een later stadium wil mee-

doen, is zijn motivatie en de aanwezigheid van concrete vaardigheden die hij wil leren doorslaggevend.

- Een grote reisafstand, tenzij de jongere die kan overbruggen met hulp van personen uit zijn omgeving (Berger en Spanjaard, 1999).

In de handleiding Sova wordt aangegeven dat een werkstraf de voorkeur verdient boven een Sova training:

- Als de jongere blijkt geeft van schuldgevoelens over het delict, omdat daarbij meer sprake is van boetedoening.
- Als het aan betrokkenheid van de omgeving ontbreekt, omdat de duidelijke structuur van de werkplek dit gebrek aan ondersteuning kan compenseren.

Beoogde doelgroep

In de praktijk blijkt, volgens trainers en coördinatoren taakstraffen dat de inclusiecriteria onvoldoende scherp zijn geformuleerd dan wel niet goed worden toegepast. De coördinatoren taakstraffen beschouwen de inclusiecriteria als richtinggevend, maar geven aan dat deze onvoldoende steun bieden. Een stelregel die een coördinator naar voren bracht is dat er op meerdere leefgebieden zorgen moeten zijn.

Een punt dat prominent naar voren komt is dat sociale vaardigheidstrainingen lange tijd zijn geadviseerd vanuit het idee: baat het niet dan schaadt het niet. Bij coördinatoren taakstraffen bestaat bovendien het idee dat de Sova training voor heel veel jongeren geschikt is. Juist omdat er veel ruimte is voor individuele leerdoelen en er op maat getraind wordt, kiezen veel coördinatoren voor een combinatie van aandachtspunten, zoals de combinatie van een tekort aan sociale vaardigheden met agressie, de relatie tussen sociale vaardigheden en drugs etc. Af te vragen is of in deze gevallen de Sova training de meeste geschikte leerstraf is, of dat toch gekozen zou moeten worden voor een leerstraf agressie en regulatie, of middelen en delict. Daarbij geven trainers aan dat het soms lijkt dat de Sova training bij sommige Officieren van Justitie/ kinderrechters ook wel trendgevoelig is. Een coördinator verwoordt het door te stellen dat de Sova training een aanzuigende werking kent.

Coördinatoren taakstraffen zijn het er over eens dat een persoonlijke matching tussen trainer en jongere van belang is. Vooral wanneer een jongere niet direct in het profiel past, maar een Sova training toch geschikt wordt bevonden. Door de vele aanbieders van de Sova training ontbreekt het de coördinatoren aan overzicht waardoor het lastig is om zorg te dragen voor een goede matching tussen trainer en jongere.

Een grote groep jongeren die de Sova training hebben gevolgd blijkt lang niet altijd binnen de gestelde criteria te vallen, aldus de trainers. Daaruit kan geconstateerd worden dat de beoogde doelgroep onvoldoende bereikt wordt en de matching ten aanzien van de Sova training verbeterd kan worden. De volgende aspecten, die van invloed zijn op het bereiken van de beoogde doelgroep zijn door betrokkenen in volgorde van belangrijkheid naar voren gebracht:

- *Geen tekort aan sociale vaardigheden*

Trainers geven aan dat veel jongeren behoorlijk sociaal vaardig zijn. Vanzelfsprekend kunnen deze vaardigheden verbeterd en getraind worden, maar er is bij hen geen tekort aan sociale vaardigheden. Vaak weten ze wel wat er van hen verwacht wordt, maar gedragen ze zich niet altijd zo. Deze jongeren zouden dus niet in aanmerking moeten komen voor een Sova training.

- *Termijn tussen het delict en de training*
Alle betrokkenen zijn het er over eens dat hoe sneller gestraft kan worden, hoe beter. Toch blijkt in de praktijk dat het delict vaak langer dan zes maanden geleden is. Zowel trainers als coördinatoren taakstraffen geven echter aan dat er een duidelijke verbetering is te constateren ten aanzien van de doorlooptijd. Jongeren waarbij het delict langer dan zes maanden geleden is horen officieel niet thuis bij de training.
- *Te laag niveau van de jongere/ beperkte Nederlandse kennis*
Het komt tevens voor, zij het in geringe mate, dat het niveau van de jongere te laag is om volgens de reguliere handleiding van PI Research te trainen²⁷. Dit geldt ook voor jongeren die moeite hebben met de Nederlandse taal.
- *Gering reflectievermogen en gewetensontwikkeling*
Ondanks dat dit uitzonderingsgevallen betreft komen er binnen de Sova training jongeren voor waarbij het reflectief vermogen zeer gering is of jongeren die geen normbesef of schuldgevoelens hebben. Deze jongeren zijn trots op het delict, moeilijk te trainen en niet geschikt voor de Sova training, aldus een trainer.
- *Een tweede Sova training*
Aangegeven is dat het voorkomt dat een jongere voor de tweede maal een Sova training heeft opgelegd gekregen. Dat is voor zowel de trainer als de jongere een onwenselijke situatie.
- *Plegen van tussentijds delict*
Wanneer tussentijds een delict plaats vindt zou de training worden afgebroken. Volgens betrokkenen wordt dit criterium door de Raad niet meer gehanteerd en leidt een tussentijds delict niet meer automatisch tot het afbreken van de training.

Coördinatoren taakstraffen, jeugdofficieren en kinderrechters zijn verantwoordelijk voor de juiste matching tussen de jongeren en de opgelegde leerstraf.

Een coördinator taakstraffen geeft aan dat in de praktijk blijkt dat financiële beperkingen vanuit de Raad voor de Kinderbescherming tevens bepalend zijn voor het advies. Uitgangspunt is onder andere dat wanneer de jeugdreclassering is ingeschakeld er geen leerstraf meer wordt opgelegd. Bovendien dwingen de beperkte middelen coördinatoren taakstraffen kritischer te kijken naar welke jongere daadwerkelijk een Sova training nodig heeft. Doordat er zorgvuldig wordt afgewogen welke jongere geschikt is voor de Sova training kan dit volgens betrokkenen de 'matching' ten goede komen.

Er schuilt echter ook een groot gevaar in het matchen van leerstraffen aan jongeren. Doordat in sommige arrondissementen de vervangingswaarde van taakstraffen is gewijzigd kunnen taakstraffen die nu in uren overeenkomen onderling van elkaar gaan verschillen. Coördinatoren taakstraffen voorzien een groot gevaar wanneer bijvoorbeeld een taakstraf Seksualiteit (qua uren) te zwaar wordt bevonden en er dan maar een Sova training wordt opgelegd. Bovendien zullen prijsverschillen tussen leerstraffen dit naar verwachting versterken.

Uitval

Soms komt het voor dat een taakstraf vroegtijdig wordt afgebroken. De meest voorkomende reden is dat de jongere zich niet aan de afspraken houdt of te laat komt, ook na meerdere waarschuwingen van de coördinator taakstraffen. Reden voor uitval kan zowel liggen in de omstandigheden rond een

Noot 27 Voor moeilijk lerende jongeren is door PI Research in opdracht van de William Schrikker Stichting een aangepaste sociale vaardigheidstraining ontwikkeld.

jongere. Als een jongere weinig steun krijgt vanuit zijn omgeving of een onregelmatig leven leidt is het soms moeilijk om zelf op de afspraken te komen. De motivatie van de jongere kan ook beperkt zijn doordat het delict vaak lang geleden is en er in die tussenliggende periode al weer veel gebeurd is.

In eerste instantie krijgen jongeren van de coördinator taakstraffen als waarschuwing een gele kaart. Het uitdelen van een gele kaart komt bij jongeren die een Sova training volgen nog wel eens voor. Dat is voornamelijk bij de start van de training. Sova trainers grijpen het krijgen van een gele kaart vaak aan en laten dit in de training terugkomen als thema en leerdoel. Echte uitval komt niet veel voor, maar in het geval van uitval hebben de jongeren het er echt naar gemaakt.

Ook het uitdelen van een gele kaart is afhankelijk van de coördinator taakstraffen. Normaal gesproken betekent twee keer niet opkomen dagen bij de training het afbreken van de taakstraf (twee keer geel is rood). Sommige coördinatoren geven jongeren nog een extra kans. Hierdoor is bij enkele aanbieders het beeld ontstaan dat sommige coördinatoren niet streng genoeg zijn.

Coördinatoren taakstraffen geven aan dat jongeren de taakstraf wat gewoner zijn gaan vinden. Het lijkt dat het aantal waarschuwingen over de hele linie licht toeneemt. Daarbij komt dat veel jongeren het op een of andere manier ook stoer vinden als ze een taakstraf hebben gekregen en niet op komen dagen.

Het afbreken van de taakstraf heeft voor de jongere vervelende consequenties, omdat hij terug wordt verwezen naar Justitie en een andere straf krijgt opgelegd. Trainers en coördinatoren taakstraffen hebben onvoldoende zicht op wat er vervolgens met de jongeren gebeurt. Het aantal jongeren, waarbij de Sova training voortijdig wordt afgebroken is overigens (verhoudingsgewijs) gering. (zie tabel 6.1 in paragraaf 6.2)

- De inclusie en exclusiecriteria zijn voor coördinatoren onvoldoende richting gevend en onvoldoende scherp geformuleerd.
- Een grote groep jongeren blijkt volgens de trainers lang niet altijd binnen de gestelde criteria te vallen.
- Trainers en coördinatoren taakstraffen hebben onvoldoende zicht op wat er daadwerkelijke met de jongeren gebeurt, na het afbreken van de taakstraf.
- **De beoogde doelgroep wordt onvoldoende bereikt; de matching kan verbeterd worden.**

6.2 Bereik: cijfers met betrekking tot de Sova training

Allereerst worden hier gegevens gepresenteerd over het totaal aantal leerstraffen. Deze gegevens zijn verkregen via het registratiesysteem van de Raad voor de Kinderbescherming. Deze totalen worden vervolgens afgezet tegen de aantallen met betrekking tot de Sova training.

Tabel 6.1 Aantallen leerstraffen via MIS (RvdK)

	2000	2001	2002
Aantal leerstraffen opgelegd	2.304	2.783	4.735
Aantal leerstraf gestart	2.292	2.771	4.635
Aantal leerstraffen positief afgerond	1.935	2.393	4.023
SOVA's ²⁸ opgelegd	1.450	1.893	2.645
SOVA's gestart	1.443	1.884	2.637
SOVA's positief afgerond	1.196	1.614	2.248
Uitval bij SOVA	247	270	389
Uitvalpercentage SOVA	17%	14%	15%

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 2002 het aantal opgelegde leerstraffen inclusief het aantal opgelegde Sova's fors is toegenomen. Het uitvalpercentage bedraagt gemiddeld 15%, en lijkt de laatste jaren licht af te nemen. Ook wordt duidelijk uit de tabel dat in 2002 57% van het totaal uitgevoerde leerstraffen bestaat uit uitgevoerde Sova's (2.637: 4.635).

De volgende tabellen gaan nader in op de kenmerken van de jongeren die een training sociale vaardigheden opgelegd hebben gekregen.

Tabel 6.2 Sova training gerelateerd aan geslacht in percentages

	2000	2001	2002
Jongen	84	83	79
Meisje	16	16	20
Onbekend	0	1	1
Totaal	100	100	100

Tabel 6.3 Sova training gerelateerd aan geslacht in aantallen

	2000	2001	2002
Jongen	1.219	1.567	2.099
Meisje	229	316	534
Onbekend	2	10	12
Totaal	1.450	1.893	2.645

Het merendeel van de jongeren met een Sova training bestaat uit jongens. Gemiddeld volgt 81 procent van de jongens een training ten opzichte van 18 procent van de meisjes. Deze onderverdeling lijkt vrij stabiel, hoewel 2002 een lichte verschuiving laat zien in een toename van het aantal meisjes.

Noot 28 In 2000 en 2001 worden de leerstraffen geregistreerd onder de naam sociale vaardigheidstrainingen. In deze aantallen zitten de groepssociale vaardigheidstrainingen en de overige varianten inbegrepen. Vanaf 2002 worden de leerstraffen uitgesplitst naar type. Dit houdt in dat elke vestiging de term kan invoeren die zij voor de leerstraf hanteren. Aangezien het in deze evaluatie om de Sova gaat volgens het PI model hebben we die varianten gekozen die daarvoor logischer wijs in aanmerking zouden kunnen komen. Dit komt neer op de volgende benamingen: Sociale vaardigheidstraining, sociale vaardigheidstraining (lang), sociale vaardigheidstrainingen, Sova 20, Sova 25, Sova 30, Sova 35, Sova 40, Sova individueel, Training sociale vaardigheden. De groepstrainingen, de korte varianten etc zijn buiten beschouwing gelaten. Dit betekent dat er een kleine vertekening van de gegevens plaatsvindt als de jaren 2000 en 2001 met elkaar worden vergeleken.

Tabel 6.4 Sova training gerelateerd aan leeftijd in aantallen en percentages

Leeftijd	2000		2001		2002	
	procent	aantal	procent	aantal	procent	aantal
Onbekend	0	1	0	3	0	1
12	0	2	1	11	0	11
13	4	62	4	83	4	101
14	10	152	10	189	12	297
15	18	254	19	358	20	520
16	21	307	24	446	24	646
17	26	377	22	415	22	591
18	16	231	17	314	14	390
19	4	58	4	71	3	83
20	0	6	0	3	0	4
21	0	0	0	0	0	1
Totaal	100	1.450	100	1.893	100	2.645

Uit bovenstaande tabel wordt duidelijk dat in 2000 het merendeel van de jongeren tussen de 16 en 17 jaar oud was, waarbij de jongeren van 15 en 18 tevens goed vertegenwoordigd waren. De leeftijdsafspiegeling in 2001 en 2002 vertonen veel overeenkomsten. Het merendeel van de jongeren is tussen de 15 en 17 jaar oud en dat komt overeen met de beoogde doelgroep.

Tabel 6.5 Sova training gerelateerd aan etniciteit²⁹ in aantallen

	2000	2001	2002
Nederland	765	1043	1442
Marokko	113	143	155
Turkije	67	84	117
Suriname	77	83	137
Nederlandse Antillen	43	53	68
Indonesië	19	13	24
Anders	366	472	702
Totaal	1.450	1.893	2.645

Tabel 6.6 Sova training gerelateerd aan etniciteit in percentages

	2000	2001	2002
Nederland	53	55	55
Marokko	8	8	6
Turkije	5	4	4
Suriname	5	4	5
Nederlandse Antillen	3	3	3
Indonesië	1	1	1
Anders	25	25	27
Totaal	100	100	100

Tabel 6.6 laat zien dat ruim de helft van de jongeren van Nederlandse afkomst is. Verder zijn de gegevens over de periode van 2000 tot 2002 zeer constant.

Noot 29 Etniciteit is hier bepaald op basis van geboorteland moeder.

Tabel 6.7 Sova training gerelateerd aan delict in aantallen

	2000	2001	2002
Onbekend Wetsartikel	141	149	243
Aanranding	23	17	28
Afpersing	35	44	55
Bedreiging met misdrijf	49	88	134
Diefstal	442	528	770
Diefstal in vereniging/inbraak	379	427	568
Diefstal met geweldpleging	110	137	160
Mishandeling	243	314	431
Openlijke geweldpleging	279	372	607
Opzettelijke brandstichting	42	66	64
Opzettelijke heling	39	62	95
Overige delicten.	11	45	41
Verduistering	12	29	43
Vernieling	140	166	241
Zware mishandeling	35	57	101
Overige delicten	124	140	249
	2.104	2.641	3.830

Tabel 6.8 Sova training gerelateerd aan delict in percentages

	2000	2001	2002
Onbekend Wetsartikel	7	6	6
Aanranding	1	1	1
Afpersing	2	2	1
Bedreiging met misdrijf	2	3	3
Diefstal	21	20	20
Diefstal in vereniging/inbraak	18	16	15
Diefstal met geweldpleging	5	5	4
Mishandeling	12	12	11
Openlijke geweldpleging	13	14	16
Opzettelijke brandstichting	2	2	2
Opzettelijke heling	2	2	2
Overige delicten.	1	2	1
Verduistering	1	1	1
Vernieling	7	6	6
Zware mishandeling	2	2	3
Overige delicten	6	5	7
	100	100	100

Uit de gepresenteerde tabellen blijkt dat de meest voorkomende delicten zijn: diefstal, openlijke geweldpleging, diefstal in vereniging/ inbraak en mishandeling en vernieling. Ook nu wijzen de percentages op een vrij constante verdeling van de delicten.

- Het aantal opgelegde leerstraffen in 2002 is bijna verdubbeld ten opzicht van 2001
- Het uitvalspercentage bij de Sova training bedraagt gemiddeld 15 %.
- Jongens zijn in de ruime meerderheid; gemiddeld volgt 81% van de jongens een Sova training.
- Het merendeel van de deelnemers is tussen de 15 en 17 jaar oud.
- Ruim de helft van de jongeren is van Nederlandse afkomst (55%).
- De meest voorkomende delicten die de deelnemers hebben gepleegd zijn: diefstal, openlijke geweldpleging, diefstal in vereniging/ inbraak en mishandeling en vernieling.

Deel B Taakstraf Seksualiteit

7 Theoretische onderbouwing van de taakstraf Seksualiteit

7.1 Inleiding

De taakstraf Seksualiteit³⁰ is halverwege de jaren tachtig (1985) ontwikkeld door de Rutgers Nisso Groep (RNG)³¹ op verzoek van het ministerie van Justitie in het kader van alternatieve sancties. Het project is opgezet in samenwerking met de RIAGG. Het voornaamste doel was jongens inzicht te geven in hun gedrag en in de manier waarop dat gedrag tot stand komt, om zo te proberen dat deze jongens meer gedragsmogelijkheden tot hun beschikking zouden krijgen³².

Primaire taak van de RNG bestond in die tijd uit voorlichting en preventie op het gebied van relationele en seksuele vorming, waardoor preventief, emanciperend en integrerend gewerkt werd³³. Dit heeft zich vertaald naar de opzet van de taakstraf waarin kennisoverdracht (feitelijke informatie omtrent seksualiteit), meningsvorming en waardeverduidelijking en attitudevorming (het koppelen van informatie, ideeën en meningen aan gedrag) centraal kwam te staan.

Inmiddels wordt de taakstraf Seksualiteit ca. 17 jaar uitgevoerd. De taakstraf Seksualiteit is een individuele training die bestaat uit tien bijeenkomsten van anderhalf uur. In deze periode heeft de training zich verder ontwikkeld. Veel trainers van de RNG oefenen naast hun trainersfunctie een andere functie uit zoals seksuoloog, voorlichter, hulpverlener etc. Deze expertise en praktijkervaring heeft de training vanaf het ontstaan mede vorm gegeven. In de ontwikkeling van de taakstraf is de nadruk voornamelijk komen te liggen op de keuze voor de thema's en de werkvormen. Deze thema's en werkvormen zijn in de afgelopen jaren op basis van vernieuwde inzichten waar nodig aangepast en aangescherpt. De aandacht voor bewustwording van machtsaspecten van seksualiteit is in de afgelopen jaren bijvoorbeeld toegenomen.

7.2 Theoretische uitgangspunten

De volgende aspecten hebben als achtergrond gediend bij de ontwikkeling van de taakstraf Seksualiteit³⁴:

- Visies met betrekking tot kennis, normen en ervaring ten aanzien van seksualiteit, seksualiteitsbeleving en dergelijke, spelen een rol bij seksueel geweld;
- Seksualiteit kan een middel zijn tot machtsuitoefening;
- Jongens proberen vaak te voldoen aan een 'ideaal' mannelijk type: onafhankelijk, overheersend, machthebbend en stoer;
- Emoties kunnen op agressieve wijze worden geuit op het gebied van seksualiteit;

Noot 30 De taakstraf Seksualiteit heeft verschillende benamingen gekend zoals Leerproject Seksuele Voorlichting, programma Seksuele Vorming, leerproject Seksueel Geweld.

Noot 31 RNG is ontstaan uit het samengaan van de Rutgers Stichting en de Nisso Groep.

Noot 32 Drog, 1992.

Noot 33 Idem.

Noot 34 Idem.

- Meisjes/ vrouwen zijn vaak het object van seksueel geweld.
- Gebrekkige kennis ten aanzien van seksualiteit maakt jongens onzeker;
- In groepen worden jongens vaak nog sterker gedwongen tot 'manne-lijk = stoer = gewelddadig' gedrag. Dit gedrag kan snel uit de hand lopen.

De theoretische uitgangspunten zijn verweven in het schriftelijke materiaal, maar worden daarin niet expliciet benoemd. Uit de gesprekken met de projectleider jeugd en zeden, zes regioteamvertegenwoordigers en drie trainers en het bestudeerde materiaal bij de taakstraf Seksualiteit is het volgende beeld ontstaan over de theoretische uitgangspunten van de taakstraf Seksualiteit. Waar mogelijk wordt de relevantie van deze uitgangspunten vanuit de beschikbare literatuur aangegeven.

De taakstraf Seksualiteit is gebaseerd op componenten uit de (cognitieve) gedragstherapie. De cognitieve gedragstherapie gaat er vanuit dat gedachten, gevoelens en gedrag op een bepaalde manier met elkaar verbonden zijn. Positieve gedachten beïnvloeden het gevoelsleven, beïnvloeding van het gevoelsleven kan vervolgens weer leiden tot gewenst gedrag. Daarnaast gaat de gedragstherapie er vanuit dat gedrag voor een groot deel is aangeleerd. Door te leren anders te denken en/of dingen anders aan te pakken dan voorheen kan gedrag ook veranderd of afgeleerd worden.

Binnen de cognitieve gedragstherapie staan ideeën van mensen over zichzelf en anderen centraal. Nadat de ideeën van jongeren geïnventariseerd zijn wordt gekeken naar het realiteitsgehalte ervan. Jongeren die voor een taakstraf Seksualiteit in aanmerking komen hebben vaak verstoorde denkbeelden ten aanzien van seksualiteit. Beïnvloeding van deze denkbeelden biedt onder andere een basis voor een gedragsverandering.

Daarnaast wordt gewerkt met het aanbieden van gedragsalternatieven. Hierdoor kunnen er positieve gedachten en ervaringen ontstaan die nodig zijn om het gedrag daadwerkelijk te kunnen beïnvloeden. Door positieve ervaringen groeit het zelfvertrouwen en zijn jongeren beter in staat om voor bepaald gedrag te kiezen.

Vervolgens bevat de training elementen van het sociaal competentiemodel³⁵. Er wordt getraind vanuit het idee dat er een balans moet zijn tussen ontwikkelingstaken van een jongere en de benodigde vaardigheden. Deze ontwikkelingstaken houden verband met het thema seksualiteit in de ruime zin van het woord. Onderwerpen als het onderhouden van relaties, omgaan met vrienden kunnen hier deel van uitmaken.

Binnen de taakstraf Seksualiteit wordt er naar gestreefd om het gedrag te beïnvloeden met als doel het voorkomen van recidive. De volgende technieken worden daarvoor ingezet in de taakstraf Seksualiteit:

Noot 35 Slot, N.W., 1988.

- *Corrigeren van misvattingen*
Uitgangspunt is dat cognitieve leemtes of cognitieve vervormingen bij jeugdige zedendelinquenten bepalend zijn voor het delictgedrag³⁶. De methodiek is onder andere gericht op kennisoverdracht; het opheffen van het gebrek aan kennis en/ of misvattingen met betrekking tot waarden en normen en seksualiteit³⁷.
- *Geven van voorlichting*
Kennis over seksualiteit is een middel waardoor jongeren zich zelfverzekerd kunnen voelen³⁸. Bovendien wordt door het geven van voorlichting over seksualiteit de mentaliteit van de jongeren positief beïnvloed. Uitgangspunt is dat wanneer de attitude positief beïnvloed wordt dit een positieve uitwerking heeft op het gedrag. Een mentaliteitsverandering is een intrinsiek proces dat in de attitude (het gedrag) tot uiting komt.
- *Bewustwording van eigen seksuele gevoelens*
Uitgangspunt is dat voordat de jongeren zich kunnen verplaatsen in de seksuele gevoelens van de ander, zij zich eerst bewust moeten zijn van hun eigen seksuele gevoelens. Door het geven van onder andere bio-feedback wordt hier in de training aan gewerkt. Bio-feedback versterkt het bewustzijn ten aanzien van lichamelijke aspecten in bepaalde situaties, zoals blozen, zweten, het krijgen van een erectie.
- *Herkennen en erkennen van emoties bij anderen*
Het idee hierbij is dat wanneer jongeren beter emoties en signalen van anderen kunnen herkennen, zij zich uiteindelijk beter kunnen verplaatsen in het perspectief van het slachtoffer en komen tot het ontwikkelen van empathie. Gevoelens van angst bij het slachtoffer kunnen daarbij als extra drempel dienen om tot het grensoverschrijdende gedrag over te gaan³⁹.
- *Ontwikkelen van empathie*
De gevolgen van seksueel geweld en seksueel misbruik kunnen voor slachtoffers zeer ernstig zijn. Plegers van seksueel misbruik staan zelden stil bij de gevolgen voor slachtoffers en het feit dat zij schade hebben toegebracht aan het slachtoffer. Ze hebben niet of nauwelijks geleerd zich te verplaatsen in de gevoelens van een ander. Op het moment dat de jongeren empathie kunnen opbrengen voor het slachtoffer, zich kunnen verplaatsen in het slachtoffer wordt een extra drempel opgeworpen om over te gaan tot delictgedrag. Het vergroten van de empathievermogens verkleint de kans op toekomstig grensoverschrijdend gedrag⁴⁰.
- *Bevorderen van eigen verantwoordelijkheid*
Jongeren die in aanmerking komen voor een taakstraf Seksualiteit hebben de neiging het delict te ontkennen of minimaliseren hun daad of de gevol-

- Noot 36 Dit wordt bevestigd door Kennedy & Grubin, 1992; Scully & Marolla, 1984; Ward, Hudson, Johnston & Marshall, 1997. Zij beweren dat seksuele delinquenten vaak een vertekend beeld hebben van de respons van het slachtoffer en dat deze denkbeelden hun gedrag rechtvaardigen. Malamuth & Brown, 1994 geeft daarbij aan dat verkrachters veelal over een negatief beeld van vrouwen beschikken.
- Noot 37 Cognitieve vertekeningen zorgen ervoor dat seksuele delinquenten hun intieme remmingen makkelijker kunnen overwinnen (Emmelkamp, Emmelkamp, de Ruiter & de Vogel, 2002)
- Noot 38 Volgens Marshall & Barbaree, 1990 worden zedendelinquenten vaak gekenmerkt als gebrekkig in zelfvertrouwen, sociaal angstig en eenzaam.
- Noot 39 Marshall, 1995 gaat er vanuit dat herkenning van angstgevoelens van het slachtoffer en pleger ervan zal weerhouden om verder te gaan met seksuele agressie. Vervolgens wordt de zedendelinquent geleerd zich te verplaatsen in het perspectief van het slachtoffer. Daarna wordt de dader getraind op accurate wijze een uitgebreide reeks van emoties te herkennen en te benoemen bij zichzelf. Tot slot leert hij te beslissen op basis van zijn gevoelens of hij wel of niet over zal gaan tot seksuele handelingen.
- Noot 40 Gebrek aan empathisch vermogen wordt als een belangrijke factor beschouwd voor de oorzaak en het in stand blijven van seksueel agressief gedrag. Emmelkamp, Emmelkamp, de Ruiter & de Vogel 2002.

gen van hun daad⁴¹. Het eigen aandeel is daarin vaak niet duidelijk. Door signalen te herkennen en erkennen ontstaan momenten waarop keuzes gemaakt kunnen worden. Uitgangspunt is dat wanneer jongeren inzicht hebben in deze signalen, zij beter in staat zijn om verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen gedrag. Zij hebben als het ware een instrument in handen om het gedrag wat daaruit voortvloeit te kunnen beïnvloeden.

- *Omgaan met eigen en andermans grenzen*

Kenmerkend voor seksueel delinquent gedrag is dat grenzen worden overschreden. Uitgangspunt is dat het leren kennen en respecteren van eigen en andermans grenzen seksueel geweld en seksueel misbruik kan voorkomen⁴². Veel jeugdige daders denken vanuit een gelijkwaardig patroon. Juist het aangeven van machtsongelijkheid is daarbij essentieel om de gevolgen te kunnen doorvoelen en zich ervan bewust te worden.

In paragraaf 10.1 (bereik) is meer informatie te vinden ten aanzien van de vraag welke criteria gehanteerd moeten worden ten aanzien van inclusie en exclusie voor deze leerstraf.

7.3 Programmaontwerp

Vanuit de geschetste theoretische basis en met behulp van de geschetste technieken worden in het programmaontwerp de volgende samenhangende thema's voor de taakstraf Seksualiteit benoemd⁴³.

- *Socialisatie (opvoeding)*

Het begrip socialisatie wordt opgevat als een proces van interactie tussen mensen. Binnen het interactieproces, het omgaan met elkaar, is het denken en het gedrag van mensen gebaseerd op waarden en normen die tijdens de opvoeding en ontwikkeling van mensen worden geleerd. Opvallend bij jongeren die een delict hebben gepleegd is de lage morele ontwikkeling. Veel jongeren die de taakstraf Seksualiteit volgen beschouwen consequenties die gedrag voor hen zelf hebben (straf beloning) en fysieke overmacht van degene die de regels stelt, maatgevend voor het gedrag. Verwachtingen die de omgeving aan iemand stelt zijn daarbij ook van morele betekenis. Door aandacht te besteden aan algemene maatschappelijke waarden en normen, seksuele waarden en normen en eigen waarden en normen wordt de basis gelegd voor een gedragsverandering. Met dit inzicht wordt het omgaan met meningsverschillen, het vormen van een eigen mening en omgaan met regels die gelden in de maatschappij getraind.

Noot 41 Dit wordt bevestigd door van Beek, 1999, Gilbert, Gannon en Heesacker, 1997.

Noot 42 Emmelkamp, Emmelkamp, de Ruiter & de Vogel (2002) tonen aan dat veel jongeren geneigd zijn om de bereidwilligheid van het slachtoffer te overschatten, of negatieve reacties op hun seksuele toespelingen te interpreteren als een aanmoediging.

Noot 43 Deze aspecten komen overeen met de invulling van de taakstraf zoals David O'Callaghan en Dawn Fisher dat hebben ingericht voor het uiteenrafelen van grensoverschrijdend gedrag bij jongeren met een zeer laag niveau (IQ < 70). Zij gaan in op de volgende aspecten:

- seksuele kennis (over geslachtsdelen, puberteit en leeftijdsherkenning);
- grenzen (in welke situatie is het juist om geslachtsdelen te – laten – zien of aan te raken);
- onderscheid tussen privé en publiek (welke gedragingen zijn gepast en ongepast in het openbaar, welke ruimten zijn geschikt en niet geschikt voor intieme aanrakingen);
- instemming (hoe oud moet iemand zijn om in te stemmen met seks, hoe zit het met seks binnen het gezin, hoe kan iemand laten zien of hij wel blij of niet blij is om aangeraakt te worden)
- seksuele ervaringen (bij seks hoort ook hand in hand lopen, zoenen en strelen);
- seksuele belangstelling (wat is je voorkeur en welke seksuele identiteit heb je);
- gevolgen (heb je weet van consequenties van gepast en ongepast seksueel gedrag);
- empathie (kun je je inleven in ander die ongelukkig is of seksueel misbruikt).

- *Relaties en rolpatronen*
Elke jongere groeit op in een systeem, dat hij of zij ervaart als waarheid. Dit voorbeeld van het eigen systeem vormt het uitgangspunt voor een jongere om naar een 'bredere waarheid' te kijken. Binnen dit thema wordt aandacht besteed aan verschillende vormen van relaties en leert de jongere na te denken over het eigen gedrag in relaties. De manier waarop jongeren omgaan met relaties zegt iets over de kwaliteiten en tekorten van jongeren. Er ontstaat begrip en respect voor andere relativismen en rolpatronen.
- *Seksualiteit algemeen*
Voor de jongeren die de taakstraft uitvoeren is het van groot belang dat ze ontdekken wat seksualiteit voor hen zelf en voor anderen betekent of kan betekenen. De opvattingen over seksualiteit lopen sterk uiteen. Adequate informatieoverdracht over seksualiteit kan een gebrek aan kennis opheffen en onzekerheden verminderen. Jongeren beschikken vaak over beperkte kennis van seksualiteit en hebben daardoor vaak een vervormd beeld van seksualiteit. Een onderdeel als liefde en eigenliefde krijgt aandacht waarbij het in belangrijke mate gaat om respect. Anatomische kennis is onder andere nodig om respect te ontwikkelen.
- *Voorbehoedsmiddelen, Soa's en Aids*
Deze twee thema's kenmerken zich enerzijds door het voorlichtende karakter. Anderzijds gaat het naast de kennis om het eigen gedrag ten aanzien van voorbehoedsmiddelen, soa's en aids. Het verstevigen van de eigen verantwoordelijkheid hierin en het bespreekbaar maken van seksualiteit is voor deze jongeren van belang.
- *Seksueel misbruik*
Macht speelt een cruciale rol bij het gebruiken van geweld en/ of het plegen van seksueel misbruik. Veel jongeren zijn zich niet bewust van de invloed van macht en de manier waarop zij macht uitoefenen. Het thema macht wordt los van het thema seksueel geweld in de taakstraft besproken, omdat macht zowel positieve als negatieve kanten heeft. Kenmerkend voor seksueel delinquent gedrag is dat grenzen worden overschreden. Hoe voelt het wanneer iemand je grenzen overschrijdt, vooral in situaties waarin je het gevoel hebt geen invloed te kunnen uitoefenen op de gebeurtenissen? Gevoelens van machteloosheid en hulpeloosheid staan daarbij vaak centraal. Het leren kennen en respecteren van eigen en andermans grenzen kan seksueel geweld en seksueel misbruik voorkomen.
- *Het delict (risicosituaties en zelfcontrole mogelijkheden)*
Het delict verwijst naar de gebeurtenis waarbinnen iemand seksueel geweld heeft gebruikt of een ander seksueel heeft misbruikt. Terugkijken op het delict – en de periode kort voorafgaande aan het delict – geeft inzicht in de gedachten, fantasieën, emoties en de goedpraters rond het handelen van de jongere. Samenhang tussen gebeurtenissen staan centraal in de training.
- *De toekomst*
Bij de afsluiting van het project staat de toekomst centraal. De manier waarop de jongere naar de toekomst kijkt, de plannen die hij heeft en wat hij wil bereiken, zijn bepalend voor zijn toekomstig gedrag. Het positief beïnvloeden en bekrachtigen van het toekomstperspectief krijgt aandacht in de training.

De vertrouwensrelatie tussen de trainer en de jongere is bepalend voor het verloop en het leereffect van de training. De jongere heeft een veilige omgeving nodig om over het zedendelict te kunnen praten. Veel jongeren schamen zich voor wat ze hebben gedaan en vaak is de trainer een van de weinige personen waarmee ze over de gebeurtenis kunnen praten.

Een goede vertrouwensband is voorwaarden voor overdracht en het komen tot een gedragsverandering.

Doelstelling versus eindtermen

De hoofddoelstelling van de taakstraf Seksualiteit is het voorkomen van recidive; of anders het voorkomen dat jongeren die een zedendelict hebben gepleegd zich ontwikkelen tot volwassen seksuele delinquenten⁴⁴.

De subdoelstellingen die aan de trainers gesteld worden zijn:

- het opheffen van het gebrek aan kennis en/ of misvattingen;
- positief veranderen van de mentaliteit van de jongere;
- bewust maken van seksuele gevoelens;
- ontwikkelen van inlevingsvermogen;
- nemen van eigenverantwoordelijkheid;
- omgaan met eigen en andermans grenzen.

In het handboek van de taakstraf Seksualiteit wordt niet gesproken over algemene eindtermen in die zin dat omschreven staat wat de jongere kan of bereikt heeft als de training is afgerond.

Trainers geven aan dat de taakstraf Seksualiteit een andere interventie is dan een behandeling. Immers een taakstraf bestaat uit tien bijeenkomsten. Trainers beschouwen de taakstraf succesvol afgerond als op adequate wijze contact is gemaakt met de jongere. Als de jongere zich heeft open gesteld, zodat er goed getraind is en de jongere het delict kan afsluiten. Het gaat er om dat jongeren beseffen wat zij gedaan hebben. Dat ze begrijpen hoe ze tot het delict zijn gekomen en dat ze signalen die geleid hebben tot het grensoverschrijdende gedrag van tevoren herkennen en erkennen. Eye-openers zijn essentieel voor het veranderen van de attitude. Op die manier kunnen ze de cirkel doorbreken en kiezen voor ander gedrag met andere gevolgen.

Coördinatoren taakstraffen kijken op een geheel andere en meer formele manier naar de eindtermen van een taakstraf. Voor hen is het van primair belang dat de jongere het gehele programma heeft gevolgd en zich voldoende heeft ingezet. De jongere kan geslaagd zijn voor de taakstraf ondanks dat de trainer het idee heeft dat de jongere weinig vorderingen heeft gemaakt.

7.4 Wijziging training

In de 18 jaar dat de taakstaf wordt uitgevoerd is het materiaal continu in ontwikkeling. De training kenmerkte zich in de beginfase voornamelijk door een accent op voorlichting en preventie. De afgelopen jaren heeft het delict een veel duidelijkere plaats gekregen binnen de opzet van de training. Voorlichting en kennisvermeerdering bij deelnemers heeft een andere dimensie gekregen. Deze aspecten zijn nog wel belangrijk, maar ze worden momenteel meer gebruikt als ingang om een gedragsverandering te bewerkstelligen. Zo is bijvoorbeeld meer aandacht komen te liggen op bewustwording van machtsaspecten van seksualiteit.

Om goed aan te kunnen sluiten bij jongeren die intellectueel minder ontwikkeld zijn, heeft de RNG een speciaal methodiekenboek ontwikkeld gericht op deze doelgroep. Dit hebben zij tevens gedaan voor meisjes en allochtonen. Dit betekent dat de methodiek vergelijkbaar is, maar dat de werkvormen zijn

Noot 44 Het blijkt dat veel volwassen plegers van seksueel misbruik reeds voor hun achttiende jaar een afwijkende seksuele voorkeur en/of seksueel grensoverschrijdend gedrag vertoonden.

aangepast aan de doelgroep. De werkvormen voor de jongeren met een laag niveau kenmerken zich bijvoorbeeld door veel visueel materiaal en minder potlood-papier-trainingen.

- De theoretische uitgangspunten van de taakstraf Seksualiteit worden niet expliciet omschreven.
- Het programmaontwerp voor de taakstraf Seksualiteit zoals vastgelegd in de handleiding (methodiekenboek en draaiboek), bestaat voornamelijk uit verschillende methodieken, werkvormen en thema's die gebruikt (kunnen) worden tijdens de training.
- De eindtermen van de training zijn niet terug te vinden in de handleiding.
- In het materiaal worden uitgangspunten en doelen omschreven.
- Deskresearch naar literatuur op het gebied van interventies met betrekking tot plegers van seksuele delicten toont aan dat het programmaontwerp van de taakstraf Seksualiteit redelijk geborgd is in theoretische kennis op dat terrein.
- **Omdat de theoretische onderbouwing niet expliciet is omschreven ontbreekt de directe vertaalslag van uitgangspunten naar programmaontwerp; het programmaontwerp als zodanig wordt in de praktijk echter vrij eenduidig aangehouden.**

8 De taakstraf Seksualiteit en de beginselen van effectiviteit

In dit hoofdstuk wordt de taakstraf Seksualiteit besproken aan de hand van de onderscheiden beginselen van effectiviteit. Het gaat achtereenvolgens om het risicobeginsel, behoeftenbeginsel, integriteitsbeginsel, professionaliteitsbeginsel en responsiviteitsbeginsel. In de laatste paragraaf wordt op basis van twee referentie-interviews met jongeren een beeld geschetst over hun ervaringen tijdens de training.

8.1 Risicobeginsel

Het risicobeginsel gaat ervan uit dat jongeren, waarbij de kans op recidive groot is een intensiever⁴⁵ programma moeten volgen ten opzichte van jongeren waarbij de kans op recidive gering is. Om de kans op recidive te kunnen vast stellen is een individuele risicotaxatie nodig.

Voorafgaand aan de training wordt geen risico-inschatting gemaakt. De trainer ontvangt voor aanvang van de training idealiter zowel het proces verbaal als het raadsrapport van de Raad. Ingeval er een persoonlijkheidsonderzoek is verricht, wordt dat ook ter kennisgeving op prijs gesteld. Deze voorinformatie van de Raad geeft de trainer zicht op het functioneren van de jongere in belangrijke leefgebieden⁴⁶. Op basis van deze informatie wordt gekeken naar de beperkingen van de jongeren, maar komen ook de sterke kanten (krachten) van de jongeren naar voren. Relevante beperkingen en sterke kanten van de jongere zullen in de training verwerkt worden. Hierbij wordt echter geen gebruik gemaakt van een daartoe geschikt instrument.

Belangrijk aandachtspunt is dat de training uit tien bijeenkomsten bestaat. Een trainer moet geen onderwerpen aansnijden, of zaken overhoop halen, die niet afgemaakt kunnen worden. Het is belangrijk om per training primair vast te stellen welke doelen realiseerbaar zijn en daar hard aan te werken, aldus een trainer.

- Voorafgaand aan de taakstraf Seksualiteit wordt geen risicotaxatie uitgevoerd.
- De trainer is idealiter voor aanvang van de taakstraf op de hoogte van de achtergrondsituatie van de jongere middels onder andere proces verbaal en het raadsrapport.
- De taakstraf Seksualiteit bevat geen instrument dat tijdens de training gehanteerd kan worden om een individuele risicotaxatie uit te voeren of de kans op recidive te kunnen bepalen.
- Afgevraagd kan worden of het voldoen aan het risicoprincipe binnen het programma dient te zijn opgenomen. Wie heeft de taak om de risicotaxatie uit te voeren; de aanbieder van de leerstraf of de toeleider en eindverantwoordelijke (de Raad).

Noot 45 Onder meer af te meten aan het formele of informele karakter van de sanctie, de zwaarte en de frequentie.

Noot 46 Zie voetnoot 2.

- De aanbieder kan daarbij wel een toetsing van de gehouden risicotaxatie uitvoeren.
- **De taakstraf Seksualiteit komt onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel**

8.2 Behoeftenbeginsel

Het behoeftenbeginsel stelt dat de training gericht is op factoren die daadwerkelijk het criminele gedrag hebben veroorzaakt.

Zoals hiervoor al is aangegeven stelt de RNG als voorwaarden dat de trainer voor aanvang van de training in het bezit dient te zijn van het proces verbaal, het raadsrapport en een eventueel persoonlijkheidsrapport. Om dit te kunnen verstrekken worden met de verschillende vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming afspraken gemaakt. Niet alle vestigingen verstrekken deze informatie in het kader van privacywetgeving. Ook binnen vestigingen is niet altijd duidelijk welk beleid wordt gevoerd ten aanzien van het verstrekken van deze gegevens.

Op het moment dat een trainer deze informatie niet heeft is de start anders. Vooral tijdens de delictbespreking van jeugdige zedendelinquenten is kennis van zowel de aanklacht van de dader (de jongere) als het slachtoffer essentieel voor de trainer. Jongeren hebben vaak moeite om het eigen aandeel in het delict te onderkennen en hebben de neiging het delict te bagatelliseren. Met deze informatie beschikt de trainer over de juiste achtergrond om gericht vragen te stellen en de jongere te kunnen confronteren met zijn gedrag. Indien deze informatie ontbreekt is het lastig om het eigen aandeel van de jongere in delict te bespreken, terwijl dit bij deze doelgroep van belang wordt geacht.

Sommige raadsrapportages geven leerdoelen of aandachtsgebieden weer. De trainers waarderen deze informatie, maar kunnen deze leerdoelen niet zonder meer in de training inbrengen. Deze aandachtsgebieden dienen daarvoor concreter en meer toegespitst te worden op de situatie van de jongere. Een coördinator taakstraffen geeft echter aan dat bij de taakstraf Seksualiteit geen leerdoelen worden meegegeven. De training bestaat uit een standaard programma, waarbij de jongere als het ware een vast omlijnde cursus volgt, aldus de coördinator.

De trainer gebruikt vooral de thema's socialisatie, relaties en rolpatronen en het delict om een aantal leefgebieden in kaart te brengen en daaruit een aantal leerdoelen af te leiden. Hierbij wordt de omgeving van de jongere in de training meegenomen. Het aangaan van relaties binnen het gezin, maar ook met vrienden en op school hebben een centrale plaats in de training. Deze aspecten kunnen opgevat worden volgens de brede definitie van het thema seksualiteit. De mate echter waarin bovenstaande aan de orde komt is afhankelijk van de jongere en de trainer.

Risicofactoren met betrekking tot het delict kennen een prominente plaats in de training. Door het delict als rode draad te stellen wordt continu teruggegrepen naar dezelfde situatie. Bijvoorbeeld tijdens de bespreking van de regels thuis wordt de terugkoppeling gemaakt naar de risicofactoren die bij de jongere zijn vastgesteld ten aanzien van het delict. Het programma is zodanig opgezet dat elk onderwerp aanknopingspunten biedt om zijdelings op de risicofactoren in te gaan. De mate waarin dit gestalte krijgt is echter afhankelijk van de capaciteiten van de trainer en het belang dat de trainer hecht aan het

ingaan op risicofactoren. Volgens trainers waarmee is gesproken is echter deze aandacht voor risicofactoren nog te vrijblijvend en gering. Risicofactoren worden, na afronding van de training wel benoemd in het kader van het advies aan de Raad voor de Kinderbescherming, maar zijn niet middels een instrument verweven in de training. Als blijkt dat een jongere bijvoorbeeld alcohol (drinkgedrag) of gokgedrag vertoont, wordt de training gericht op het creëren van positieve ervaringen, die als basis nodig zijn om gedrag te kunnen veranderen. Er wordt vervolgens doorverwezen naar hulpverlening of verslavingszorg, omdat de training niet gericht is op deze problematiek.

Zowel in de kennismaking, als tijdens de training is er ruimte voor de jongere om aan te geven wat ze tijdens de training willen leren. In de praktijk blijkt dat jongeren het vooral in het begin heel moeilijk vinden om hun leerdoel aan te geven. Coördinatoren taakstraffen geven aan dat dit versterkt wordt als de ouders daarbij aanwezig zijn. Een trainer heeft de taak om de jongere uit te dagen om zelf een leerdoel te vinden en te verwoorden. Wanneer jongeren hun eigen woorden aan de leerpunten kunnen verbinden staat het leerdoel dicht bij hun beleavingswereld. Het is onduidelijk en sterk afhankelijk van de trainer in hoeverre in de praktijk uitgegaan wordt van de behoefte van de jongeren. De handleiding geeft aan dat na iedere afzonderlijke bijeenkomst kort geëvalueerd dient te worden met de jongere, zodat de gebruikte methodieken zonodig aangepast kunnen worden aan de mogelijkheden (behoefte) van de jongeren. Op deze manier ontstaat een training op maat.

- Voorinformatie van de Raad via het raadsrapport, proces verbaal (en evt. een persoonlijkheidsonderzoek) is voor trainers van de taakstraf Seksualiteit van essentieel belang om in te kunnen gaan op de individuele risicofactoren, protectieve factoren, behoeften en eigenschappen van de jongeren.
- De thema's socialisatie, relaties en rolpatronen en het delict worden gebruikt om leerdoelen uit af te leiden. Er wordt geen gebruik gemaakt van gestandaardiseerde instrumenten om risicofactoren, protectieve factoren en behoeften van jongeren in kaart te brengen.
- Het delict vormt de rode draad van de taakstraf Seksualiteit.
- De taakstaf Seksualiteit biedt voldoende ruimte voor jongeren om zelf thema's en onderwerpen in te brengen.
- **De opzet van de training komt redelijk tegemoet aan het behoeftebeginsel.**

8.3 Integriteitsbeginsel

Kenmerkend voor het integriteitsbeginsel is dat het programma zoals omschreven ook daadwerkelijk zo uitgevoerd moet worden. Bovendien dient de training aan te sluiten bij de gestelde doelen, waarvan een degelijke theoretische basis onderdeel uitmaakt.

Trainers geven aan dat zij bekend zijn met het competentiemodel en dat er gewerkt wordt vanuit aspecten van de gedragstherapie. De trainers waarmee gesproken is zijn in het bezit van de nodige kennis en technieken, maar benaderen dit niet vanuit een theoretisch kader. Het voordoen van goed gedrag of het spiegelen van het eigen gedrag zijn oefeningen die trainer hanteert. Het feit dat dit voortkomt uit de sociale leertheorie is voor de trainers niet relevant.

Trainers daarentegen zijn wel goed bekend met het programmaontwerp en de daarbinnen gemaakte keuze voor geboden thema's, methodieken en werkvormen.

Geconstateerd kan worden dat trainers aangeven niet goed op de hoogte te zijn van de theoretische basis van de taakstraf Seksualiteit. Dit geldt tevens voor de coördinatoren taakstraffen. Coördinatoren geven daarbij aan het belangrijk te vinden om kennis te hebben van de praktische regels en inhoud van de training. Op de hoogte zijn van de theoretische basis van de leerstraf voert veel te ver.

In het methodiekenboek is het standaardprogramma geheel uitgeschreven, waarbij ingegaan wordt op de doelstellingen, moeilijkheidsgraad en tijdsduur. Het draaiboek biedt daarbij de benodigdheden voor de uitwerking zoals allerlei werkbladen. De trainer kan het standaardprogramma als uitgangspunt gebruiken en naar behoefte een andere volgorde aanbrengen in de thema's en de gebruikte werkvormen. Het programma is praktisch ingericht zodat de werkvormen gekozen kunnen worden die het beste aansluiten bij de betreffende jongere.

Uit de gesprekken met de trainers is gebleken dat op hoge uitzondering na zij per training vrij consequent aandacht besteden aan alle thema's. De mate waarin de thema's aan bod komen is afhankelijk van de jongere en wordt op maat bepaald. Met de keuze voor de werkvormen probeert een trainer altijd aan te sluiten bij de behoefte en leefwereld van de jongere.

Het delict wordt vaak als kapstok voor de training gebruikt. Aspecten uit het delictscenario vormen een rode draad door de training en worden bij elk onderdeel aan de orde gesteld. Bij jongere is de schaamte voor het grensoverschrijdende gedrag vaak heel groot. Ze hebben de neiging het delict te verdringen. Toch weten deze jongeren vaak wel dat wat ze hebben gedaan niet goed was. Vooral ouders en vrienden zijn teleurgesteld, waardoor de schaamte nog groter wordt. Door het delict van aanvang af centraal te stellen in de training wordt de schaamte doorbroken en merkt de jongere dat er geen afkeurende reactie komt. Het vertrouwen kan worden opgebouwd en het leerdoel worden bepaald. Jongeren voelen zich vaak opgelucht wanneer het delict is besproken en ervaren de taakstraf als minder vrijblijvend, aldus een trainer.

Niet alle trainers geven het delict echter deze prominente plaats in de training. Sommige trainers kiezen er voor om het delict in eerste instantie kort te bespreken, waarna het halverwege de training, als de vertrouwensrelatie dat toestaat, uitgebreid behandeld wordt. De termijn die tussen het delict zit en de training kan daarop van invloed zijn; tevens is de ernst van het delict hiervoor bepalend. Wanneer het een zeer licht delict betreft kan het voorkomen dat het delict meer op de achtergrond komt te staan.

Registratie

De taakstraf Seksualiteit kent één aanbieder, namelijk de Rutgers Nisso Groep (RNG). De RNG verzamelt het materiaal centraal en zo uniform mogelijk. Het materiaal bestaat uit een drietal formulieren per uitgevoerde taakstraf: een aanmeldingsformulier, een evaluatieformulier en een registratieformulier. Daarnaast wordt een evaluatieverslag opgesteld. Deze vervangt soms het evaluatieformulier omdat hier dezelfde informatie in staat. In bijlage 6 wordt een beschrijving gegeven van het registratiemateriaal.

In totaal is van 12 jongeren het registratiemateriaal bekeken. Aangezien dit aantal gering is, gaat het hierbij niet zo zeer om de uitkomsten, maar meer om het beeld dat is verkregen van de wijze van registreren, van de wijze waarop de gegevens daadwerkelijk ingevuld worden en van zicht krijgen op de doelgroep.

Gemiddeld neemt een Taakstraf Seksualiteit 9 tot 10 weken in beslag, waarvan een minimum van vier en een maximum van 12 weken is geconstateerd. De gemiddelde leeftijd bedraagt 14-15 jaar, waarvan de oudste 18 en de jongste 10 jaar is. Dit laatste is hoogst opmerkelijk, omdat een tienjarige normaal gesproken niet in aanmerking komt voor een leerstraf⁴⁷. Het niveau is, voor zover geregistreerd voornamelijk VMBO niveau. Het schooltype is slechts bij 5 van de 12 jongeren teruggevonden.

De meeste jongeren tonen een goede inzet tijdens de taakstraf. Ingeval daar minder goed op gescoord wordt is er iets met de jongere aan de hand. Van de 12 jongeren, waarvan het materiaal is bekeken is eenmaal de taakstraf afgebroken. De reden voor het afbreken van de taakstraf bij deze jongere betrof de motivatie voor de leerstraf, het ontkennen van het delict en dat de jongere qua problematiek te zwaar was. Daarbij bleek de jongere niet op tijd te komen en afwezig te blijven. Bij een andere jongere, waarvan de inzet minder was bleek uit het verslag dat hij een gele kaart had gekregen van de coördinator taakstraffen.

De seksuele opvoeding thuis en de seksuele voorlichting op school wordt tevens geregistreerd. Bij 8 jongeren zijn hier gegevens over gevonden. De seksuele opvoeding thuis ontbreekt vaker dan de seksuele voorlichting op school. Van de acht jongeren blijkt dat 3 jongere wel en 5 jongeren geen seksuele opvoeding thuis genoten hebben. Van de acht jongeren blijken 6 jongeren wel en 2 jongeren niet seksueel te zijn voorgelicht op school.

Invoelingsvermogen en het bagatelliseren van het delict (twee scores die zeer relevant zijn ten aanzien van het effect van de training en de kans op recidive) worden door de trainers gescoord. Gebleken is dat van de 12 jongeren bij 8 jongeren informatie is gevonden over het invoelingsvermogen. Drie jongeren scoren hier matig ten opzichten van vijf jongeren die voldoende scoren. Minder rooskleurig is de situatie als we kijken naar het bagatelliseren van het delict. Vier jongeren bagatelliseren het delict ten opzichte van 3 die dat niet doen.

In onderstaand overzicht zijn de thema's genoteerd die in de twaalf evaluatieformulieren zijn gehanteerd.

Thema's	aantal keer genoemd		
Macht en grenzen	6	Puberteit	2
Soa's en Aids	5	Socialisatie	2
Seksualiteit	5	Omgang met meisjes	2
Delict	4	Misbruik van macht	1
Voorbehoudsmiddelen	4	Verkering	1
Dader slachtoffer	3	Toekomst	1
Seksueel misbruik	3	Omgaan met elkaar	1
Relaties	3	Veilig vrijen	1
Regels	3	Versieren	1

Noot 47 Bij uitzondering en op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming (in overleg met het Hoofd Kantoor) kan er toestemming worden verleend om een aangepaste taakstraf seksualiteit uit te voeren bij 12 minners. Het is dan in een vrijwillig kader met toestemming van de ouders.

Normen en waarden	3	Seksuele relaties	1
Socialisatie	2	Alcohol	1
Contact maken	2	Opfokken	1

Er wordt geen eenheid gehanteerd in de formulering van de thema's door de trainers. Dit valt samen met de constatering na bestuderen van het materiaal dat ook daar geen eenduidige termen worden gehanteerd. Sommige onderwerpen worden bij elkaar gevoegd, terwijl bij andere thema's meerdere deelthema's beschreven worden. Een voorbeeld is het thema socialisatie, waaruit het onderwerp normen en waarden tot thema is verheven. Dit leidt tot onnodige verwarring. Natuurlijk kunnen binnen een thema verschillende accenten gelegd worden die het waard zijn om te benoemen, maar het hanteren van een eenduidige terminologie van overkoepelende thema's met daarbinnen ruimte om open de accenten te kunnen leggen is een minimum voorwaarde voor registratie. Zo behoud je ook overzicht over hoe de training in de praktijk uitgevoerd wordt.

- Trainers zijn niet goed op de hoogte van de theoretische basis van de taakstraf Seksualiteit.
- In opzet en uitvoeringspraktijk van de taakstraf Seksualiteit ligt de nadruk vooral op thema's, praktische regels en werkvormen.
- Trainers maken op maat gebruik van het programmaontwerp van de taakstraf Seksualiteit voor zover het de vele gestandaardiseerde werkvormen betreft.
- Per taakstraf Seksualiteit moet gezocht worden naar het juiste evenwicht tussen standaard werkvormen en maatwerk. Dit vergt het nodige van de persoon van de trainer.
- De onderscheiden thema's van de taakstraf Seksualiteit komen vrijwel altijd aan bod.
- Het delict maakt bij de taakstraf Seksualiteit vast onderdeel uit van de training, waarbij nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan risicofactoren met betrekking tot het delict.
- De intensiteit verschilt waarmee door de trainers aan het delict aandacht wordt besteed in de training.
- Er wordt geen eenheid gehanteerd in het formuleren van de thema's, zowel in het schriftelijke materiaal als door de trainers.
- De taakstraf Seksualiteit kent een aanbieder, wat de kwaliteit van de registratie ten goede komt. Echter de kwaliteit van de registratie kan verbeterd worden.
- Er zijn verschillen waarneembaar ten opzichte van het programmaontwerp en de uitvoeringspraktijk. Toch zijn deze verschillen beperkt.
- **De taakstraf Seksualiteit komt tegemoet aan het integriteitsbeginsel.**

8.4 Professionaliteitsbeginsel

Het professionaliteitsbeginsel heeft betrekking op de kwaliteit van de uitvoerders van de training.

Een taakstraf Seksualiteit kan alleen slagen als de trainers voldoende kennis en vaardigheden in huis hebben. Houding en vaardigheden van de trainers zijn hierbij een belangrijk onderdeel. De basiskwaliteiten voor de trainers zijn als volgt omschreven:

- De trainer is op de hoogte van alle relevante informatie over seksualiteit, relaties, voorbehoedsmiddelen, soa's en aids, seksueel misbruik, macht en geweld.
- De trainer heeft kennis van de procedures bij politie en justitie.
- De trainer kan seksualiteit bespreekbaar maken, individueel en in groepsverband.
- De trainer heeft inzicht in de waarden en normen en in culturele achtergronden met betrekking tot seksueel misbruik.
- De trainer beschikt over vaardigheden om kennis bij de jongere te vergroten en hem eventueel aan te zetten tot verandering van zijn mening, houding en gedrag.
- De trainer is in staat een open en veilige sfeer tijdens de bijeenkomst te creëren.
- De trainer is flexibel om zijn/ haar programma aan te passen aan de individuele behoefte van de jongere.
- De trainer is in staat consultatie te vragen en zijn eigen werkhouding ter discussie te stellen.

Binnen de RNG worden trainers alleen aangesteld als zij in het bezit zijn van bovengenoemde kwaliteiten. Daarnaast wordt aan trainers de mogelijkheid geboden deze kwaliteit eigen te maken via het volgen van deskundigheidsbevordering. Voor trainers van de RNG zijn de volgende voorziening voorhanden met betrekking tot het behouden van de kwaliteit van de trainers:

- *Consultatie*
Elke trainer heeft de mogelijkheid om consultatie aan te vragen. Het leerproces kan daarin ter discussie worden gesteld om zo antwoord te krijgen op vragen.
- *Intervisie*
Twee maal per jaar worden landelijke intervisiebijeenkomsten georganiseerd, waarin collega's ervaringen met elkaar kunnen delen en problemen uit de praktijk kunnen bespreken. Tijdens de intervisie komen thematische vraagstukken aan de orde die voor alle trainers relevant zijn. De thema's kunnen door de trainers zelf worden ingebracht en afhankelijk van de onderwerpen worden externe deskundigen uitgenodigd.
- *Supervisie*
Elke trainer is verplicht om supervisie te volgen. Deze supervisie bestaat uit zes bijeenkomsten van twee uur en vindt plaats in kleine groepjes met een supervisor. Een trainer kan tegen gevoelige zaken aanlopen tijdens de uitvoering van een taakstraf. Persoonlijke interacties, werkstijlen en leerwensen kunnen tijdens de supervisie aanbod komen.

Van de trainer wordt HBO niveau verlangd en werkervaring. Dit is of ervaring gericht op de jeugdhulpverlening of als trainer. Afhankelijk van de beschikbare ervaring wordt een inwerkprogramma gemaakt. De coördinatoren taakstraffen hebben veel vertrouwen in de kwaliteit van de trainers van de RNG. Dit vertrouwen wordt versterkt doordat veel trainers naast deze functie ook nog elders werkzaam zijn in een vergelijkbare passende functie. De bekendheid met de trainers en het persoonlijke contact dragen bij aan een goede samenwerking en de waardering die zij over hen uitspreken.

De RNG werkt met een vaste groep trainers waarvan het verloop klein is. Doordat met een vast team van trainers wordt gewerkt en de regioteamvertegenwoordigers direct contact hebben met de trainers bestaan er korte lijnen. Hierdoor bestaat er goede controle over de uitvoering van de trainingen. Bovendien wordt door het bieden van supervisie, intervisie en de mogelijkheid tot deskundigheidsbevordering de kwaliteit van de trainers bewaakt.

- De taakstraf Seksualiteit wordt door een aanbieder aangeboden.
- De RNG werkt met een vaste groep trainers. Door de structuur (regio-teamvertegenwoordigers) is er onderling goed overzicht over de uitvoering van de training.
- De bij- en nascholing is tevens goed georganiseerd.
- **De taakstraf Seksualiteit komt ruim voldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel.**

8.5 Responsiviteitsbeginsel

De kans op succes van een interventie wordt volgens het responsiviteitsbeginsel vergroot door de stijl en de vorm van de interventie en trainer zoveel mogelijk te matchen met de leerstijl en het vermogen van de jongere. Aan de hand van de duur en intensiteit van de training, motivatie en leerstijl van de jongere en de rol van de ouders wordt het responsiviteitsbeginsel in deze paragraaf besproken.

Duur intensiteit

De taakstraf Seksualiteit bestaat uit tien bijeenkomsten van anderhalf uur. De trainers gaven aan de jongeren tien maal twee uur te trainen. Dit is inclusief een half uur voorbereidingstijd per training. Slechts in uitzonderingsgevallen wordt de tijd aangepast. Bijvoorbeeld wanneer het niveau zeer laag is wordt de training ingekort. Indien een jongere gezien zijn achtergrondproblematiek extra trainingen nodig heeft, kan het voorkomen dat de training wordt verlengd met enkele bijeenkomsten. Als dit voorkomt, gebeurt dit op vrijwillige basis na overleg met de RNG en de Raad. Dit betreft uitzonderingsgevallen en deze werkwijze wordt overigens niet door alle trainers bevestigd. Normaal gesproken wordt de jongere in het geval dat verdere aandacht gewenst is doorverwezen naar de hulpverlening.

Motivatie

Tijdens het intakegesprek, waar de jongere en de coördinator taakstraffen bij aanwezig is, gaat de trainer in op een aantal criteria, zoals de motivatie van de jongere, het niveau en de vaardigheden van de jongere. Indien de trainer tijdens het kennismakingsgesprek twijfelt aan de motivatie van de jongere wordt samen met de jongere een aantal situaties doorgenomen.

- Als ik je vraag over het delict te praten, kun je dat dan?
- Kun je over je eigen seksuele gedrag met mij praten?
- Wat doe je als je geen zin hebt om te praten?
- Ik wil alles van je weten, bijvoorbeeld zelfs de kleur van je onderbroek. Hoe vind je dat?
- Ben je lui van aard? Wil je hard werken? Hoe dan?

Deze vragen zijn bedoeld als houvast. In de methodiekbeschrijving staat aangegeven dat deze vragen naar verwachting in de praktijk geen garantie zullen bieden om de taakstraf goed af te ronden.

De trainers geven aan dat zij naast de jongere de belangrijkste taak hebben om de jongere voor de training te motiveren. Indien het onderling vertrouwen is gevormd, zodra er daadwerkelijk contact is, vormt de motivatie voor de training geen probleem meer. De coördinatoren taakstraffen hebben ten aanzien van de motivatie van de jongere een bescheiden aandeel. Het afgeven van een officiële waarschuwing blijkt soms nodig om de jongere bij de training te betrekken.

Motivatie wordt tevens gevormd door de manier waarop de omgeving op de taakstraf of op de jongere reageert. Een coördinator taakstraffen geeft daarbij aan dat een taakstraf Seksualiteit gepaard gaat met gevoelens van schaamte. Door het stigmatiserende karakter wordt er onderling, tussen vrienden niet veel over gepraat. Immers, het is niet stoer om aan vrienden te vertellen dat je een taakstraf Seksualiteit hebt gekregen. Is de leerstraf minder stigmatiserend dan blijven jongeren nog wel eens weg bij de training vanuit het idee dat dit stoer is en daardoor de status bij de vriendengroep stijgt.

Intellectuele vaardigheden; leerstijl

De taakstraf Seksualiteit is geschikt voor jongeren van 12 tot en met 18 jaar. In de praktijk blijkt dat de taakstraf het beste aansluit bij jongere van 14 tot en met 16 jaar. De werkvormen zijn bewust gekozen en gericht op deze leeftijdscategorie. Voor jongeren rond de 12 of 13 jaar passen sommige onderdelen niet direct in hun belevingswereld. Het is dan de taak van de trainer om een andere invalshoek te kiezen om deze onderdelen aan te bieden. Dit geldt soms ook voor jongeren rond de 18 jaar. Sommige onderdelen kunnen dan sneller behandeld worden, zoals het onderdeel voorbehoedsmiddelen, soa en aids. Ook nu is het aan de trainer om hier praktisch mee om te gaan.

Wanneer een jongere cognitief minder goed meekomt kunnen meestal niet alle thema's uit de taakstraf worden doorgenomen. Het werktempo ligt lager en de nadruk wordt gelegd op non-verbale werkvormen zoals knippen en plakken. Trainers maken bovendien gebruik van de specifieke werkvormen die zijn ontwikkeld voor moeilijk lerende kinderen.

Bij een cognitief laag niveau van jongeren wordt tevens het sociale systeem (netwerk) belangrijker. De rol van de school, vrienden en ouders krijgen dan in de uitvoering van de taakstraf Seksualiteit een centrale rol. Een analyse om terugval te voorkomen is dan zinvol. In dit geval blijkt het betrekken van de ouders of het afleggen van een huisbezoek onderdeel van de training.

Ouders

Ouders worden allereerst uitgenodigd voor het kennismakingsgesprek op de vestiging van de Raad voor de Kinderbescherming. Dit gesprek vindt plaats met de coördinator taakstraffen, de jongere en de ouders. Tijdens dit gesprek wordt de procedure uitgelegd en kort ingegaan op de inhoud van de taakstraf Seksualiteit. Vervolgens worden ouders nadrukkelijk uitgenodigd aanwezig te zijn bij het intakegesprek en het eindgesprek waarbij tevens de trainer aanwezig is.

Het betrekken van ouders bij de taakstraf levert een positieve bijdrage aan het verloop van de training. Ondersteuning van ouders is belangrijk voor jongeren, alleen al met betrekking tot het nakomen van afspraken en het maken van het huiswerk. Ouders kunnen hun kind stimuleren wanneer hij of zij het even niet ziet zitten om verder te gaan. In de praktijk zijn de ouders lang niet altijd aanwezig. Geschat wordt door trainers en coördinatoren dat ongeveer 40% van de ouders aanwezig is bij het intake- en eindgesprek.

Ondanks het feit dat ouders nog te vaak ontbreken hebben zij wel een plek gekregen binnen de training. De trainer kan de jongeren niet los zien van zijn ouders. In de onderwerpen die aan bod komen staat onder andere de relatie met de ouders centraal. Als ouders in sterke mate teleurgesteld of geschrokken zijn kan het herstellen van de relatie binnen de training extra aandacht krijgen. Bovendien worden ouders betrokken via huiswerkopdrachten. Een voorbeeld: een simpele vraag om te informeren naar hoe de vader van de jongere dat beleefd of vroeger deed, betreft ouders bij de taakstraf zonder

dat ze zich er verder inhoudelijk mee bemoeien.

In sommige situaties wordt door de trainer een huisbezoek afgelegd. Dit is sterk afhankelijk van de visie en motivatie van de trainer. De ene trainer geeft aan voornamelijk voor een huisbezoek te kiezen bij complexe zaken. Een andere trainer heeft het nog nooit gedaan, maar probeert ouders die mee komen met het intake gesprek even apart te spreken om extra informatie te verkrijgen.

Een huisbezoek geeft de trainer veel informatie over de context waarin de jongere opgroeit. Daarnaast krijgt de trainer een beeld hoe de ouders/ opvoeders aankijken tegen het delict. De ouders/ opvoeders leren de trainer kennen en krijgen meer informatie over de taakstraf. Wanneer de jongere aangeeft dat een huisbezoek of enige andere vorm van contact met ouders/ opvoeders niet wenselijk is en daar goede redenen voor zijn, zal er geen contact tussen trainer en ouders/ opvoeders plaatsvinden. Bij een huisbezoek mag de jongere zelf aangeven of hij zelf hierbij aanwezig wil zijn.

Een praktisch nadeel van het huisbezoek is dat het relatief tijdrovend is en lastig is in te plannen. Bovendien leidt een beperkte kennis van de Nederlandse taal bij allochtone ouders soms tot onwenselijke situaties waarin de oudere broer of de jongere zelf als tolk fungeert.

- De standaard taakstraf Seksualiteit beslaat uit 10 bijeenkomsten van 1,5 uur; in uitzonderingsgevallen wordt daar vanaf geweken.
- Trainers beschouwen het als hun taak om de jongeren te motiveren voor de training; een officiële waarschuwing door de Raad is zelden nodig.
- Trainers beschikken over vele werkvormen per thema, geschikt voor jongeren met uiteenlopende kenmerken. Door de keuze van de werkvormen stemmen zij de training af op de leerstijl van de jongeren.
- De trainers van de taakstraf Seksualiteit hechten erg aan en investeren actief in de betrokkenheid van ouders bij de taakstraf, eventueel in de vorm van huisbezoek.
- **De taakstraf Seksualiteit komt redelijke tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.**

8.6 Referentiebeeld deelnemende jongeren

Op basis van twee referentie-interviews met deelnemers aan de taakstraf Seksualiteit is het volgende beeld ontstaan.

Algemeen

Er is gesproken met twee jongens, van beide 14 jaar oud, die beide door een vrouwelijke trainer zijn getraind. De jongeren hebben de taakstraf met succes afgerond en voor beiden geldt dat dit de eerste keer is dat zij met justitie in aanraking zijn gekomen.

Risicobeginsel

Beide jongeren vertellen dat ze het idee hebben dat ze wel wat van de training hebben opgestoken. Een jongere geeft daarbij aan: *'Wat ik geleerd heb heeft volgens mij alleen weinig te maken met dat wat ik heb gedaan. Voor de training wist ik al dat ik niet nog een keer in de fout zou gaan.'* De andere jongere zegt: *'Ik heb geleerd dat als ik in een vergelijkbare situatie terecht kom, weet wat ik dan moet doen.'* Daarbij geeft hij aan: *'Ik heb nu ook het idee dat ik meer weet dan mijn vrienden, dat geeft wel een zeker gevoel.'*

Op de vraag wat de jongeren geleerd hebben wordt het volgende naar voren gebracht:

- Omgaan met elkaar.
- Omgaan met meisjes.
- Gevolgen van spijbelen.
- Leren nee zeggen, (*'laat me niet zo gemakkelijk ompraten'*).
- Kennis over geslachtsorganen (ook van meisjes).
- Kennis rond de puberteit.

Behoeftenbeginsel

De jongeren geven aan voldoende ruimte te hebben gekregen om aan te geven wat ze in de training wilden leren of aan de orde wilden stellen. Een jongere zegt daar bij: *'Dat heb ik alleen niet gedaan, ik heb er ook niet over nagedacht. Ik vond het wel goed dat de trainer bepaalde wat we gingen doen.'* De andere jongere vertelt: *'Ik vond het in het begin heel moeilijk wat ik kon verwachten; ik dacht dat ik alles al wel wist.'*

Integriteitsbeginsel

In de training ging het vooral over diverse aspecten van seksualiteit. Door de jongere worden de volgende onderwerpen genoemd die tijdens de training centraal stonden:

- Omgaan met elkaar.
- Herkennen van grenzen, (*'dat je moet stoppen als een meisje niet wil'*).
- Macht.
- Spijbelen.

Het onderwerp macht is bij één jongere aan de orde geweest. Deze jongere vond dat in eerste instantie vreemd, maar begreep naderhand het belang van het bespreken van het onderwerp macht. Opmerkelijk is dat bij één jongere het delict tijdens de training niet is besproken. De betreffende jongere vond dat zelf geen probleem.

De video is een geliefd onderdeel volgens beide jongeren. Een jongere benadrukte dat hij de videofilm over de Marokkaanse cultuur erg leuk vond, vanwege zijn Marokkaanse achtergrond. De leukste opdracht van de training vond een jongere het verzamelen van krantenartikelen over misdaden.

Beide jongens vinden het moeilijker om aan te geven welke onderwerpen ze minder leuk of leerzaam vonden. Een jongere vertelt dat hij het praten over seks het meest vervelende vond van de training. De opdrachten in de training waren volgens hen, niet te moeilijk of te makkelijk. De afwisseling tussen de opdrachten zorgde er voor dat de training niet saai werd.

Responsiviteitsbeginsel

Beide jongeren hebben een training gevolgd van 10 bijeenkomsten van 1,5 uur. Een jongere vertelt daarbij de training best lang te vinden duren. Hetzelfde had ook in minder tijd gekund, aldus deze jongere.

Ook geldt voor beide jongeren dat de zomervakantie een onderbreking betekende voor de uitvoering van de leerstraf. Een jongere vertelt na de vakantie meer gemotiveerd te zijn. De vakantie was voor hem een fijn rustpunt. De twee jongeren geven aan de taakstraf Seksualiteit wel als straf te hebben ervaren. Dit speelde voornamelijk in het begin. De strafbeleving wordt versterkt doordat het niet volgen van de training betekent dat de zaak teruggestuurd wordt naar de kinderrechter. Ondanks dat het een straf was, probeerden de jongeren het wel leuk te maken.

De jongeren vertellen allebei de training pas na een aantal bijeenkomsten leuk te vinden.

Het praten ging wat gemakkelijker en het bleek toch minder erg en eng dan van tevoren bedacht.

De mate waarin ouders bij de leerstraf betrokken zijn verschilt per jongere. Eén jongere vertelt dat zijn moeder bij de eerste training en bij het eindgesprek aanwezig is geweest. Na afloop van de trainingsbijeenkomsten is er niet veel over gesproken; *'ze vroegen niet naar de training en dat maakte me niet zoveel uit'*. Deze jongere vertelt dat hij het prettiger had gevonden als zijn ouder(s) meer bij de trainingen aanwezig waren geweest. Hij zegt het makkelijker te vinden om over gevoelige onderwerpen te praten als zij er bij zijn. Het delict heeft hij echter nooit met zijn ouders besproken. Bij een andere jongeren zijn de ouders niet direct bij de training betrokken geweest. Deze jongere vertelde echter thuis wel over de training.

Professionaliteitsbeginsel

De twee jongeren geven aan een goede indruk te hebben van de trainers. Een jongere geeft aan: *'In het begin dacht ik dat mijn trainer heel streng zou zijn, maar dat was helemaal niet zo.'* Een andere jongere geeft aan dat hij de trainster leuk vond, maar dat het nooit een vriendin zou kunnen worden. Dat kan ook niet bij een trainer, aldus deze jongere.

De jongeren hebben het gevoel dat ze alles met de trainer konden bespreken, waarbij de vertrouwensrelatie tussen beide goed was. Een jongere vertelt: *'Ik heb vooral veel gepraat, maar op een andere manier dan ik op school met docenten gewend was'*.

Over de coördinator taakstraffen laten de jongeren zich in meer neutrale be-
woordingen uit. Ze vonden de informatie van de coördinator informatief,
maar hebben daarnaast niet veel contact met hen gehad.

Nazorg en afronding

In het eindgesprek is besproken hoe de training is gegaan; wat ging goed en wat niet. Dit is door een jongere als heel prettig ervaren. *'Ik hoorde nu wat de trainster van me vond, hoe ik het had gedaan, dat vond ik wel belangrijk.'* Een andere jongere heeft het eindgesprek nog niet gevoerd.

Op de vraag of de jongere behoefte zouden hebben aan een tegoed bon reageert een jongere: *'Als ik de trainer nog een keer zou willen bellen met vragen dan doe ik dat gewoon. Daar hoef ik geen bon voor te hebben. Het vertrouwen is er, dus dat zit wel goed'*.

- Jongeren zijn positief over de training.
- Jongeren vinden het moeilijk om zelf onderwerpen in te brengen.
- Jongeren vinden de training pas na aantal bijeenkomsten leuk worden.
- De vertrouwensrelatie met de trainer is goed.
- **Jongeren versterken op sommige punten het beeld dat via de overige bronnen is verkregen, op andere punten geven ze afwijkend antwoord**

9 Afronding en nazorg bij de taakstraf Seksualiteit

De laatste bijeenkomst tussen de trainer en de jongere wordt grotendeels besteed aan de evaluatie van het project. De leerervaringen van de jongere worden geïnterviewd. De trainer richt zich in dit gesprek op de volgende zaken:

- Wat heeft jongere geleerd en hoe is het project verlopen?
- Wat zijn de bevindingen van de trainer over de jongere, zowel het gedrag tijdens de training als het behalen van leerdoelen, dit betreft de beoordeling. Meestal stelt de trainer vast of het project voldoende of onvoldoende wordt afgesloten.
- Welke gegevens uit deze evaluatie worden kenbaar gemaakt aan de coördinator taakstraffen.

In de eindevaluatie, die gelijk plaats vindt na de laatste bijeenkomst zijn de coördinatoren taakstraffen en eventueel de ouders aanwezig. Tijdens deze bijeenkomst wordt besproken of de jongere de taakstraf Seksualiteit goed heeft doorlopen. De trainer gaat in het eindgesprek op de volgende aspecten in, die tevens in het evaluatieformulier worden opgenomen:

- nakomen van afspraken;
- inzet jongere tijdens de taakstraf;
- werksfeer;
- behaalde leerdoelen;
- aandachtspunten volgens de trainer⁴⁸;
- wijze van afsluiting van de taakstraf (positief of negatief).

Trainers hechten er tevens belang aan om de positieve dingen te benoemen die een jongere heeft geleerd. Dit passen zij standaard toe in het eindgesprek. Zeker als de ouders aanwezig zijn heeft dit een extra functie.

Het evaluatieformulier en het eindverslag wordt opgesteld door de trainer. Als alle partijen akkoord zijn wordt het verslag door hen ondertekend en doorgestuurd naar justitie. De coördinatoren zijn tevreden over de verslagen van de trainers van de RNG. Zij zeggen een goed beeld te krijgen van het gedrag van de jongere tijdens de training. Daarbij wordt ook helder omschreven op welke wijze aan de leerdoelen is gewerkt en in hoeverre daarin vorderingen zijn gemaakt.

- Trainers benadrukken in het eindgesprek voornamelijk de positieve aspecten uit de training richting jongere.
- Coördinatoren taakstraffen zijn tevreden over de rapportages van de RNG; ze krijgen een goed beeld van het gedrag van de jongere tijdens de training.
- **De taakstraf Seksualiteit heeft geen aanbod in de vorm van nazorg. Het is de vraag in welke vorm nazorg moet hebben binnen het programma van de taakstraf in combinatie met het strafrechtelijke kader waarin de taakstraf wordt uitgevoerd; nazorg zou vooral vorm moeten krijgen door middel van verwijzing.**

Noot 48 Vaak blijkt tijdens de training dat er meer nodig is voor een jongere. Dit inzicht wordt in een advies meegegeven aan de coördinator taakstraffen

10 Bereik van de taakstraf Seksualiteit

10.1 Bereik: condities en randvoorwaarden

Criteria (inclusiecriteria)

De volgende criteria zijn door de RNG opgesteld en gelden voor jongeren die de taakstraf Seksualiteit opgelegd krijgen:

- *De jongere moet tussen de 12 en 18 jaar zijn;*
In de praktijk kan het voorkomen dat de jongere ouder is dan 18 jaar. Meestal heeft deze jongere het delict gepleegd voordat hij 18 jaar werd. Het is af te raden jongeren rond de 20 jaar in het project op te nemen. De werkvormen zijn niet aangepast aan deze doelgroep, sommige zullen de werkvormen te kinderachtig vinden.
- *Het moet het eerste zedendelict van de jongere zijn; (first offender)*
Jongeren die meerdere malen veroordeeld zijn voor een zedendelict behoren een andere straf te krijgen en zijn niet geschikt voor de taakstraf Seksualiteit. Deze jongeren vertonen al recidiverend gedrag en hebben andere begeleiding nodig.
- *De jongere moet schuld/ het delict bekend hebben (ten minste gedeeltelijk; d.w.z. de feiten c.q. seksuele handelingen);*
Een belangrijk onderdeel van de training vormt de bespreking van het delict. Voorwaarde voor deelname aan de training is dat de jongere in ieder geval de handelingen niet ontkend die verricht zijn. In de praktijk blijkt dat vooral jonge zedendelinquenten vaak geneigd zijn het delict te bagatelliseren. De training heeft onder andere als doel dat de jongeren eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen voor het delict.
- *De jongere moet de Nederlandse taal enigszins kunnen spreken en schrijven.*
De werkvormen zijn zo gekozen dat de taakstraf goed aansluit als de jongere minimaal VMBO niveau heeft. Dit betekent dat beheersing van de Nederlandse taal (tot op zekere hoogte) verlangd wordt. Een enkele keer blijkt de taal of het niveau van de betreffende jongere een probleem te vormen voor de uitvoering van de taakstraf.
- *De jongere moet gemotiveerd/ bereid zijn om aan het project mee te werken.*
Motivatatie van de jongere is een belangrijk en bepalend element in het succes/ effect van de taakstraf. Bijna elke jongere is van mening dat er geen keus bestaat en de leerstraf gevolgd moet worden. Daarnaast willen de meeste jongeren er zo snel mogelijk van af zijn. Het is in de praktijk heel moeilijk om bij de start van het project de werkelijke motivatie van de jongere vast te stellen. Toch geven, volgens betrokkenen de meeste jongeren wel aan gemotiveerd te zijn, ondanks dat verwacht mag worden dat dit voornamelijk sociaal wenselijke antwoorden zullen zijn. Trainers beschouwen het ook als hun taak om de jongeren te motiveren.

Criteria (exclusiecriteria)

De volgende criteria gelden als uitsluitingscriteria (exclusiecriteria):

- *Het delict mag niet te zwaar zijn (geen 'ernstige' verkrachtingen⁴⁹);*
Plegers die het slachtoffer ernstig lichamelijk letsel hebben toegebracht zijn ongeschikt voor de taakstraf Seksualiteit. De zware delicten belemmeren de uitvoering van de taakstraf. Deze jongeren hebben een andere

Noot 49 Onder verkrachting worden alle vormen van binnendringen verstaan.

strafmaat/ behandeling nodig.

- *Er mag geen sprake zijn geweest van andere geweldplegingen;*
Soms worden jongeren tegelijkertijd veroordeeld voor verschillende delicten. Binnen de taakstraf Seksualiteit kan maar één zedendelict worden behandeld. In de praktijk blijkt dat dit criteria niet altijd gehanteerd wordt. Het gaat hier ook nu om een gering aantal.
- *Er mag geen sprake zijn van verslavingsproblematiek (alcohol, drugs of gokken), indien dit samengaat met disfunctioneren in het dagelijks leven;*
Jongeren waarbij een ernstige verslavingsproblematiek speelt hebben gerichte begeleiding nodig. De taakstraf Seksualiteit biedt onvoldoende mogelijkheden om deze verslaving te kunnen beëindigen.
- *Er mag geen sprake zijn van ernstige psychische problematiek;*
Jongeren die ernstige traumatische ervaringen hebben gehad (van allerlei aard), hebben binnen de jeugdhulpverlening een gerichte begeleiding nodig. De taakstraf Seksualiteit leent zich er niet voor om bijvoorbeeld gecompliceerde incestueuze ervaringen te bespreken.
- *Er mag geen sprake zijn van duidelijke seksuele disfuncties;*
Jongeren met exhibitionisme neigingen, pedoseksuele voorkeur of fetisjistisch gedrag zijn niet geschikt voor deelname aan de taakstraf Seksualiteit. Deze jongeren zijn meer gebaat bij specifieke hulpverlening. Bij pedoseksueel getinte delicten (ontucht met kinderen in de prepuberteit of jonger) wordt een leeftijdsverschil tussen dader en slachtoffer van tenminste vijf jaar gehanteerd. Een trainer geeft aan dat het hanteren van de grens van vijf jaar soms tot problemen leidt. Wanneer het leeftijdsverschil vier jaar bedraagt (bijvoorbeeld een jongere van 13 met een slachtoffer van 9 jaar) bestaat er een groot verschil qua lichamelijke ontwikkeling. Binnen deze groep bevinden zich wel eens grensgevallen.
In sommige gevallen is het vooraf niet duidelijk of er bij de jongere sprake is van een seksuele disfunctie. Als dit tijdens de training pas blijkt, wordt er naar gestreefd de taakstraf Seksualiteit toch af te ronden. De resterende tijd wordt gebruikt om de jongere te motiveren voor hulpverlening. De trainer kan desgewenst consultatie aanvragen.
Volgens de trainers en regioteamvertegenwoordigers komt het voor dat jongeren exhibitionistische of pedofiele neigingen hebben. Het gaat slechts om een gering aantal, maar elke jongere is er eigenlijk een te veel, aldus een trainer.

De coördinator taakstraffen let vooral op de aangegeven inclusie- en exclusiecriteria. Zij ervaren deze als voldoende richtinggevend. Bij de taakstraf Seksualiteit is vooral het delict bepalend. Daarbij wordt uitvoerig gekeken naar de ernst van het delict en de eventuele achtergrondproblematiek. Bij een ernstiger delict en/ of vergelijkbare achtergrondproblematiek wordt een programma gericht op behandeling geadviseerd. Voor de lichtere zedendelicten is de taakstraf Seksualiteit geschikt. Indien de raadsonderzoeker en coördinator taakstraffen twijfelen om een taakstraf Seksualiteit te adviseren wordt er overlegd met de regioteamvertegenwoordiger van de RNG.

Voor de coördinatoren taakstraffen zijn de regioteamvertegenwoordigers het eerste aanspreekpunt. Zij hebben de functie van poortwachters en vervullen een coördinerende functie ten aanzien van de trainers. Afhankelijk van het type jongere en de aandachtspunten die daarbij door de Raad worden aangegeven wordt een geschikte trainer gezocht. Op deze manier wordt getracht de matching zo optimaal mogelijk te laten verlopen.

Beoogde doelgroep

Zoals uit bovenstaande naar voren komt blijkt het in de praktijk lastig te zijn om de criteria consequent toe te passen. Tijdens het intakegesprek zijn niet

altijd alle criteria te overzien. Sommige criteria kunnen alleen achterhaald worden als er een goede diagnostiek is gesteld in samenhang met een persoonlijkheidsonderzoek, maar ook dan kan het voorkomen dat pas tijdens de training de daadwerkelijke problematiek naar voren komt.

Trainers geven aan dat meeste jongeren die een taakstraf Seksualiteit krijgen aan de gestelde criteria voldoen. De meeste jongeren zitten midden in de puberteit en hebben een zedendelict gepleegd uit een vorm van onwetendheid. Vaak hebben deze delicten te maken met het verkennen van grenzen. Veel jongeren beschikken wel over informatie over seksualiteit, maar hebben tevens een verkeerd beeld gekregen van seks. Deze aspecten in ogenschouw nemend kan geconstateerd worden, dat de beoogde doelgroep over het algemeen wordt bereikt, uitzonderingen daargelaten.

Aspecten die verder van invloed (kunnen) zijn op het bereiken van de beoogde doelgroep:

- De bekendheid van de taakstraf Seksualiteit bij officieren van justitie en kinderrechters is tevens bepalend voor de mate waarin de taakstraf wordt opgelegd en de doelgroep die daarmee bereikt wordt. In enkele gevallen wordt een taakstraf Seksualiteit door de kinderrechter of de officier van justitie opgelegd die vervolgens bij een mismatching niet meer omgezet kan worden. Bepaald is dat een taakstraf die is opgelegd ook uitgevoerd moet worden. Voorheen was het mogelijk om in bepaalde gevallen omzetting van de taakstraf aan te vragen.
- Financiële beperkingen vanuit de Raad voor de Kinderbescherming dwingen coördinatoren taakstraffen kritischer te kijken naar welke jongeren daadwerkelijk een taakstraf Seksualiteit nodig hebben. Doordat zorgvuldig wordt afgewogen zal dit aspect naar verwachting enerzijds een positief effect hebben op de 'matching' van de jongere en de leerstraf. Anderzijds wordt de verwachting uitgesproken dat juist door deze beperkte middelen de doelgroep van de taakstraf Seksualiteit zwaarder wordt. Immers de middelen zijn beperkt, dus die zet je in bij de jongeren waarbij een interventie het hardste nodig is. De taakstraf Seksualiteit is bedoeld voor de lichte zedendelicten, met het oog op voorkomen van recidive. Een ander gevaar kan erin bestaan dat in plaats van de taakstraf Seksualiteit op te leggen gekozen wordt voor de taakstraf Seksualiteit half.

Uitval

Tijdens de uitvoering van de taakstraf dient de jongere zich aan een aantal regels te houden. De jongere moet op tijd komen, het huiswerk maken en moet duidelijk meewerken aan het welslagen van het project. Wanneer de jongere de bovengenoemde afspraken niet nakomt, wordt hij terug verwezen naar de coördinator taakstraffen en wordt het project mogelijk afgebroken.

Soms komt het voor dat een taakstraf vroegtijdig wordt afgebroken, maar dit zijn uitzonderingen (zie paragraaf 10.2: tabel 10.1). De meest voorkomende reden is dat de jongere zich niet aan de afspraken houdt of te laat komt, ook na meerdere waarschuwingen van de coördinator taakstraffen. Externe factoren kunnen tevens reden zijn van uitval. In geval jongeren verhuizen of voor lange tijd op vakantie gaan kan de taakstraf niet altijd afgerond worden.

Het afbreken van de taakstraf heeft voor de jongere vervelende consequenties, omdat hij terug wordt verwezen naar Justitie en een andere straf krijgt opgelegd. Trainers en coördinatoren taakstraffen hebben onvoldoende zicht op wat er vervolgens met de jongeren gebeurt. Het aantal jongeren, waarbij de taakstraf Seksualiteit voortijdig wordt afgebroken is bovendien zeer beperkt.

- De inclusie en exclusiecriteria zijn voor coördinatoren voldoende richtinggevend; daarbij is het delict tevens bepalend.
- In de praktijk is het lastig om de criteria goed toe te passen (niet alle criteria zijn tijdens de intake te overzien).
- De grootste groep jongeren blijkt volgens de trainers aan de gestelde criteria te voldoen.
- Trainers en coördinatoren taakstraffen hebben onvoldoende zicht op wat er daadwerkelijke met de jongeren gebeurt, na het afbreken van de taakstraf.
- De beoogde doelgroep wordt redelijk bereikt.

10.2 Bereik: cijfers met betrekking tot de taakstraf Seksualiteit

Allereerst worden hier gegevens gepresenteerd over het totaal aantal leerstraffen. Deze gegevens zijn verkregen via het registratiesysteem van de Raad voor de Kinderbescherming. Deze totalen worden vervolgens afgezet tegen de aantallen met betrekking tot de taakstraf Seksualiteit.

Tabel 10.1 Aantallen leerstraffen via MIS (RvdK)⁵⁰

	2000	2001	2002
Aantal leerstraffen opgelegd	2.304	2.783	4.735
Aantal leerstraf gestart	2.292	2.771	4.635
Aantal leerstraffen positief afgerond	1.935	2.393	4.023
Taakstraf ⁵¹ Seksualiteit opgelegd	65	78	97
Taakstraf Seksualiteit gestart	65	78	95
Taakstraf Seksualiteit positief afgerond	55	70	89
Uitval Taakstraf Seksualiteit	10	8	8
Uitvalpercentage Taakstraf Seksualiteit	15%	10%	8%

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 2002 het aantal opgelegde leerstraffen inclusief het aantal opgelegde Taakstraffen Seksualiteit fors is toegenomen. Het uitvalspercentage bedraagt gemiddeld 11%, en vertoont een dalende trend. Ook wordt duidelijk uit de tabel dat in 2002 2% van het totaal uitgevoerde leerstraffen bestaat uit uitgevoerde taakstraf Seksualiteit (95: 4.635).

De volgende tabellen gaan nader in op de kenmerken van de jongeren die een training sociale vaardigheden opgelegd hebben gekregen.

Noot 50 In bijlage 4 worden de cijfers zoals de RNG die hanteert en zijn geaccordeerd door de directiebureaus en het hoofdkantoor gepresenteerd. Een kleine afwijking is mogelijk, doordat enkel taakstraffen die in januari worden afgerond in het vorig jaar zijn geboekt.

Noot 51 In 2000 en 2001 worden de leerstraffen geregistreerd onder de naam Taakstraf seksualiteit. Deze aantallen bevatten tevens de taakstraf ½. Vanaf 2002 worden de leerstraffen uitgesplitst naar type. Dit houdt in dat elke vestiging de term kan invoeren die zij voor de leerstraf hanteren. Aangezien het in deze evaluatie om de taakstraf seksualiteit (10 bijeenkomsten) gaat hebben we die leerstraffen gekozen die daarvoor logischer wijs in aanmerking zouden kunnen komen. Dit komt neer op de volgende benamingen: Leerproject seksualiteit, Leerproject seksualiteit 25 uur, Seksualiteit, seksualiteit 25, seksualiteit 50, Seksualiteit en Relaties, taakstraf seksualiteit (lang), Taakstraf seksualiteit. De taakstraf ½ is hierbij buiten beschouwing gelaten. Dit betekent dat er een kleine vertekening van de gegevens plaatsvindt als de jaren 2000 en 2001 met elkaar worden vergeleken.

Tabel 10.2 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan leeftijd in aantallen en procenten

Leeftijd	2000		2001		2002	
	procent	aantal	procent	aantal	procent	aantal
11	-	-	1	1	-	-
12	2	1	3	2	1	1
13	14	9	8	6	5	5
14	12	8	21	16	23	22
15	22	14	22	17	22	21
16	15	10	28	22	21	20
17	15	10	10	8	16	16
18	15	10	6	5	8	8
19	3	2	-	-	4	4
20	2	1	1	1	0	0
Totaal	100	65	100	78	100	97

Uit bovenstaande tabel wordt duidelijk dat de in 2000 het merendeel van de jongeren tussen de 15 en 18 jaar oud was met een brede spreiding. In 2001 lijkt dit iets te zijn verschoven naar 14 tot en met 16 jaar, terwijl 2002 laat zien dat het merendeel van de jongeren tussen de 14 en 17 jaar is. Daarbuiten lijken de aantallen steeds geringer te worden.

De jongeren die een taakstraf Seksualiteit volgen zijn over het algemeen mannelijk. Zowel in 2001 als in 2002 heeft slechts één meisje de taakstraf gevolgd. In 2000 bestonden de deelnemers uit jongens.

Tabel 10.3 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan etniciteit⁵² in aantallen

Geboorteland moeder	2000	2001	2002
Onbekend	14	16	20
Nederland	26	29	42
Marokko	9	8	12
Turkije	6	13	10
Suriname	4	1	5
Overig	6	11	8
Totaal	65	78	97

Tabel 10.4 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan etniciteit in percentages

Geboorteland moeder	2000	2001	2002
Nederland	40	37	43
Marokko	14	10	12
Turkije	9	17	10
Suriname	6	1	5
Overig	9	14	8
Onbekend	22	21	21
Totaal	100	100	100

Tabel 10.4 laat zien dat circa 40% van de jongeren van Nederlandse afkomst is. Het aandeel Nederlandse jongeren in 2002 is ten opzichte van 2000 licht gestegen, vergelijkbaar met het aantal Marokkaanse jongeren. Opmerkelijk is de daling in 2002 van het aantal Turkse jongeren.

Taakstraffen zijn in drie soorten op te delen, te weten werkstraffen, leerstraffen en combinaties (leerstraf en werkstraf). De volgende tabel laat zien in hoeverre de taakstraf Seksualiteit wordt opgelegd in combinatie met een werkstraf.

Noot 52 Etniciteit is hier bepaald op basis van het geboorteland van moeder.

Tabel 10.5 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan sanctie in aantallen

Taakstraf	2000	2001	2002
Leerproject	63	75	79
Combinatie	2	3	18
Totaal	65	78	97

Tabel 10.6 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan sanctie in procenten

Taakstraf	2000	2001	2002
Leerproject	97	96	81
Combinatie	3	4	19
Totaal	100	100	100

Uit bovenstaande tabellen blijkt dat in de meeste gevallen enkel een leerstraf wordt aangeboden. Echter in 2002 is het aantal leerstraffen dat in combinatie met een werkstraf wordt opgelegd flink toegenomen.

In de volgende tabellen wordt uiteengezet welke delicten de jongeren hebben gepleegd die geslaagd zijn voor de taakstraf Seksualiteit (meerdere delicten per jongere mogelijk).

Tabel 10.7 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan delict in aantallen

Delict	2000	2001	2002
Aanranding⁵³	25	40	39
Afpersing	-	1	1
Bedreiging met misdrijf	1	-	-
Diefstal	3	2	4
Diefstal in vereniging/inbraak	2	-	3
Diefstal met geweldpleging	1	1	1
Exhibitionisme/openbare schennis	7	2	7
Mishandeling	1	-	1
Onbekend wetsartikel	-	5	4
Ontucht persoon beneden 12 jaar	2	5	8
Ontuchtige handelingen	13	14	19
Opzet. wederrechtelijke vrijheidsberoving	-	1	-
Opzettelijke brandstichting	-	1	-
Overige delicten	-	2	-
Pedofilie, incest etc.	3	1	9
Valse aangifte	1	1	-
Verkrachting	5	6	13
Vernieling	-	1	-
Zware mishandeling	-	1	-
Totaal	64	84	109

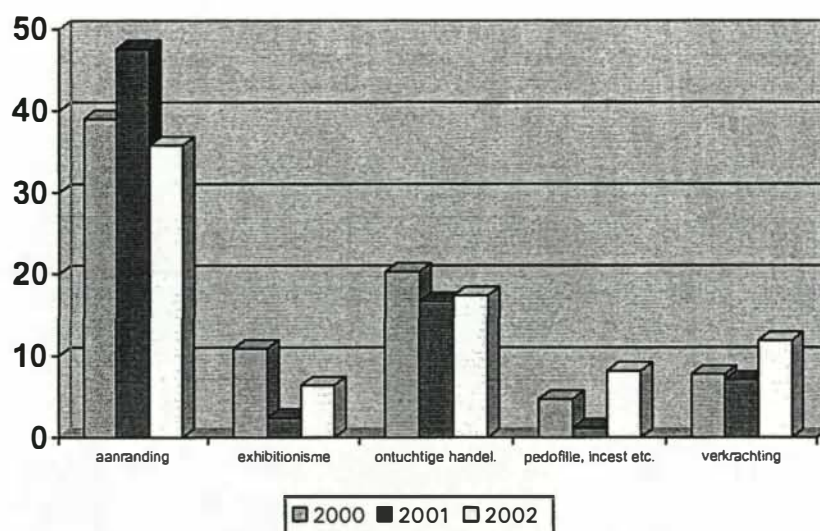
Noot 53 De vetgedrukte delicten komen het vaakst voor en worden in de volgende grafiek nader weergegeven. In de grafiek worden de percentages met één decimaal gehanteerd.

Tabel 10.8 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan delict in procenten

Delict	2000	2001	2002
Aanranding	39	48	36
Afpersing	-	2	1
Bedreiging met misdrijf	2	-	-
Diefstal	5	2	4
Diefstal in vereniging/inbraak	3	-	3
Diefstal met geweldpleging	2	1	1
Exhibitionisme/openbare schennis	11	2	6
Mishandeling	2	-	1
Onbekend wetsartikel	-	6	4
Ontucht persoon beneden 12 jaar	3	6	7
Ontuchtige handelingen	20	17	17
Opzet. wederrechtelijke vrijheidsberoving	-	1	-
Opzettelijke brandstichting	-	1	-
Overige delicten	-	2	-
Pedofilie, incest etc.	5	1	8
Valse aangifte	2	1	-
Verkrachting	8	7	12
Vernieling	-	1	-
Zware mishandeling	-	1	-
Totaal	100	100	100

Uit de gepresenteerde tabellen blijkt dat de delicten die het meest voorkomen bij deelnemers aan de taakstraf Seksualiteit achtereenvolgens zijn: aanranding, ontuchtige handelingen, verkrachting, pedofilie/ incest en exhibitionisme/ openbare schennis. Gezien de aard van de taakstraf zijn dit vrij zware delicten. In de volgende grafiek is de trend vanaf 2000 tot 2002 inzichtelijk gemaakt.

Grafiek 10.1 Taakstraf Seksualiteit gerelateerd aan delicten per jaar (in procenten)

De grafiek toont schommelingen in het percentage delicten van de jongeren die een taakstraf Seksualiteit opgelegd hebben gekregen. Ten opzichte van 2001 kan geconstateerd worden dat de ernst van de delicten lijkt te zijn toegenomen. Dit geldt voornamelijk voor het aantal delicten van pedofilie, incest en verkrachting. Aanranding vormt hierop een uitzondering. Ten opzichte van 2000 zijn aanranding, exhibitionisme en ontuchtige handelingen afgenomen, in tegen stelling tot pedofilie en verkrachting dat een toename laat zien.

- Het aantal opgelegde leerstraffen in 2002 is bijna verdubbeld ten opzicht van 2001
- Het uitvalspercentage bij de taakstraf Seksualiteit bedraagt gemiddeld 11%.
- Slechts een zeer beperkt aantal meisjes volgt de taakstraf Seksualiteit.
- Het merendeel van de deelnemers is tussen de 14 en 17 jaar oud.
- Circa 40% van de jongeren is van Nederlandse afkomst, 12% van Marokkaanse en 10% van Turkse afkomst.
- De meest voorkomende delicten die de deelnemers hebben gepleegd zijn: aanranding, ontuchtige handelingen, verkrachting, pedofilie, incest etc en exhibitionisme/ openbare schennis.

Deel C Conclusies

11 Conclusies en aanbevelingen ten aanzien van de Sova training

11.1 Conclusies met betrekking tot de Sova training

Theoretische onderbouwing

- De programmatheorie van de Sova training is gedegen (onderbouwing door middel van theoretische uitgangspunten tot programmaontwerp) en helder beschreven.

Risicobeginsel

- De Sova training komt onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel; vooraf wordt geen risicotaxatie uitgevoerd. Overigens is het de vraag wie verantwoordelijk is voor die risicotaxatie: de trainer of de toeleider (Raad voor de Kinderbescherming).

Behoeftenbeginsel

- De Sova training komt in sterke mate tegemoet aan het behoeftebeginsel doordat er voldoende mogelijkheden zijn om tijdens uitvoering aan de hand van gestandaardiseerde instrumenten individuele risico- en protectieve factoren en eigenschappen van jongeren in kaart te brengen.

Integriteitsbeginsel

- Er wordt een groot verschil geconstateerd tussen het programma zoals dat omschreven staat en de uitvoeringspraktijk. Dit doet afbreuk aan het integriteitsbeginsel. Trainers zijn zich niet sterk bewust van de achterliggende theoretische basis en hanteren slechts een beperkt aantal technieken en onderdelen. Ook worden werkvormen door trainers zelf ontwikkeld hetgeen de integriteit niet ten goede komt.

Professionaliteitsbeginsel

- De Sova training komt onvoldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel. Dat komt vooral door het grote aantal aanbieders en de verschillen in controle en regievoering per aanbieder. Ook de mogelijkheden tot intervisie, scholing en deskundigheidsbevordering verschillen per aanbieder.

Responsiviteitsbeginsel

- De Sova training komt wat betreft de jongere in ruime mate tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel. De training wordt afgestemd op behoeften van jongeren en kent voldoende matchingsmogelijkheden met betrekking tot leerstijlen en competenties van jongeren. Ouders ontbreken voor een groot deel bij de uitvoering.

Referentiebeeld jongeren

- Het referentiebeeld dat verkregen is via interviews met vier jongeren versterkt het beeld dat via overige bronnen is verkregen. Jongeren staan positief ten opzichte van de training en de persoon van de trainer.

Nazorg

- Afgevraagd kan worden of nazorg past binnen het programma van de leerstraf in combinatie met het strafechtelijke kader waarin de training wordt uitgevoerd: nazorg zou vooral vorm moeten krijgen door middel van verwijzing.

Bereik

- De beoogde doelgroep wordt onvoldoende bereikt. Inclusie- en exclusiecriteria zijn onvoldoende richtinggevend en scherp.
- Het uitvalspercentage bij de Sova training bedraagt gemiddeld 15%.
- Het merendeel van de deelnemers is tussen de 15 en 17 jaar oud.
- Ruim de helft van de deelnemende jongeren is van Nederlandse afkomst.
- De meest voorkomende delicten gepleegd door de deelnemers zijn diefstal, openlijke geweldpleging, diefstal in vereniging/inbraak en mishandeling en vernieling.

11.2 Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de effectevaluatie van de Sova training

- Gebleken is dat de registratie door de Sova-aanbieders matig is. Wel is deze beter ontwikkeld bij commerciële aanbieders. Dat betekent dat niet te zwaar geleund kan worden op bestaand registratiemateriaal.
- Het vermoeden dat het in alle gevallen, waarin een Sova training van 8 keer 1,5 uur is uitgevoerd en opgelegd, gaat om een PI-Sova is in dit onderzoek bevestigd.
- Gegeven het feit dat er veel variatie is binnen de uitvoering van Sova trainingen (PI-variant) is het lastig bij effectmeting een steekproefsgewijs onderzoek te verrichten. Zou daarvoor worden gekozen dan is een vrij grote steekproef noodzakelijk. De voorkeur kan worden gegeven aan een meer geïndividualiseerde of casusgewijze aanpak.
- Bij effectmeting ten aanzien van de Sova training dient nog eens goed te worden gekeken naar de vraag wat er moet worden gemeten. Gaat het om recidive alleen of ook om behaalde leerdoelen dan wel een verder weg gelegen 'persistent leereffect'.
- In het licht van de vorige conclusie moet worden gezien of de competentieanalyse uit de Sova training zou kunnen worden gebruikt als meetinstrument in het kader van de effectevaluatie (nameting).
- De individuele Sova training kent geen echte algemene 'eindtermen' omdat vooral ingezet wordt op matching op de individuele jongere. Dat levert extra complicaties op bij een effectmeting. Door de ontwikkelaar en aanbieders zou moeten worden gewerkt aan het benoemen van algemene eindtermen. Ook hier geldt dat bij ongewijzigde opzet een brede steekproef noodzakelijk is. De diversiteit aan uitgevoerde Sova trainingen is volgens de onderzoekers echter niet zo groot als bij aanvang werd gedacht.

12 Conclusies en aanbevelingen ten aanzien van de taakstraf Seksualiteit

12.1 Conclusies met betrekking tot de taakstraf Seksualiteit

Theoretische onderbouwing

- Omdat de theoretische onderbouwing niet expliciet is omschreven ontbreekt de directe vertaalslag van theoretische uitgangspunten naar programmaontwerp; het programmaontwerp als zodanig wordt in de praktijk echter vrij eenduidig aangehouden. Deskresearch naar literatuur op het terrein van interventies met betrekking tot plegers van seksuele delicten toont aan dat het programmaontwerp redelijk geborgd is in theoretische kennis op dat terrein.

Risicobeginsel

- De taakstraf Seksualiteit komt onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel: vooraf wordt geen risicotaxatie uitgevoerd. Overigens is het de vraag wie verantwoordelijk is voor die risicotaxatie: de trainer of de toeleider (Raad voor de Kinderbescherming).

Behoeftenbeginsel

- De opzet van de taakstraf Seksualiteit komt redelijk tegemoet aan het behoeftebeginsel. Behandeling van verschillende thema's wordt gebruikt om tijdens de taakstraf leerdoelen uit af te leiden. Er wordt geen gebruik gemaakt van gestandaardiseerde instrumenten om risico- en protectieve factoren en behoeften van jongeren in kaart te brengen.

Integriteitsbeginsel

- De taakstraf Seksualiteit komt tegemoet aan het integriteitsbeginsel. Het programmaontwerp en de verschillende uitgewerkte standaard werkvormen worden gevolgd. De taakstraf kent één aanbieder hetgeen de integriteit ten goede komt.

Professionaliteitsbeginsel

- De taakstraf Seksualiteit komt ruim voldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel. Er is sprake van één aanbieder met een vaste groep trainers en goed georganiseerde bij- en nascholing.

Responsiviteitsbeginsel

- De taakstraf Seksualiteit komt redelijk tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel. Trainers beschouwen het als hun taak om jongeren te motiveren en beschikken daarbij over een veelheid aan werkvormen die geschikt zijn om de training af te stemmen op individuele leerstijlen van jongeren.

Referentiebeeld jongeren

- Het referentiebeeld dat verkregen is via interviews met twee jongeren versterkt het beeld dat via andere bronnen is verkregen ten dele. Vooral de moeite die beide jongeren hadden zelf onderwerpen in te brengen valt op.

Nazorg

- De taakstraf Seksualiteit heeft geen aanbod in de vorm van nazorg. Het is de vraag in welke vorm nazorg moet hebben binnen het programma van de taakstraf in combinatie met het strafrechtelijke kader waarin de taakstraf wordt uitgevoerd; nazorg zou vooral vorm moeten krijgen door middel van verwijzing.

Bereik

- De beoogde doelgroep wordt redelijk bereikt. De inclusie- en exclusiecriteria zijn voldoende richtinggevend.
- Het uitvalspercentage bij de taakstraf Seksualiteit bedraagt gemiddeld 11%.
- Het merendeel van de deelnemers is tussen de 14 en 17 jaar oud en jongen.
- Circa 40% van de deelnemende jongeren is van Nederlandse afkomst.

12.2 Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de effectevaluatie van de taakstraf Seksualiteit

- Gebleken is dat de registratie door de aanbieder op hoofdlijnen geschiedt en niet volledig is. Dat betekent dat niet te zwaar geleund kan worden op het registratiemateriaal.
- Bij effectmeting ten aanzien van de taakstraf Seksualiteit dient nog eens goed te worden gekeken naar de vraag wat er moet worden gemeten. Gaat het om recidive alleen of ook om behaalde leerdoelen dan wel een verder weg gelegen 'persistent leereffect'.
- De doelgroep voor de taakstraf Seksualiteit dient goed te worden afgebakend. Zeker nu er sprake is van toeleiding van zaken met te zware achtergrondproblematiek vraagt dit zorgvuldigheid bij de eventuele selectie van zaken in het kader van de effectevaluatie.
- Bij de taakstraf Seksualiteit gaat het om een beperkt aantal deelnemers en één landelijke aanbieder. Het feit dat er slechts één aanbieder is vergemakkelijkt effectevaluatie. Het feit dat het beperkt aantal deelnemers over het hele land verspreid is maakt nameting met betrekking tot onder meer recidive ingewikkelder. Voor een onderzoeksgroep van enige omvang dienen, rekening houdend met uitval, tenminste twee jaargangen geheel te worden meegenomen.
- Tijdens de interne evaluatie door de trainer van individuele taakstraffen Seksualiteit wordt aandacht besteed aan de items 'bagatelliseren delict' en 'invoelingsvermogen/empathie'. Uit literatuur op dit punt kan worden afgeleid dat deze items gezamenlijk een indicator met voorspellende waarde voor recidive opleveren. Bij de effectevaluatie dient aandacht te worden besteed aan deze voorspellende waarde bij eventuele recidivemeting.

13 Algemene conclusies en aanbevelingen

13.1 Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot leerstraffen algemeen

- Het aantal opgelegde leerstraffen is in 2002 bijna verdubbeld ten opzichte van 2001.
- Vanwege de matige registratie bij aanbieders zal er een landelijk registratiesysteem leerstraffen dan wel een richtlijn voor registratie moeten komen waarin per leerstraf op dezelfde items informatie wordt bijgehouden.
- In de loop van het onderzoek rees bij onderzoekers de vraag wie in het kader van leerstraffen verantwoordelijkheid draagt om vorm en gestalte te geven aan inbouwen van het risicobeginsel bij leerstraffen. Afgewogen moet worden of dit in het programma van de individuele leerstraf moet zijn besloten dan wel of de Raad voor de Kinderbescherming daarvoor uit hoofde van haar selectiefunctie zorg dient te dragen.
- Het BasisRaadsOnderzoek (BARO) wordt momenteel ingezet als screeningsinstrument specifiek gericht op het achterhalen van achterliggende psychosociale problemen /psychopathologie. Nagegaan moet worden of de items uit de BARO gekoppeld kunnen worden aan een risicotaxatie-instrument/-tool waarmee een betere matching van leerstraffen op individuele jongeren gerealiseerd kan worden. Naar de mening van de onderzoekers bieden de items en vragen binnen de BARO daarvoor meer dan voldoende aanknopingspunten.
- Er dient landelijk eenduidigheid te komen over de vraag welke gegevens (BasisRaadsOnderzoek, raadsrapport, proces verbaal en eventueel een persoonlijkheidsonderzoek) de Raad voor de Kinderbescherming aan een aanbieder van leer-/taakstraffen wordt verstrekt. In dat verband moet ook de vraag beantwoord worden wie verantwoordelijk is voor de risicotaxatie. Soms kost het verkrijgen van deze gegevens veel moeite of komen de gegevens te laat. Daarbij spelen privacyaspecten een rol.
- Er dient landelijk eenduidigheid te komen over de vraag naar de vervangingswaarde voor leerstraffen: dat is de vaste verhouding tussen het aantal weken detentie en het aantal ter vervanging daarvan op te leggen weken taakstraf of uren leerstraf.

13.2 Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot effectevaluatie van leerstraffen

- Er is geen landelijk registratiesysteem leerstraffen noch een richtlijn waarin per leerstraf op dezelfde items informatie wordt bijgehouden. Wel biedt het MIS systeem van de Raad voor de Kinderbescherming op een aantal kerngegevens inzicht. Voor effectevaluaties betekent dat rekening zal moeten worden gehouden met een separate en speciaal voor het onderzoek in te richten data-instrument om per individuele leerstraf een aantal kerngegevens inzichtelijk te maken.
- Bij de uitgevoerde programma-evaluaties is het lastig gebleken voor alle vijf beginselen van effectiviteit inzichtelijk te maken 'hoe de leerstraffen

het doen' op deze beginselen. Bij een effectevaluatie dient specifiek aandacht te worden besteed aan nadere operationalisering van de vijf beginselen (beschrijven effecten). Zeker nu de uitvoeringspraktijk rond de onderzochte leerstraffen veelvormig is dienen bij een effectevaluatie de (gewenste) eindtermen op deze beginselen goed gespecificeerd te worden. Daarmee kan worden voorkomen dat een effectevaluatie grootschalig dient plaats te vinden.

- Daarbij dient te worden bedacht dat het denken in beginselen van effectiviteit van recente datum is en dat bij de ontwikkeling en uitvoering van leerstraffen betrokkenen zich niet altijd bewust zijn (geweest) van deze beginselen.
- Bij de onderzoekers rees tijdens de uitvoering de vraag of het al dan niet voldoen aan alle beginselen een ultiem antwoord kan geven op de vraag naar de 'individuele kwaliteit' van een leerstraf.
- Op basis van de programma-evaluatie vragen de onderzoekers zich af of elk van de vijf beginselen even zwaar weegt bij het bepalen van de effectiviteit van leerstraffen. Ook zijn de vijf beginselen van ongelijksoortig niveau (grofweg van inhoudelijk tot randvoorwaardelijk). Zo vormt het integriteitsbeginsel in feite een rode draad die als toetssteen dient voor alle andere beginselen (hoe 'doen' de overige beginselen het in theorie/opzet versus hoe 'doen' zij het in de praktijk).
- Effectiviteit kan in feite kortweg worden omschreven aan de hand van drie principes, te weten het risicoprincipe (intensiteit interventie koppelen aan hoog recidiverisico), het tekortenprincipe (interventie richten op factoren die daadwerkelijk crimineel/regelovertredend gedrag veroorzaken) en het ontvankelijkheidsprincipe (stijl en vorm interventie matchen op leerstijl en vermogen jongere).
- Een kwalitatief goede interventie dient kort gezegd te voldoen aan drie essentiële randvoorwaarden: maatwerk (individuele omstandigheden en pedagogische behoeften), assessment (systematisch onderzoek naar individuele omstandigheden, capaciteiten en tekorten) en programma-integriteit (aanbieden leerstraf zoals oorspronkelijk in theorie en ontwerp bedoeld).
- Het is raadzaam bij de uitvoering van effectevaluaties nauw aansluiting te zoeken bij het project 'kwaliteit leerstraffen' van de Raad voor de Kinderbescherming.
- Bij de effectevaluatie van leer-/taakstraffen moet vooralsnog rekening worden gehouden met het ontbreken van eenduidigheid ten aanzien van de vervangingswaarde. Dit maakt dat in naam gelijksoortige straffen in feite ongelijksoortig zijn. Een en ander speelt met name een rol bij het analyseren van registratiegegevens en het selecteren van (gelijksoortige) zaken.

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksvragen

- 1 **Welke theorieën liggen ten grondslag aan de programma's, in welke veronderstelde gedragsmechanismen grijpen ze in en in welke context?**
M.a.w. : waar moeten deze programma's toe leiden en waarom worden ze geacht daartoe te kunnen leiden?
 - 1.1 Welke theorie ligt aan het programma ten grondslag?
 - 1.2 Welke gedragsmechanismen zijn beschreven, waarop het programma zou moeten ingrijpen? Waarom moeten deze gedragsmechanismen beïnvloed worden?
 - 1.3 In welke context kunnen de gedragsmechanismen beïnvloed worden?
 - 1.4 Wat is volgens de programmatheorie de gewenste uitkomst van het programma (eindtermen)?
 - 1.5 Wat gebeurt er als genoemde gedragsmechanismen gewijzigd worden?
- 2 **In hoeverre voldoen de programma's aan de vijf eerder genoemde beginselen van effectief ingrijpen?**
 - 2.1 In hoeverre voldoen de programma's aan het **risicobeginsel**?
 - 2.1.1 Wordt voorafgaand aan de trainingen voor elke jongere een risico-inschatting gemaakt a.d.h.v. een inventarisatie van risicofactoren?
 - 2.1.2 Komt de uitkomst van de risico-inschatting overeen met de assumpties van het programma (m.a.w. sluit de zwaarte van de interventie aan bij het ingeschatte risico)?
 - 2.2 In hoeverre voldoen de programma's aan het **behoeftebeginsel**?
 - 2.2.1 Worden in het kader van de trainingen (of voorafgaand) voor elke jongere de individuele risicofactoren/ behoeften/ eigenschappen in kaart gebracht? Door wie worden deze factoren in kaart gebracht?
 - 2.2.2 Spelen de uitkomsten van het BasisRaadsOnderzoek strafzaken (BARO of de voorloper daarvan) daarbij een rol?
 - 2.2.3 Krijgen de trainers het rapport van de Raad over de betreffende jongere? Zo ja, gebruiken ze de informatie uit dat rapport?
 - 2.2.4 Op welke risicofactoren en op welke protectieve factoren is de leerstraf gericht?
 - 2.2.5 Wordt in de trainingen daadwerkelijk aandacht besteed aan de specifieke behoeften van de betreffende jongere en dan met name aan de behoeften die direct gerelateerd zijn aan zijn of haar delictgedrag?
 - 2.2.6 Worden altijd tekorten aan sociale vaardigheden bij de deelnemers geconstateerd? Worden ook andere tekorten geconstateerd en zo ja, op welke wijze wordt daarmee rekening gehouden?
 - 2.3 In hoeverre voldoen de programma's aan het **integriteitbeginsel**?
 - 2.3.1 In hoeverre wordt de standaardmethode gehanteerd en in hoeverre wordt de training toegespitst op individuele deelnemers en individuele trainers?
 - 2.3.2 Worden er wel eens onderdelen weggelaten of worden onderdelen wel eens in een andere volgorde gegeven dan volgens de standaardmethode is voorgescreven? Zo ja, wat is hiervoor de reden?
 - 2.3.3 Is de inhoud van de trainingen de laatste jaren gewijzigd? Wordt bijv. gebruik gemaakt van nieuwe inzichten in de ontwikkeling van antisociaal gedrag of van interculturele perspectieven?

- 2.3.4 Wordt aandacht gegeven aan relevante factoren buiten de training? (bijv. te beïnvloeden variabelen op school of in het gezin?).
- 2.3.5 In hoeverre wordt de uitvoering en de kwaliteit van de trainingen bewaakt, bijvoorbeeld d.m.v. audits?
- 2.3.6 Worden er gegevens van de uitgevoerde trainingen geregistreerd? Zo ja, wat voor gegevens en zijn die gegevens voldoende om iets te kunnen zeggen over de effectiviteit van de leerstraffen? Worden de leerstraffen geëvalueerd of gemonitord?
- 2.4 In hoeverre voldoen de programma's aan het **professionaliteitsbeginsel**?
- 2.4.1 In hoeverre zijn de trainers voldoende toegerust om op een professionele wijze met de training en de individuele jongere om te gaan en te kunnen beoordelen op de jongere wel geschikt is om de training te ondergaan?
- 2.4.2 Worden er eisen qua opleiding (en bijscholing) en andere kwaliteitseisen aan de trainers gesteld en zo ja, wie controleert dat aan deze eisen wordt voldaan?
- 2.5 In hoeverre voldoen de programma's aan het **responsiviteitsbeginsel**?
- 2.5.1 Wat is de duur en de intensiteit van de leerstraffen?
- 2.5.2 Wordt bij de trainingen rekening gehouden met de intellectuele en praktische vaardigheden van de jongere en wordt aangesloten bij de leerstijl van de jongere?
- 2.5.3 Op welke wijze worden de deelnemers gemotiveerd?
- 2.5.4 Worden de ouders bij de trainingen betrokken en zo ja, op welk tijdstip?

3 Wat vindt er plaats met betrekking tot afronden en nazorg?

- 3.1 Vindt er een eindgesprek plaats tussen trainer en jongere (en eventueel de ouders)? Voldoet dit aan de wensen van trainers en jongeren?
- 3.2 Vindt er nazorg plaats? Zo nee, aan wat voor nazorg bestaat eventueel behoefte?

4 Voor wie zijn deze twee leerstraffen bedoeld en wie worden er daadwerkelijk bereikt?

- 4.1 Op welke wijze wordt de indicatiestelling uitgevoerd?
- 4.2 Wat zijn inclusie- en exclusiecriteria, zijn deze werkbaar en worden ze op de juiste wijze gehanteerd?
- 4.3 Wordt de beoogde doelgroep bereikt en welke kenmerken hebben deelnemers aan de trainingen? Zijn bepaalde groepen over- of ondervertegenwoordigd? Zijn de kenmerken van de doelgroepen de laatste jaren gewijzigd?
- 4.4 Hoeveel individuele sociale vaardigheidstrainingen worden jaarlijks als leerstraffen opgelegd en uitgevoerd (2000 t/m 2002), volgens de PI-Research methode en volgens andere methoden? Welk deel hiervan wordt naast een andere sanctie opgelegd en uitgevoerd en welk deel van de jongeren krijgt deze leerstraf als enige straf?
- 4.5 Hoe groot is de uitval tijdens de training wat zijn de redenen en consequenties?

Bijlage 2 Literatuurlijst

Barlingen, M. van, Heerwaarden, Y. van, Slump, G.J., Voster, M., *Kwaliteit van leerstraffen. Naar een kwaliteitszorgsysteem leerstraffen voor minderjarigen*. Amsterdam/Utrecht, november 2001.

Barlingen, M. van, Geldorp, M., Groen, H., Grubben, L., Heerwaarden, Y. van, Nauta, O., Slump, G.J., *De waarde van het BASisRaadsOnderzoek. Een onderzoek naar de kwaliteitsverbetering en kostprijs van basisonderzoeken strafzaken na invoering van de BARO*. Amsterdam/Utrecht, december 2001.

Bartels, A.A.J., *Sociale vaardigheidstraining voor probleemjongeren. Uitgangspunten, opzet, resultaten, mogelijkheden*. Lisse: Swets & Zeitlinger BV. 1986.

Beek, D. J. van. *De delictscenarioprocedure bij seksueel agressieve delinquenten*. Gouda Quint, 1999.

Berger, M.A., Spanjaard, H.J.M. Sociale vaardigheidstrainingen in allerlei soorten en maten. *Handboek Jeugdzorg*, februari 2001.

Berger, M.A., Spanjaard, H.J.M. *Sociale vaardigheidstraining als taakstraf voor minderjarigen*. Duivendrecht: PI Research, afd. GT-projecten, 1999.

Bonta, J. Recidivepreventie bij delinquenten. Een overzicht van de huidige kennis en een visie op de toekomst. *Justitiële verkenningen*. jrg 28, nr. 8, 2002.

Drogt, A. *Seksuele vorming als alternatieve sanctie; een evaluatieonderzoek naar het leerproject 'Seksuele voorlichting' van de Rutgers Stichting voor jeugdige zedendelinquenten*. Delft, Eburon, Nisso studies, nr.12, 1992.

Emmelkamp, P. J. Emmelkamp, C. de Ruiter en V. de Vogel. Effectiviteit van psychotherapeutische behandeling bij plegers van seksueel geweld. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26: 97-104, 2002.

Fisher, D., Beech, A.R., en Browne, K. Comparison of sex offenders to no offenders on selected psychological measures. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43, 473-491. 1999.

Genugten, M.D. van der, Timmerman, H., & Nijboer, J.A. *Sociale vaardigheidstraining als taakstraf*. Groningen: Vakgroep Strafrecht en Criminologie/ Rijksuniversiteit Groningen, 1996.

Gilbert, B.J., Gannon, L.J. en Heesacker, M. Changing the sexual aggression-supportive attitudes of men: A psychoeducational intervention. *Journal of Counseling Psychology*, 38, 197-203, 1997.

Hag, B. ten, Congresverslag: De jeugdige en verstandelijk gehandicapte zedendelinquent. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26: 115-119, 2002.

Hendriks, J., C. Bijleveld en M. Muizer, Jeugdige zedendelinquenten: misbruikers van leeftijdgenoten gecontrasteerd met misbruikers van kinderen. *Delikt en Delinkwent* 32 afl. 5: 489-506, 2002.

Hendriks, J., B.J. van Roozendaal, Behandeling van jeugdige zedendelinquenten. *Justitiële verkenningen*, WODC, jeugd en seksueel misbruik, Gouda Quint, jaargang 26, nr. 6, 2000.

Kennedy, H.G. & Grubin, D.H. Patterns of denial in sex offenders. *Psychological Medicine*. 22, 191-196, 1992.

Laan, P. van der, Anne-Marie Slotboom. *Wat werkt?*
In: PJ van Koppen, DJ Hessing, HLGJ Merckelbach & HFM Crombag (Eds.)
Het recht van binnen: 963-975, 2002.

Malamuth, N.M. & Brown, L.M. Sexually aggressive men's perceptions of women's communications testing three explanations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 699-712, 1994.

Marshall, W.L. & Barbaree, H.E. Outcome of comprehensive cognitive-behavioral treatment programs. In W.L. Marshall, D.R. Laws, & H.E. Barbaree (Eds.). *Handbook of sexual assault: Issues, theories and treatment of the offender*. (pp 363-382), New York: Plenum Press, 1990.

Marshall, W.L., Hudson, S.M., Jones, R., en Fernandez, Y.M. Empathy in sex offenders. *Clinical Psychology Review*, 15, 99-113, 1995.

McGuire, J. *Cognitive-Behavioural Approaches. An introduction to theory and research*. Liverpool, University of Liverpool, ca. 2000.
Internet: <http://www.homeoffice.gov.uk/docs/cogbeh.pdf>

Schacht, H. Seksuele stoornissen. In: *Handboek voor Gedragstherapie*, aflevering 10. Deventer: Van Loghum Slaterus bv. 1982.

Scully, D. & Marolla, J. Convicted rapists' vocabulary of motives: Excuses and justifications. *Social Problems*. 31, 530-543, 1984.

Slot, N.W., Competentievergroting bij straf, behandeling en preventie. In: Collo d'Escury-Koenigs, A. Linden, A. van der & Snaterse, T. (red.) *Van Preventie tot straf*. Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 47-68, 1999.

Slot, N.W. *Residentiële hulpverlening voor jongeren met antisociaal gedrag*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 1988.

Slot, N.W. & Spanjaard, H.J.M., Ontwikkelingstaken voor ouders van jonge kinderen. Het competentiemodel en gezinsgerichte hulpverlening. *Jeugd en Samenleving*. 1 (26), 1-19, 1996.

Slump, G.J., Barlingen, M. van, Geldorp, M., Grubben, L., Heerwaarden, Y. van, *De BARO in tweede aanleg. Procesverslag uitvoering plan van aanpak verbetering BARO*. Amsterdam/Utrecht, november 2002

Ward, T., Hudson, S.M., Johnston, L. & Marshall, W.L. Cognitive distortions in sex offenders: An integrative review. *Clinical Psychology Review*. 17, 479-507, 1997.

Wit, J. de, G van der Veer & N.W. Slot, *Psychologie van de Adolescentie*. Baarn: Uitgeverij Intro. Twintigste, geheel herziene druk, 1995.

Bijlage 3 Training Jeugdige Zedendelinquenten⁵⁴

De Waag ontwikkelde voor de Jeugdreclassering Zeeland een leerstraf Jeugdige Zedendelinquenten. Deze leerstraf is bedoeld voor first offenders. Hierbij dient er geen sprake te zijn van ernstige persoonlijkheidsproblematiek of van parafilie (bijvoorbeeld pedofilie en exhibitionisme). De leerstraf is deels ontwikkeld als voorlichtingsstraf en heeft elementen in zich van terugvalpreventie.

Centraal doel van de leerstraf is het voorkomen van recidive. Dit wordt beoogd middels een breed spectrum waarin verschillende aan seksualiteit en seksueel misbruik gerelateerde onderwerpen worden behandeld.

De volgende doelstellingen zijn geformuleerd:

- Het nemen van verantwoordelijkheid van het seksueel misbruik.
- Het vergroten van de kennis op het gebied van seksualiteit.
- Het wegnemen van vooroordelen op het gebied van seksualiteit.
- Het verbeteren van slachtofferempathie.
- Het leren inzien dat seksueel grensoverschrijdend gedrag het gevolg is van een cyclus van gebeurtenissen vooraf, gevoelens, gedachten en gedragingen waarover de dader controle kan uitoefenen.
- Het onder ogen zien van de gevolgen voor de dader zelf en de gevolgen bij eventueel recidiveren.
- Respecteren van andermans grenzen op seksueel gebied.

De leerstraf bestaat uit twaalf bijeenkomsten en wordt individueel uitgevoerd. Bij de opzet van de training is gebruik gemaakt van het behandelprogramma van De Waag (Den Haag) 'Jeugdige Zedendelinquenten'. Het programma is gebaseerd op leertheoretische principes.

Noot 54 Bron: Training Jeugdige Zedendelinquenten, Jeugdreclassering Zeeland

Bijlage 4 Taakstraf Seksualiteit in aantallen (RNG)

De RNG hanteert de volgende aantallen. Deze aantallen wijken al van die gepresenteerd in tabel 10.1

Tabel B4.1 Taakstraf Seksualiteit in aantallen (Bron RNG)

Jaar	Meisjes	Afgebroken	Taakstraf Seksualiteit	Taakstraf ½	Totaal
2000	-	10	88	24	112
2001	1	7	105	26	131
2002	1	10	97	34	131
2003	6	11	121	23	144

Bijlage 5 Registratiemateriaal Sova aanbieders

BJZ Rotterdam

BJZ registreert alleen de persoonsgegevens. Daarnaast worden het aanmeldingsformulier van de Raad en de eindrapportage voor een bepaalde periode bewaard. BJZ vernietigt al het overige materiaal met betrekking tot de training en gaat er vanuit dat een jongere in principe niet nogmaals een sociale vaardigheidstraining volgt. BJZ beschouwt het als de taak van de Raad voor de Kinderbescherming om de registratie bij te houden met betrekking tot het aantal leerstraffen. Dit impliceert dat BJZ de eigen registratie met betrekking tot jongeren die een leerstraf volgen beperkt houdt.

Actium

Actium is een vrij nieuwe commerciële aanbieder van sociale vaardigheidstrainingen met circa 25 trainers. Actium houdt in een archief een aanmeldingsformulier, eindrapportage en een evaluatieformulier bij van de jongere. Dit laatst genoemde formulier is echter niet standaard beschikbaar. Het registratiemateriaal wordt onder andere gebruikt om verbeterpunten te destilleren voor de evaluatie van de uitvoering van de trainingen. De competentieanalyses, trainersplannen, weekkaartanalyses en sterke en zwakke punten worden na verloop van tijd allemaal vernietigd. In de eindrapportage gaan de trainers van Actium in op de volgende punten:

- Doelen gesteld tijdens de training.
- Onderwerpen behandeld tijdens de training.
- Technieken die gebruikt zijn per bijeenkomst.
- Evaluatie.
- Aanbevelingen.

BIG

BIG is een commerciële aanbieder met circa 300 trainers en hecht belang aan gegevens over de voortgang van het bedrijf. Op basis van de gegevens afkomstig uit het registratiesysteem, wordt duidelijk wat de opbrengsten zijn. Daarnaast wordt inzichtelijk waar verbeteringen kunnen worden aangebracht. BIG heeft een speciaal datasysteem ontwikkeld waarin de gegevens van de deelnemers aan de training worden opgenomen. Dit betreft standaardinformatie, zoals personalia, maar ook data met betrekking tot de taakstraf, zoals de naam van de trainer, trainingslocatie, startdatum en einddatum van de training, afronden van het eindverslag etc. In het systeem is tevens een controlesysteem ontwikkeld, wat een overzicht genereert van trainers die te laat hun eindverslag dreigen in te leveren. Op het moment dat een training wordt ingevoerd wordt daar meteen de verwachte einddatum aan gekoppeld. Op deze manier heeft BIG overzicht over het aantal trainingen dat binnen de vastgestelde periode wordt afgerond. De continuïteit van het systeem en de gegevensverzameling worden op deze manier gewaarborgd.

BIG bewaart het aanmeldingsformulier en de eindrapportage. Daarnaast worden evaluatieformulieren van jongeren in een archief bewaard. Belangrijke informatie uit deze formulieren wordt tevens gebruikt bij functioneringsgesprekken met trainers. In de eindrapportage van de trainers van BIG wordt op de volgende punten ingegaan:

- Algemeen.
- Doelen gesteld tijdens de training.
- Onderwerpen behandeld tijdens de training.
- De technieken die gebruikt zijn per bijeenkomst.
- Behaalde doelstellingen.
- Aanbevelingen.

Bijlage 6 Registratiemateriaal RNG

De taakstraf Seksualiteit kent één aanbieder, namelijk de Rutgers Nisso Groep (RNG). De formulieren die de RNG verzameld vertonen op het eerste gezicht geen eenheid. Dit zijn het aanmeldingsformulier, het evaluatieformulier en het registratieformulier. Daarnaast wordt een evaluatieverslag opgesteld. Deze vervangt soms het evaluatieformulier omdat hier dezelfde informatie in staat.

Alleen het registratieformulier is uniform, waarvan de gegevens in een database ingevoerd worden. Van het evaluatieformulier zijn verschillende varianten in omloop, die door de trainers gehanteerd worden. Overigens komen de formulieren inhoudelijk wel met elkaar overeen. Het bijvoegen van het eindverslag/ evaluatieverslag verschilt per trainer en is afhankelijk van de behoefte van de afzonderlijke vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming⁵⁵.

Onderdeel van de taakstraf Seksualiteit bestaat uit het schrijven van een evaluatieverslag door de jongere of het invullen van een evaluatieformulier. Dit verslag is bestemd voor de jongere zelf en deze gegevens worden daarom niet geregistreerd door de RNG.

Voor de programma-evaluatie is het archief met het registratiemateriaal bestudeerd. De registratieformulieren worden los van de evaluatieformulieren bewaard. Bovendien zijn alle jongeren die een taakstraf Seksualiteit bij de RNG hebben gevolgd bijeengevoegd. Dit betekent dat gegevens over jongere die een *taakstraf Seksualiteit half* hebben gevolgd (vijf bijeenkomsten in plaats van tien) in hetzelfde archief te zijn ondergebracht. Tijdens de analyse van het materiaal is gebleken dat het registratiemateriaal van de RNG niet volledig is. Per jongere dienen drie formulieren aanwezig te zijn, terwijl af en toe een van deze formulieren ontbreekt.

De belangrijkste gegevens die de RNG noteert zijn de volgende⁵⁶:

- Start taakstraf	- Aard delict
- Eind taakstraf	- Datum overtreding
- Aantal bijeenkomsten	- Datum aanhouding
- Behandelde thema's	- Datum veroordeling
- Inzet tijdens de bijeenkomst	
- Inzet ten aanzien van afspraken	
- Inzet ten aanzien van op tijd komen	
- Inzet ten aanzien van huiswerk	
- Eindbeoordeling	- Personalia
- Motivatie	- School/ niveau
- Inzet	- Seksuele opvoeding thuis
- Invoelingsvermogen/ Empathie	- Seksuele voorlichting school
- Bagatelliseren van het delict	- Naam trainer

Noot 55 De Raadsvestiging in Amsterdam vraagt van de trainers om na elke bijeenkomst een evaluatieformulier in te vullen naar de voortgang. Op die manier kan de coördinator taakstraffen adequaat reageren en een vinger aan de pols houden.

Noot 56 Gegevens die niet standaard geregistreerd worden zijn: gele kaart en huisbezoek.

Bijlage 7 Procedure rond het opleggen en uitvoeren van leerstraffen

Wanneer een jongere gemeld wordt bij de Raad voor de Kinderbescherming wordt door een raadsonderzoeker een onderzoek gestart en een raadsrapport opgesteld. In dit rapport is onder andere de ernst van de problematiek beschreven en het strafadvies opgenomen voor de officier van justitie of de kinderrechter. Voordat de raadsonderzoeker het strafadvies opneemt in de rapportage dient er overleg plaats te vinden met de coördinator taakstraffen⁵⁷. De officier van Justitie of de kinderrechter legt de taakstraf uiteindelijk op. Ook zij hanteren de indicaties die zijn geformuleerd voor de geadviseerde taakstraf. Vervolgens is de coördinator taakstraffen verantwoordelijk voor de uitvoering van de taakstraf (leer- of werkstraf).

Ouders worden allereerst uitgenodigd voor het kennismakingsgesprek op de vestiging van de Raad voor de Kinderbescherming. Dit gesprek vindt plaats met de coördinator taakstraffen, de jongere en de ouders. Tijdens dit gesprek wordt de procedure uitgelegd en kort ingegaan op de inhoud van de opgelegde leerstraf. Afhankelijk van de leerstraf worden ouders uitgenodigd om aanwezig te zijn bij de kennismaking en het eindgesprek met de trainer.

Tijdens het kennismakingsgesprek tussen de trainer, coördinator en jongeren fungeert de coördinator taakstraffen als kennismakelaar. Belanghebbende informatie uit het raadsrapport met betrekking tot de training wordt in het bijzijn van de jongere besproken.

Vervolgens heeft de jongere alleen tussentijds contact met de coördinator, wanneer hij/zij zich niet aan zijn afspraken houdt. De jongere moet op tijd komen, het huiswerk maken en moet duidelijk meewerken aan het welslagen van het project. Wanneer de jongere de bovengenoemde afspraken niet nakomt, neemt de trainer contact op met de coördinator taakstraffen die de jongeren een officiële waarschuwing geeft in de vorm van een gele kaart. Een volgende waarschuwing betekent het afbreken van de leerstraf en het terugsturen van de zaak naar de kinderrechter. De trainer stelt de coördinator tijdens de training op de hoogte van de voortgang. De frequentie en inhoudelijkheid van de opmerkingen verschilt per coördinator en trainer.

Tijdens het eindgesprek is de trainer, de jongere en de coördinator taakstraffen aanwezig. In sommige gevallen zijn de ouders hierbij aanwezig. De trainer rapporteert aan de coördinator taakstraffen over het verloop van de training, waarna de leerstraf wordt afgerond.

Noot 57 De werkwijze van raadsmedewerkers kan verschillen per vestiging. In Rotterdam is bijvoorbeeld een specialistenteam zedenzaken actief, waar gespecialiseerde raadsonderzoekers en gedragsdeskundigen deel van uit maken.

Bijlage 8 Leden begeleidingscommissie

- Peter van der Laan (NSCR, voorzitter begeleidingscommissie)
- Annelies Daalder (WODC, projectbegeleider)
- Maurits Kruissink (WODC, plaatsvervangend projectbegeleider)
- Ton Eijken (Ministerie van Justitie, directie SRS)
- Mieke Kleiman (Ministerie van Justitie, directie SRS, plaatsvervangend lid)
- Anja Frowijn (Hoofdkantoor RvdK)
- Janine Plaisier (Ministerie van Justitie, directie SRS)
- Sandra van Zaal (Raad voor de Kinderbescherming Utrecht)